

A MAGYARORSZÁGI KRIMI-TATÁR OKLEVELEK

Doktori értekezés

Készítette:

Ressné Ivanics Mária
Szeged, 1976

Tisztelettel mondok köszönetet tanárainnak
Káldy-Nagy Gyula egyetemi docensnek,
Ligeti Lajos akadémikusnak,
Róna-Tas András egyetemi tanárnak,
akik utmutatásukkal és tanácsaikkal munkámat
segítették.

Ivanics Mária

Tartalomjegyzék

1.	BEVEZETÉS	1 oldal
1.2	A krimi-tatár oklevelek kutatásának rövid áttekintése	2 "
2.	AZ OKLEVELEK TÖRTÉNETI HÁTTERE	5 "
2.1	A Krimi Kánság megalakulása	5 "
2.2	A krimi-tatárok Magyarországon a hódoltág korában	7 "
2.3	A Krimi Kánság és Erdély	9 "
2.4	Az erdélyi és krimi-tatár kapcsolatos a magyar historiográfiában	18 "
3.	A MAGYARORSZÁGI KRIMI-TATÁR OKLEVELEK PALEOGRÁFIAI ÉS DIPLOMATIKA SAJÁTOSSÁGAI	21 "
3.1	A krimi-tatár paleográfia	21 "
3.2	A krimi kánok kancelláriája	22 "
3.3	Az oklevelek külső sajátosságai	24 "
3.31	A vizjegy	25 "
3.32	A disztítés	25 "
3.33	A pecsét	25 "
3.4	Az írástípus	26 "
3.5	Diplomatikai sajátosságok	27 "
3.51	Az invocatio	28 "
3.52	A <u>tuğra</u>	29 "
3.53	A <u>sözümüz</u> formula	30 "

3.54	Az oklevelek felosztása	31 oldal
3.541	Az intitulációval kezdődő oklevelek	31 "
3.542	Az inscriptióval kezdődő oklevelek	33 "
3.543	Az intituláció és az inscriptió hiánya	34 "
3.55	A salutatio	34 "
3.56	A narratio	35 "
3.57	A dispositio	36 "
3.58	A sanctio	36 "
3.59	A hitelesítő formula	37 "
3.6	Dátum	37 "
3.7	A kibocsátás helye	38 "
3.8	A mühür ld. 3.33	38 "
4.	A MAGYARORSZÁGI KRIMI-TATÁR OKLEVELEK	
	NYELVE	38 "
4.1	Bevezetés	38 "
4.11	A krimi-tatár hangok arab betűkkel	39 "
4.12	A helyesírás	40 "
4.2	Hangtan	42 "
4.21	A magánhangzók	42 "
4.22	A magánhangzóilleszkedés	43 "
4.23	A mássalhangzók	44 "
4.231	Mássalhangzóváltozások a szó elején	44 "
4.232	Mássalhangzóváltozások a szó közepén	45 "
4.233	Mássalhangzóváltozások a szó végén	45 "
4.3	A névszók	45 "

4.31	A névszóképzés denominális képzői	45 oldal	
4.311	A valamivel való ellátottságot jelentő képző	46	"
4.312	A fosztóképző	46	"
4.313	A gyűjtő vagy elvont főnevet képző képző	46	"
4.314	Az equativus képzője	47	"
4.315	A deverbális nomen képző	47	"
4.32	A főnévragozás	48	"
4.33	A birtokos személyragok	49	"
4.331	A birtokos személyraggal ellátott főnevek ragozása. Egy birtokos egy birtok	51	"
4.332	Több birtokos egy birtok	52	"
4.333	Több birtokos több birtok	53	"
4.34	A melléknevek	54	"
4.35	A számnevek	55	"
4.351	A tőszámnevek	55	"
4.352	A sorszámnevek	55	"
4.353	A szorzószámnevek	55	"
4.354	A határozatlan számnevek	55	"
4.36	A névmások	55	"
4.361	A személyes névmások	55	"
4.362	A mutató névmások	56	"
4.363	A kérdőnévmások	57	"
4.364	A visszaható névmások	57	"
4.365	A határozatlan névmások	57	"

4.37	A névelő	57 oldal
4.38	A névutók	57-58 "
4.39	A határozószók	58 "
4.391	A helyhatározók	58 "
4.392	Az időhatározók	58 "
4.393	A módhatározók	59 "
4.394	A kötőszavak	59 "
4.4	Az igék	59 "
4.41	Az igeképzés	59 "
4.411	A denominálids verbumképzők	59 "
4.412	A deverbális verbum képzők	60 "
4.413	A segédigés szerkezetek	60 "
4.414	Az összetett igék	61 "
4.42	A létige és az igei személyragok	62 "
4.421	Az I. számú személyragok	62 "
4.422	A II. számú személyragok	62 "
4.43	A kijelentő mód	63 "
4.431	Jelenidő	63 "
4.431.1	Az aorisztos	64 "
4.432	A multidők	64 "
4.432.1	A határozott multidő	64 "
4.432.2	A határozatlan multidő	64 "
4.433	A jövőidő	65 "
4.434	Az összetett igealakok	65 "
4.44	A felszólító mód	65 "
4.45	Az óhajtó mód	65 "

4.46	A feltételesmód	66 oldal
4.5	Az igenevek	66 "
4.51	A melléknévi igenevek	66 "
4.511	A jelenidejű melléknévi igenév	66 "
4.512	A multidejű melléknévi igenév	67 "
4.513	A jövőidejű melléknévi igenév	67 "
4.52	A határozói igenév	67 "
4.521	-ip, -ip, -up, -üp	67 "
4.522	-yü	68 "
4.523	-mazdan, -mezden	68 "
4.524	-erek	68 "
4.525	-inja, -inje	68 "
4.6	A szókészlet	69 "
4.61	Az arab-perzsa eredetű szavak	69 "
4.62	A török eredetű szavak	70 "
4.63	A krimi-tatár szavak	70 "
4.64	A magyar jövevényszavak	71 "
4.65	A mongol eredetű szavak	71 "
5.	A MAGYARORSZÁGI KRIMI-TATÁR OKLEVELEK LATIN BETŰS ÁTIRÁSA	72-115 "
6.	A MAGYARORSZÁGI KRIMI-TATÁR OKLEVELEK FORDÍTÁSAI A magyar nyelvű krimi-tatár okleve- lek és a krimi-tatár nyelvű okleve- lek fordításai	116-196 "
7.	KRIMI-TATÁR MAGYAR SZÓJEGYZÉK	197-311 "

8.	JEGYZETEK	312-323 oldal
9.	VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA	324-336 "
10.	FACSIMILÉK	

1. Az oszmán-török oklevelek mennyiségéhez viszonyítva a világ levéltáraiban nagyon kevés krimi-tatár iratot őriznek. Közülük ma Magyarországon mintegy félszáznál több krimi-tatár oklevél található. Az oklevelek Erdély XVII. századi történelméhez, az alföldi városok hódoltságkori történetéhez illetve a Thököly - és Rákóczy szabadságharchoz kapcsolódnak. Jelen munkámban csak az első kettőt veszem vizsgálat alá.

Magyarországon először és egyben utoljára Szilády Áron és Szilágyi Sándor publikáltak magyar nyelven 31 krimi-tatár oklevelet, monumentális, 9 kötetes "Török-magyar-kori történelmi emlékek" című munkájukban. A szerzőpár nagy érdeme, hogy felhívták a figyelmet történelmünk ezen értékes forrásaira. Szilády Áron többé-kevésbé pontos, néhol kivonatolt fordításai - noha a száz év előtti tudomány színvonalának megfelelték - ma már kívánni valót hagynak maguk után. Többek között ez a kiadás nem tette lehetővé az oklevelek nyelvészeti, diplomatikai vizsgálatát és korlátozta történeti forrásként való felhasználhatóságukat is.

Mivel a magyarországi krimi-tatár oklevelekről mind-
eddig sem ismertetés, sem forráskiadvány nem látott napvilágot, létezésükről a külföldi szakirodalom egyáltalán nem tud¹. A Szilády Áron által lefordított oklevelek közül is, a fordítás óta eltelt száz év alatt jónéhány elkallódott

vagy megsemmisült. E két körülmény teszi szükségessé, hogy a még fellelhető krimi-tatár okleveleket összegyűjtve és feldolgozva mind a történettudomány mind a turkológia számára hozzáférhetővé tegyük.

1.2 A krimi-tatár oklevelek kutatásának rövid áttekintése.

A krimi-tatár oklevelek publikálása már a XVII. században elkezdődött /G.Lahovari, 1655/, majd mintegy két évszázadon keresztül szünetelt. A XIX. század közepén az orosz orientalisták kezdték feltárni az oroszországi levéltárak gazdag anyagát. Egyelőre még csak orosz fordításban, I.O. Jarcev kiadásában látott napvilágot /1839/ Szahib Giraj kánnak egy 1550-ből származó levele, de néhány évvel később V.V. Grigorjev /1844/ már filológiai igényű munkával jelentkezett: nemcsak lefordította az okleveleket, hanem nyomtatott arab-betűs átírást, kommentárt és facsimilét is csatolt hozzá. Grigorjev munkáját újabb iratok kiadásával I.N. Berezin egészítette ki /1851 és 1872/. Kijavította a hibás olvasatokat, fordításai, arab-betűs átírásai, magyarázatai mind a mai napig jól használhatók. Grigorjev és Berezin a krimi kánok okleveleit az Aranyhorda kánjainak leveleivel együtt adták közre, így jól megfigyelhető, hogyan élnek tovább egyes aranyhordai diplomatikai sajátosságok a krimi kánok okleveleiben.

1864-ben jelent meg V.V. Veljaminev-Zernov forrás-kiadványa, mely a krimi kánoknak az orosz cárokhoz intézett levelei közül 378-at tartalmaz. Használatát nagyon megnehezíti, hogy csak nyomtatott arab-betűs átirással, fordítás és mindennemű kommentár nélkül készült. Szintén ő kezdte el a defteres anyag publikálását. A már említett forráskiadványában három tis defter-t² adott közre. Veljaminev-Zernov kiadvány hiányosságai ellenére is a Krimi Kánság és a XVII. századi krimi-tatár nyelv egyik legfontosabb és még fel nem dolgozott forrása.

Veljaminev-Zernov munkáját jól kiegészíti B.F. Karpov publikációja /1884/, mely a moszkvai Külügyminisztérium követutasítási könyveit és az ide beérkezett krimi-tatár levelek korabeli /XV.sz./ orosz nyelvű kivonatos fordításait tartalmazza. Mivel ebből a korból nagyon kevés eredeti oklevél került elő, e mű külön figyelmet érdemel.³

A Krimi Kánság gazdasági életére vonatkozóan érdekes cikksorozatot írt F.F. Laskov /1887, 1889, 1897/. Cikkeihez orosz fordításban sok, addig még publikálatlan oklevelet mellékel. Hasonló tartalmuak V.D. Smirnov, a neves orosz Krim-kutató által orosz fordításban kiadott levelek /1913, 1919/. Vele lényegében lezárul az orosz Krim-kutatás történetének első korszaka, melyet a forrásközlés jellemzett. Megjelenik még F. Petrun cikke az ukrainai levéltárak krimi-tatár anyagáról /1928/, de az

utánna következő munkák már inkább összefoglaló, feldolgozó jellegűek /S. Vahidov, 1925, 1926; S.E. Malov, 1953/.

Szinte az orosz forráskiadások megszűnésével egy időben kezdik el a több európai országok a náluk található okleveles anyag publikálását. A már említett magyarországi kiadvány után hamarosan a lengyel orientalisták is jelentkeztek /T.Kowalski - J. Dutkiewicz, 1931-32/, majd a törököknél indult el a krimi-tatár oklevelek kutatása /A. Battal, 1926/. Igen gazdag anyagot közöl a lengyel levéltárakból J. Korzeniowski /1934/ és A.Z. Soysal /1939/. A lengyelországi oklevelek diplomatikai sajátosságaival Z. Abrahamowicz foglalkozott /1954/.

Az isztanbuli levéltárakban végzett kutatásainak eredményeként F. Kurtoglu, az első krimi kánok leveleiből közölt néhányat latin-betűs átírásban, facsimilékkel /1937/. A cikket rövid bevezető egészíti ki.

Filológiai apparátusánál fogva legjobban használható forráskiadvány A.N. Kurat könyve /1940/. A szerző az isztanbuli Topkapi Saray muzeumának anyagából az Aranyhorda, a Krim és Türkisztán uralkodóinak leveleit közli. A könyv 10 iratot tartalmaz facsimilékkel latin és arab-betűs átírással, valamint mai török fordításokkal. Jegyzeteiben Kurat összegzi a krimi-tatár oklevelek kutatásának addigi eredményeit. Munkája használható-

ságát nagymértékben megkönnyíti az oklevelekben előforduló nevek és történelmi események magyarázata, valamint a könyv végén levő mutató.

Végezetül emlitem a Dán Állami Levéltárban található tatár iratok ismertetését /Zetterstein, 1945/, amelyekről J. Matuz készített feldolgozást /1964/.

A most tárgyalásra kerülő 42 darab magyarországi krimi-tatár oklevélből eredetiben 29 maradt ránk. Közülük 27 krimi-tatár, 2 pedig magyar nyelvű. Néhány oklevélnek a krimi-tatár eredetije mellett megvan korabeli magyar nyelvű fordítása is, 13 oklevelet viszont csak korabeli magyar fordításából illetve Szilády-Szilágyi kiadványából ismerem. Ezeket sem zártam ki munkámból, mert remélem, hogy eredetijük valamikor előkerül.⁴

Az oklevelek nagyobbik része diplomáciai vonatkozású és Erdély XVII. századi történetéhez ad értékes adalékokat, míg a kisebbik részt a tatárok által az alföldi városoknak adott menlevelek képviselik.

2. Az oklevelek történeti háttere

- 2.1 Amint ez a szakirodalomból⁵ jól ismert, a Krimi félszigetet és a Fekete-tengertől északra elterülő sztyeppét magába foglaló Krimi Kánság, az Aranyhorda utódállamaként, a XV. század első felében alakult meg. Az első krimi kán, Haddzsi Giraj⁶ halála utáni

sorozatos trónviszályok⁷ megszüntetésére a krimi arisztokrácia feje, Eminék⁸ mirza II. Mehmed török szultánhoz fordult segítségért. Kérésére a szultán Mengli Girájt ismerte el kánnak és támogatására a Fekete-tengeren keresztül csapatokat küldött /Uzuncarsili, 1944/. A támogatás fejében Mengli Giráj elismerte a szultán fennhatóságát /1475/. Az Oszmán Birodalomhoz azonban csak a kánság déli, tengerparti és természetesen leggazdagabb részét csatolták kaffai szandzsák néven.⁹ Mohamedán vallásu államról lévén szó, a Krimi Kánság hűbéri kötelékei elég lazák voltak. A kaffai szandzsákot kivéve, a kánság megőrizte saját állami, katonai és közigazgatási szervezetét. 1584-ig maguk választhatták a kánt, aki a hutbe és sikke birtokosa volt, vagyis az ő nevét foglalták a pénteki imába és verték a pénzekre. 1584 után a szultán, a XVII. században pedig már a nagyvezér jelölte ki illetve váltotta le a krimi kánt,¹⁰ s a pénteki imát a szultán nevére kezdték mondani, de a pénzeken továbbra is a kán neve szerepelt /Retovski, 1905/. Arra, hogy a krimi kán a szultánnak adót fizetett volna nincs elég adatunk,¹¹ de az ajándék-küldéstől ők sem voltak mentesek. A külügyekben a kánság nagyfoku szabadságot élvezett, ha az nem állt ellentétben a Porta érdekéivel.

A hűbéri köteléket a katonai segítség adás jelentette. 1484 óta támogatták tatár segédcsapatok a török

sereget. A XVI. század elejétől kezdve a kán a hadjáratba hívó fermán mellé cizme baha "csizma-pénz" címen, a hadjárat előkészületeinek fedezésére, a szultántól egy bizonyos összeget kapott /Uzuncarsili, 1954. III./2. p. 37/. A tatár sereg fizetsége az összeszerabolt holmiból és az elfogdosott rabokból állott.¹² A tatár hadat a kán, a kalga, vagy a nureddin vezette.

2.2 A Krimi Kánságot a magyar történetírásban az Oszmán Birodalom függvényeként tárgyalták azzal a kiegészítéssel, hogy itt léte még a törökénél is súlyosabb következményekkel járt. Szekfü Gyula a pusztítás "harmadik eszközének" nevezi a tatár sereget, amely "1566-tól, de különösen a tizenötéves háborútól kezdve igen sűrűen megtalálja az utat a Krimből Magyarország felé" /Hóman-Szekfü 1935, V. p.36./. Általánosan elterjedt vélemény ez, amely a XVI. század második feléhez, Szulejmán halálához köti az Oszmán Birodalom hanyatlását és a tatár segédcsapatok felhasználását.

Pedig a XVI. század elejétől kezdve egyre gyakrabban ott találjuk őket a török hadjáratokban, éppen a Magyarország meghódításáért vívott harcokban. A török történetírók 1521-től kezdve említik őket.¹³

A gyakori itt-tartózkodás során a lakosság és a tatárok között speciális kapcsolatok alakultak ki. "Kecskemét városa ekkor állandóan szolgálatban tartott

néhány tatárt, akik a kóborló tatárokkal beszélni tudván a városon kívül járó polgárokat kísérték" /Hóman-Szekfü, 1935. V. pp. 36-38./. Ezeket a tatárokat okleveleink "örzőnek" /bekçi/vagy a XVII. század vége felé latin eredetű terminussal "salagvárdának" /muhafizgulları/ nevezik. Örzőket inkább csak a nagyobb alföldi városok tarthattak, mert ellátásukon kívül a vele küldött menlevél kiállítójának is fizetni kellett. Kőrös városa például, hogy a "tatár sereg részéről bántása ne történjék" 600 "oroszlanost" fizetett Iszmet Giraynak /No.31/ A Gyöngyös városába küldött örző, a menlevél mellé megbízólevelet is kapott /No.35., 36./ A menlevél kiállítását két esetben megindokolták: egyszer a tatár seregnek tett jószolgálatokért /No.37/, máskor a szultán iránti hűségük miatt vették védelmükbe a várost /No.38/.

A lakosságon kívül a török hatóságoknak is érdeke volt az örők tartása, mert ellátmányukat ezen városok adójából kapták. Az egri török előljárók például Debrecen megkimélése érdekében levelet küldtek a tatár kánhoz, amelyet tizenhatan irtak alá! /Fekete, L.

1925 p. 62/

Erdélyben salagvárdákra csak akkor volt szükség, ha a tatárok azon keresztül vonulva csatlakoztak a török csapatokhoz. Ilyenkor a tatár kán levelében előre

figyelmeztette a fejedelmet: "ha seregünkből oltalmazó őrség kellene, a tatrosi uthoz embereiteket elküldjétek ... és aszerint hová kérni szándékoztok, elegendő oltalmazó őrséget kijelölni és szétküldeni elhatározott dolog" /No. 27/ A levél korabeli magyar fordításai¹³ban salagvárdának nevezett, oltalmazó őrséget a fejedelem fizette. Feladatuk a fejedelem birtokainak védelmezése volt. 1683-ban 20 forint fizetést kaptak¹⁴ /Szádeczki, B. 1911 p. 282/.

- 2.3 A török hódoltság következtében szükségszerűen kialakult magyar-krimi-tatár érintkezéseknek egészen más formája volt Erdélyben.

Mind Erdély mind a Krimi Kánság sajátos helyet foglalt el az Oszmán Birodalomban: a hűbéri függés köteléke mellett megtarthatták területi és közigazgatási önállóságukat, egy ideig maguk választhatták uralkodóikat. Hűbéri kötelezettségeik azonban lényegesen különböztek /ami a vallási előírásokból származott/: az erdélyi fejedelmek évi adóval tartoztak a szultánnak - ez a kánok esetében csak jelképes volt; amíg a kán köteles volt a szultán parancsára hadba szállni és seregeivel a Porta érdekeit közvetlenül kiszolgálni, addig a katonai segítség kérdése Erdélynél sokkal közvetettedben jelentkezett.¹⁵

Erdély és a Krimi Kánság követeik útján diplomáciai kapcsolatot tartottak fenn. Kölcsönösen látogató

leveleket küldtek egymásnak,¹⁶ amelyben a kán /No.20/, a kalga /No.6,11/, a nureddin /No.18,27/ vagy a kán agája /No.21/, anyja /No.7/, testvére /No.39/ a fejedelem és a fejedelemasszony /No.41/ hogyléte felől érdeklődött, barátságáról biztosította őket. A levél végén figyelmeztették a fejedelmet, hogy a szokásos ajándékokról meg ne feledkezzen.

Bethlen Gábor fejedelemhez irt leveleikben tétel szerűen megírták azt is, hogy mit kérnek:" Kérjük azon az felséges királyt, hogy minékünk két forgó tarackot, kik sutun járnak és egy ludtojasnyi golyóbist vetnek és messzire szolgálnak küldjön, melyeknél kedvesebb ajándékok nem lehet... ez mellett egy szép kocsit lovakkal és szerszámaival együtt... és magunk felségös és méltóságos személyünkért egy igen tisztességes fejedelmekhez illendő szép páncélt, merőt küldjete az levelünk vivő emberünktől"- irta Sahin Giray kalga szultán 1625-ben /No.2/. Dzsanibek Giray kán 1628-ban "négy jó lóval egy kocsi szekeret, a magunk számára egy lovat meg egy poroszkalovat, pénzt a szükséges kiadásokra, bársonyt és más finom szövetekeket" kért /No.3/. A következő évben újabb kívánsággal állt elő:" A jó páncél és a kis kézi puska országunkban nagyon kedvelt. Megparancsolom, hogy jó páncélokból és kis kézi puskákból küldjeteke" /No.5/.

A felsorolt ajándékokból egyben következtetni

lehet arra, hogy mi számított hiánycikknek a Krimen.

Az ajándékok mennyiségéből és minőségéből ítélve itt ténylegesen ajándékról és nem ajándéknak nevezett adóról lehetett szó.

Az ajándék és az adó szempontjából figyelembe méltó a 2.sz. oklevél befejező része: "Végezetre az erdélyi fejedelmek az mi régi eleinkkel oly szövetséget tartottanak, hogy esztendőnként egymáshoz követeket küldöttek, sőt az mi ősünk, az üdvözült és emlékezetes Gazi Giraj kán életében esztendőnként az erdélyi királyok ötöt ezer arannyal tartoztanak, melyet az erdélyi követek fogyatkozás nélkül az mi fénys tárházunkba beszolgáltattak, de mindazoknál az mi tü mellettetek való szolgálatunknál érdem nagyobb, azért várjuk, hogy ugyanazon régi mód és törvény szerint az öt ezer aranyat, avagy annak adós levelét a mi kezünkbe küldjétek és ezt esztendőnként az török császár portáján levő kapikihajátoktól várjuk, vagy hogy székösi lakóhelyetekből elrendelvén megkülditek azt a dolgot minékünk adjátok értésünkre".

E levél alapján fel kell tennünk a kérdést: vajon az erdélyi fejedelmek csak a Portának vagy a krimi kánnak is fizettek adót? Ha igen, egyes esetekben vagy esztendőnként fizették? A katonai támogatásért adták-e, vagy ettől függetlenül?

Az erdélyi fejedelmek valóban tudatosan törekedtek arra, hogy a kánság portai politikai befolyását¹⁷ és katonai erejét a saját érdekükben felhasználják. Székely Mózes,¹⁸ Bocskay István¹⁹; Bethlen István /No.8/ de különösen Bethlen Gábor fogadott tatár segéds csapatokat. Bethlen Gábor a segítségért 1613-ban 5 ezer aranyat /No.2/, 1621-ben 10 ezer magyar forintot ígért. A pénz mellől nem hiányzott az ajándék sem.²⁰

Nem találtam adatot arra nézve, hogy Gazi Giraj uralkodása alatt /1588-96, 1596-160_/ akár segítség, akár valami más címen Erdély pénzt adott volna a tatár kánnak. Az viszont nagyon is elképzelhető, hogy Székely Mózes valami hasonló összeget küldhetett Gazi Giraj kánnak, aki a katonai segítség mellett a szászokhoz írt fenyegető hangú levelével /No.43/ erkölcsileg is támogatta őt. Ezt az összeget aztán, hogy kérésének nagyobb nyomatékot adjon, Sahin Giray esztendei adónak nevezte.

Feltételezésem helyességének igazolására egy analóg példát tudok bemutatni. A század vége felé az erdélyi fejedelem már nem azért fizetett a tatár kánnak, hogy jöjjön, hanem azért, hogy ne jöjjön be Erdélybe. Ez rendszer szokássá, mondhatni bevételi forráává vált, a krimi kánnak. Jöveteléről a kán, még Erdély határából értesítette a fejedelmet: "... és amikor az uralmatok alatt levő Erdélyi tartomány határát átlépjük - mivel azon átvonulni szükséges - a mi lovon közeledő felségünket hírül adó

jelen nemes és boldogságos levelünket ... elküldtük ... Most szükséges, hogy ti is, felségünk szép cselekedetének viszonzásaképpen hűségetek és őszinte barátságotok kötelezettségeként becses és válogatott ajándékkal a fentebb említett ... szolgánkat mielőbb nagyuri és káni udvaromhoz visszaküldjétek, és hűségeteket és barátságotokat így kinyilvánítsátok" /No.25/.

A félreérthetetlen célzásra Apafi tanácsosa Bethlen Elek két nap múlva a következő javaslatot terjeszti a fejedelem elé:" nekem kegyelmes uram vékony ceruzám abban a dologban az, hogy nagyságod méltóztassék ujólag Bojér Simon uram őkegyelme által az tatár követ elméjét megpróbáltatni, ha valami módon az tiz erszény pénznél alább megalkuhatnék őkegyelme az követtel a kán részére, ha pedig, kegyelmes uram, ugyancsak megköti magát az követ, jobb az tiz erszény pénzt megígérni neki, hogy sem ezen menjen által, mert ha ezen megyen által, bizony nem annyi kárt vall miatta az ország .... és jövőre ezen mostan neki adandó ajándékot esztendei adónak nem tartja /az mint Bethlen Gábor hadakozásának idejénehonoráriumot küldött neki, az Rákóczi-fejedelmek idejében örömet szokott esztendei adónak nevezte volna, hogy annuatim Erdély tartozik neki azt megadni/" /TMTE VIII. p. 321/.

Sahin Giraj tehát Bethlen Gáborral - ugyanugy mint a későbbi kánok a Rákóczi fejedelmekkel - azt akarta elismertetni, hogy a katonai segítségért járó pénz ne csak alkalmi, hanem rendszeres, évenkénti legyen. Mint látjuk, a krimi-kánoknak ez a törekvése nem járt eredménnyel.

Az erdélyi fejedelemnek nem mindig sikerült elhárítani a tatár sereg átvonulásával járó veszélyt. 1682-ben Apafi Mihálynak a kánhoz küldött követét a következő ürüggyel utasították el: "Azt kértétek"- írta Ahmed, a kán agája - "hogy ne menjen át Erdélyen, hanem a Duna mentén vonuljon fel. Ezen kérésetek urunk elfogadta, de két nappal követetek ideérkezte előtt a felséges és boldogságos nagyvezértől is egy Bekir nevű aga levelet hozott, melynek tartalma ez: Talazinnál átkelve Erdélynek tartson, Brassón, Jenőn, Szebenen és Szolnokon átvonulva a Budával szemben levő Pesti síkságon találkozzunk - jelezte. Miután állomásról állomásra kijelölt deftert küldött, ez okból más úton menni lehetetlen, kénytelenek vagyunk Erdélyen átvonulni.... Ez alkalommal, hogy kérestek nem teljesült ne bánkódjatok. A Porta parancsára kelünk utra ezért másfelé vonulni a parancs ellenére van. Az pedig tilos" /No.23/.

A fejedelemlennek nem maradt más hátra, mint eltorlaszoltatni a hágókat, de a tatárok ennek az ellenszerét is megtalálták. Mielőtt elindultak volna parancsot küldtek a fejedelemlennek az utak kijavítására, és ennek ellenőrzésére saját embereiket is kiküldték. A tatárok főleg két hadi utat használtak: a Tatros és a Talazin /Telesjenu?/ folyó völgyét. "A tatrosi utat megvizsgáltuk, s azon kívül, hogy azon az iszlám katonáinak átvonulása nehéz dolog lenne, a Magas Porta részéről is az iszlám seregnek felvonulása és uti iránya a talazini uton parancsoltatott meg" ezért a "Talazin folyó utjainak kijavításra szoruló helyeit miután jól megvizsgáltattad és kijavítottattad, az ut megszemlélésére küldött szolgánkat egy perczig se késleltesd és ne tartóztasd" - iratja egy évvel később Murád Giráj kán Apafinak. /No. 28/. Ugyanakkor Ahmed aga biztosította a fejedelmet, hogy "Ha a dicsőséges Allah is úgy akarja, amikor Erdélyországba érünk, a szegény rájáknak a tatár sereg részéről bántódásuk nem lesz, mert ez ügyben megfelelő figyelmeztetés és szigor történt. Falvaitokat és városaitokat semmilyen módon igazságtalanság nem éri". /No.26/.

A tatár had élelem nélkül jött, ezért az volt az érdeke, hogy a lakosságot a helyén találja, akiktől élelmet, takarmányt szerezhették. Ezen a fejedelmek úgy

próbáltak segíteni, hogy megigérték, minden szálláshelyre /konak/ elegendő élelmet szállíttatnak, csak kimélik a föld népét /TMTE III.p. 327/. Egy ilyen szolgálatról tudósít Murad Giraj kán levele 1683-ból: "Alattvalóitoknak szükséges békességért és biztonságért a barátság alapján, a hadi utra felséges udvaromhoz kinevezett, és jelen nagyuri levelet vivő boyarotok, valóban elegendő élelmet hozatott, győzedelmes seregben levő igazhitű katonák irányában jóakarátát és jószolgálatait mutatta. Magát a jólneveltség és méltóság szerint viselte, parancsolatok és utasítások bármi is volt, amint a szükség kívánta véghez vitte. Veletek, barátunkkal és a már említett boyarotokkal amint ez illik is elégedettek vagyunk" /No.29./. De a tatár seveget minden kedvezmény és a kán szigorú büntetései ellenére sem lehetett fékentartani.²¹ Ha a fejedelem birtokait megkimélték is²², a lakosság kénytelen volt életét és termését a maga módján védelmezni. Az 1683-as hadjárat alkalmával elszenvedett veszteségeket Ahmed aga leveléből ismerjük: "amikor mi Erdélybe bejöttünk és Szeben várának náhiéjébe értünk, mintegy 20-30 tatár eltűnt és jónéhányat megöltek. Belgrád /Gyulafehérvár/ határához érkeztünkben 200 emberünk tűnt el. Sőt amikor Fettah cselebi és Abdulgaffar cselebi vezetésével mintegy 50 ember élelamszerzés

végett búzát és hajdinát venni a falvakba és városokba mentek, mindnyájan elvesztek, egy ember sem jelentkezett. Amikor a kolozsvári vár náhiéjébe érkeztünk, néhányat, akik a kertekbe gyümölcsért, másokat, akik élelemért mentek, megölték. Ezen kívül seregünk végéből nyolc embert nyílt erőszakkal elfogtak és elvittek" /No.30/.

Emberk elhurcolása, rabok összefogdosása nemcsak tatár "sajátosság volt /No. 12. Szakály, 1973./
~~R~~. Rabért rabot lehetett kapni, magyar rab pedig volt jócskán a Krimen. II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata idején /1657/ jóformán az egész erdélyi sereg krimi-tatár rabságra került. Magát a fővezért, Kemény Jánost, akkor fogták el, amikor az erdélyi táborból kijöve a kánhoz ment "békességet tractálni" /No. 11/. A nemesség jó része - nagy családi áldozatok árán - hamar ki tudta fizetni váltságdíját,²³ de még tíz év múltán is sokan lehettek ott, akiknek felkutatására Konya Bálintot küldte Apafi Mihály /TMTE VI. p. 430/. Konya Bálint tizennyolc rabot váltott ki az örményektől kölcsön kapott pénzen /No.15/, melyet többszörös sürgetésre /No. 14,15/ 5 év múlva fizettek vissza /TMTE VII.pp. 174-76/.

"Ez a lengyel hadjárat, s ez a tatár rabság éppen olyan volt Erdélyországba nézve, mint a mohácsi

vész Magyarországra nézve" állapította meg Deák Ferenc /1885, p. 580/. A nagy emberveszteség, a felemelt adó, az Erdélyben dúló tatár hadak elpusztították az országot. Rákóczit a Porta leváltotta és utasította a rendeket, hogy válaszanak maguknak új fejedelmet. IV. Mehmed Giraj kán sem mulasztotta el, hogy levelében a Porta iránti hűségre intse és hadaival megfélemlítse a rendeket /No. 10./. A három nemzet képviselői nehéz helyzetbe kerültek: az ország főnemesei közül jónéhány tatár rabságba esett, a leváltott II. Rákóczi György a maga megválaszttatásán serénykedett, a Porta ellenjelöltet állíttatott. A helyzet szorultságára jellemző, hogy a rendek a kán által fogvatartott Kemény megválasztását is fontolgatták.

- 2.4 A magyar historiográfiában először Kemény János fejedelemsége kapcsán merült fel az erdélyi és Krim-tatár kapcsolatok vizsgálatának igénye.²⁴ Keményt azzal vádolták, hogy a kán segítségével akart magának fejedelemséget szerezni. Szilágyi Sándor szerint: "Kemény Jánosnak volt reménye, hogy élnyerheti a fejedelmi kornnyétát, s e célból a tatár kán fia fejedelmi öltönyben Te#govist alá hozta, honnan ő szeptember elsején /1658/ Szigethy Pétert azon utasítással, hogy megválasztása mellett működjék, az országba

küldte" /Szilágyi, S. II. 1866 p. 275/. Ez a XVII. századi Erdélyben márnem lett volna ujszerű, hiszen nem először segédkezett volna török-tatár sereg a fejedelem behozatalánál. De Kemény János esetében oly nagynak tűnt a veszély, hogy fiát, Ferencet aki apja kiszabadításán fáradozott, a szászsebesi országgyűlés elé hívták, és azzal vádolva, hogy nem csak szabadságot, hanem fejedelemséget is akar apja számára a krimi kánnál szerezni, hűtlenség vádjával házát elkobozták /EOE XI. p. 283/. Pedig Kemény levelei és egész viselkedése is cáfolta ezt. Nem őakart a kán révén fejedelemséghez jutni - ehhez tehetsége és a Rákócziak idején betöltött közéleti szerepe is elegendő tekintélyt biztosított volna - hanem a kán akarta általa eddigi befolyását az erdélyi ügyekbe megnövelni. Ezért nem adja át a Portának Keményt, bárhogy is sürgetik Isztanbulból.

Kemény János megválasztásával járó esetleges következményeket az erdélyi rendek hamar felismerték. Barcsai Ákos írja Keménynek Bahcsiszerájba az 1657-es fejevári országgyűlésről: "Az fejedelem választásban pedig nagy discursus volt, s járt Kegyelmeden is az elméjek, s abban három kiváltképpen való akadályt találtak. 1/ Nagy summa pénzen kellene kiváltani, 2/ jövődőben az tatár is beleelegyednék az fejedelem választásban, 3/ félvén sok késérői is lennének Ke-

gyeledednek" /EOE XI. p. 331/. Ezt Kemény is tudta és leveleiben hűségéről biztosította a fejedelmet és a rendeket: "Az Isten meg ne szabadítson, ha uram s hazám ártalmára való dolgokban igyekezem, de ha énvelem kereskedést kezdenek indítani, esztendőnkint nem egyszer őnagyságát és az országot sancoltatni, s azomban az sanyaruságot vélem is meguntatni, Isten és világ előtt oka nem lések" /Kemény, J. 1959 p. 373/. Kemény következetesen tartotta magát ehhez. Amikor 1658-ban Erdély megbüntetésére indulva a kán be akarta vinni "kivánságukra nem léphetvén nehezteléssel és vasazással maradék el" - írja Kemény /1959 p. 385/. Hogy a hír igaz volt, azt a nagyvezérnek a rendekhez küldött követe bizonyítja, aki felhívta őket, hogy siessenek jenei táborába, mert a kántól támogatott Kemény helyett, ő Barcsai Ákost akarja fejedelemmé tenni /EOE XI. o.33/.

Mi rejlett e mögött az üzenet mögött? Két személy rivalizálása vagy az Oszmán Birodalom tekintélyének megőrzése? - ma már nehéz lenne eldönteni. Világosan kirajzolódik viszont előttünk a krimi kánok külpolitikájának azon törekvése, hogy az Oszmán Birodalom árnyékában a birodalom többi hűbéres államaira /beleértve Moldvát és Havasalföldet is/ a saját befolyását kiter-

jessze. Mindez a törökök uralmának következménye volt, de a befolyás erősségét mindig a kán személyisége és az erdélyi politikai viszonyok által teremtett lehetőségek határozták meg.

3. A magyarországi krimi-tatár oklevelek paleográfiai és diplomatikai sajátosságai.

3.1 Az iratok paleográfiai és diplomatikai tanulmányozásának előfeltétele az, hogy lehetőleg minél több eredeti forrással vagy forráskiadvánnyal rendelkezünk. Sajnos nemcsak hogy a krimi-tatár, de még az oszmán-török forrásanyagról sem mondhatjuk el, hogy kellő számú és színvonalú publikáció látott napvilágot. Nem véletlen tehát, hogy az első paleográfiai munkák egészen századunk huszas éveig vártak magukra /Kraelitz, 1921; Fekete, 1926/, s a mai napig sem készülhetett azokat meghaladó, jobb munka. A legutóbb megjelent diplomatikai kézikönyv is /Reychmann-Zajaczkowski, 1968/ elsősorban bibliográfiai áttekintést nyújt.

A krimi-tatár oklevelek diplomatikai sajátosságairól - tudomásom szerint - ezideig semmiféle összefoglalás nem jelent meg. Ennek fő oka, hogy nagyon kevés eredeti oklevél maradt ránk, s ezek nagy része a kutatás számára még ma is hozzáférhetetlen. Bár az

oszmán-török okleveleket tárgyaló munkák röviden megemlékeznek a krimi-tatár iratok jellegzetességeiről is /Fekete, 1926 p. Reyhmann-Zajaczkowski, 1968 pp. 152-158/, megállapításaik szükségszerűen hézagosak s nem egy esetben kiigazításra szorulnak. Mivel munkánk a magyarországi krimi-tatár oklevelekre korlátozódik, azok paleográfiai és diplomatikai sajátosságait, csak mint a krimi-tatár diplomatikai gyakorlat egyik összetevőjét tárgyalhatja. Ez azonban kiindulópontja lehet egy teljesebb diplomatikai áttekintésnek.

3.2 A A krimi kánok kancelláriája. A krimi-tatár kancelláriai gyakorlatról közvetve, az oklevelekből tudunk magunknak képet alkotni. A krimi kánok az erdélyi fejedelmekhez irt leveleiket yarli -nak nevezték. A yarli eredeti jelentése "egy feljebbvaló parancsa az alatta állóhoz" /Clauson, 1972 p.966/, később "parancs, rendelet" értelemben használták. Az oklevelek yarli elnevezése az Aranyhorda diplomatikai gyakorlatából került át a krimi-tatár levelekbe. Az oszmán-török kancellária is használta /Arat, 1939/. Az Aranyhorda és a Krimi Kánság uralkodói a török szultánhoz irt leveleiket nem yarli -nak, hanem bitik-nek nevezték, melynek jelentése: "irat, levél" és az oszmán-török kancelláriai gyakorlatban a felséglevélnek /name hümayun/ felelt meg.

A kancelláristák feltehetően formakönyvet használtak, mert a levelekben sok az azonos vagy hasonló fogalmazású rész. Az iratok külalakjára ügyeltek, az összes oklevélben csak egy áthuzást találtam /No.39:6/. Az irat hitelességét bizonyító tuyrát egy külön személy rajzolta fel. Mivel a No. 9 levéltől hiányzik a tuyra /bár a helyére oda van írva: tuyra/ és a pecsét, ezért ezt a levelet másolatnak kell tartanunk.

A diplomáciai érintkezésnek nem volt hivatalos nyelve. Mindig azon a nyelven irtak, amelyet az illető országban le tudtak fordíttatni. Így például a XV. században a lengyel királyhoz latinul és olaszul irtak, az orosz cérokkal a krimi-tatár nyelv északi, kipcsakos és a kazáni tatárhoz közelálló dialektusában leveleztek. Az erdélyi fejedelmekhez leveleiket egy erős oszmán-török hatást mutató déli krimi-tatár nyelvjárásban irták. Debrecen városának 1596-ban, /No.1/ Kemény Jánosnak pedig 1657-ben magyar nyelvű levelet küldtek /No.11/. A leveleket - időrendi sorrendbe szedve - a következő követek vitték:

az erdélyi fejedelemhez

a krimi kánhoz

1598 Bernárdffy János

1599 Torma Kristóf, Óvári István

1601 Kornis Miklós

1621 Harasztosi Balázs

	1621 dec. Pető Farkas
1625 Szefer aga	1624 Béldi Kelemen
1628 Qaragöz Haĳĳi	
1629 Haĳĳi Qaragöz	
1630 Mehmed	1632 Angyalossi Mihály
	1655 Székely István, Rác Gergely
1657 Doroberg Ali /?/	1657 Balogh Máté
1662 Jakob	
1668 Abdurrahman	1668 Konya Bálint, Cserei György
1674 Belahir mirza	
1676 Ahmet aga	
1678 Mehmed	
1679 Abulhayr	
1680 Erős Sah /?/	
1681 Murtada aga	1682 Nagy István
1683 ^c Abdulfettah	1683 Kabos Gábor
1683 Mustafa aga	
1683 Adil aga	1688 László Balás
	1693 Sándor Gáspár, Horvát Ferenc
	1705 Bay Mihály, Pápay Gáspár

3.3

Az oklevelek külső sajátosságai

A magyarországi krimi-tatár oklevelek a sok háborús viszontagság ellenére jó állapotban maradtak fenn. Anyaguk sárgás színű vastag papir, melynek belső része, ahová az

írás került, fényes mázzal van bevonva, mely fehér fényt ad a papirnak, s ezáltal olvashatóbbá teszi a ráírt szöveget. A papírosok átlagos nagysága 40x60 cm. A korai oklevelek és a városoknak adott menlevelek kisebbek.

3.31 Vizjegyük általában két egymás fölé helyezett félhold, illetve ennek csillaggal, latin betűkkel /No. 378 vagy stilizált tulipánnal kiegészített változata /No.1/. A levelek margója mindig tiszta, kivétel a No.9 irat, ahol a margón korabeli magyar bejegyzést találunk.

3.32 A diszítés. Az oklevelek megírásához fekete tintát használtak. A kán és a kalga okleveleire a tuxrát és a sözümüz fomulát legtöbbször arany tintával rajzolták fel. Devlet Giraj szultán levelét /No.6/ szimmetrikusan elhelyezett, kb. 5 mm. átmérőjű, arany tintával kifestett körökkel diszitették. A kán okleveleit, valamint az agák kézjegyét aranyporzóval hintették be, ennek tintába ragadt nyomain tisztán láthatók.

3.33 A pecsét. Pecsétet minden eredeti oklevélen találunk. A kán és a Giráj család tagjainak pecsétje körtealaku volt, melyet hegyes végével fölfelé, balfelől a levél végére nyomtak.²⁵ Devlet Giráj magyar nyelvű le-

velére /No. 1/ a pecsétet a bal felső sarokba ütötték, a kán nővérének szintén körtealaku pecsétje pedig az oklevél hátlapjára került. /No. 39/ A káni pecsét közepére bevésték a Giráj család ősi tamgájának /TH/ a jelét is /No. 3,5,19,20,25,27,28,29/. A szokástól eltérően téglalapalaku pecsétet találunk a No. 35,36-os, Iszmet Giráj által Gyöngyösnek adott oltalomlevélen. A kán agái ellipszis alaku pecsétjeiket az irat hátoldalára ütötték, rajtuk virágornamentika között a tulajdonos neve /No. 21,23,26,30/, esetleg a névvel együtt jelmondata is olvasható /No.4/

- 3.4 Az írástípus. A magyarországi krimi-tatár oklevelekben az arab írás több százra tehető változata közül a divani-t használták. Az oszmán-török kancelláriai gyakorlatban ez a magasabb hivatalok írástípusa volt, valószínű, hogy oszmán-török hatásra terjedt el a Krimen. Fő jellemzői: az elif végét kissé balra / /, a mim végét erőteljesen jobbra kanyarították: / c / a dal-t a waw-hoz hasonlóan, csak nagyobb fejjel írták / 9 /. A szóvégi te, fe és qaf-ra a pontot nem tették ki, hanem a betű végét kissé balfelé elhúzták 6 9, ~ /. A riqa írástípus mintájára, különösen a századvégi iratokon, a kettős illetve hármas diakri-

tikus pontokat egy ékkel jelölték / ڤ - پ, ڇ - چ, ڙ - ڙ /

A hosszú magánhangzókat plene kiírták elif-fel waw-val és ya-val, a rövid magánhangzók jelölése teljesen következetlen. Általában nem tették ki a diakritikus jeleket /fatha, kasra, damma, sukun/. Kivétel ez alól néhány földrajzi név/ pl. اَرْدَل "Erdély" No. 21, 26 سِبِين Seben "Szeben" No.26/, és egy-egy nehezebben olvasható szó /pl. az egész No.3-as iratban egyetlen egy szóra tették ki a diakritikus jeleket اِيْلَاب, és még így sem sikerült elolvasni/.

Az arab eredetű szavakban a kettőzött mássalhangzót jelölő sadda / ّ / szintén következetlenül hol ki van rakva, hol nem.

Néhány esetben, főleg török szavakban a szűkező elif-re kiteszik a hosszúságot jelölő maddá-t is /pl. اَلِيپ alip "vevén" No. 3:10, اَدَم لَر adamlar "emberek" No. 23:8, اَجُو aju "keserűség" No. 30:13/.

Ahmed aga leveleiben /No. 21, 23, 26, 30/ az egyébként plene kiírt elif-ek fölött függőleges kis vonalkák még külön jelzik a hosszúságot.

3.5

Diplomatikai sajátosságok. A magyarországi

krimi-tatár oklevelek általában a következő egységekből épülnek fel:

Bevezetés

invocatio, tuxra, sözümüz-formula, intituláció,
inscriptio, salutatio

Tárgyalás

narratio és dispositio; sanctio és corroboratio

Befejezés

datatio, locus, mühür.

3.51 Az invocatio /da^cvet/a levélnek felső részén, körülbelül középtűt található, és legtöbbször egyetlen egy szó, az egyesszám 3. személyű arab személyes névmás hüv "Ő /t.i. az Isten/". Néhány esetben még ezt is rövidítik és csak kezdőbetűjét írják ki. Szokás volt a szót különféle jelzőkkel kiegészíteni: Hüve-,l mu^cin el mu^cti-'l muyni, "Ő a segítő, az adományozó, a gazdagító"/No.3/ vagy Hüve-'l haqq, "Ő az Isten" /No.20/.

Okleveleink közül két esetben /No. 21,39/ a hüv mellett hosszabb, ünnepélyesebb da^cvet formulát használnak. Ilyenkor csak a hüv kerül fölültre, s a hosszabbik résszel már maga a levél kezdődik.

Az invocatio után a címzett rangjának megfelelően körülbelül a papír fele üresen marad. A kán, a kalga és a nureddin okleveleinek esetében ezen üresen hagyott rész jobboldalára rajzolták fel

3.52

monogram-szerű aláírásukat, a tuxrá-t. Az oszmán-török szultáni iratokon a tuxra volt az egyetlen, az írat hitelességét bizonyító jel. A krimi kán, a kalga és a nureddin leveleit a tuxrá-n kívül még pecséttel is ellátták, vagyis kétszeresen hitelesítették.

Az uralkodónáz többi tagjai, akiket tuxra nem illetett meg, pecsétjük fölé vagy a pecsétre ráírták sahh "igy igaz, láttam". Egy esetben a kán oklevelén is hasonlót találunk /No.28/. A kán főtiszttségviselői szintén ezt a hitelesítő formulát használták.

Valószínű, hogy a sahh gyakori használata során alakult ki az a speciális aláírási mód, mely formájára hasonlít az oszmán-török főtisztviselők penčé-jéhez /jelentése "karom, mancs"/, de sokban el is tér tőle. Ha jól megfigyeljük láthatjuk, hogy Mehmed Sah aga levelén a hitelesítés, a sahh, még az aláírás alatt van, /No.4/. Ali és Ahmed aga századvégi levelein viszont pontosan fordítva, az aláírás fölött található a sahh, mégpedig erősen stilizálva. Első pillantásra a penčé-hez hasonlít, de azt a levél jobboldalára, a margóra, az első sorok felé döntve szokták felrajzolni, a krimi agák iratain pedig mindig a

levél bal alsó sarkában találjuk. A pençe tartalmazta a levél kiállíttatójának nevét, míg ez a krími-tatár leveleken a stilizált hitelesítő formula /sahh/ alatt található és vele együtt egy deltoid-szerű alakzatot alkot.

- 3.53 Tipikusan krími-tatár diplomatikai sajátosság okleveleinken a sözümüz "szavunk, parancsunk" jelentésű formula használata. A mi forrásainkban csak a kán, a kalga és a nureddin levelein szerepel, más forrásokban viszont /Fekete, 1957/. Használata általános. A tuŕa-tól kicsit balra, a levél közepére szokták felrajzolni.

A szakirodalom /Rychmann-Zajaczkowski, 1968 p. 154/ a sözümüz "szavunk" formula használatát Timur Lenk birodalmának diplomatikai gyakorlatára vezeti vissza, ahonnan később átkerült a grúz, örmény és perzsa iratokba is /Fekete, 1957/. Valószínű azonban, hogy még korábbi eredetű, mert a mongol kánok leveleiben a sözümüz formula mongol megfelelője gyakran előfordul. Például Arŕun kán 1289-ben Szép Fülöp, francia királyhoz írt levele így kezdődik: Arŕun üge manu "Arŕun /kán/ szavunk". A mongol diplomatikai gyakorlatból aztán - törökre lefordítva - egyfelől az Aranyhorda és utódállami, másfelől az Ilhánok okleveleibe is behatolt.

3.54 Ezzel tulajdonképpen elérkeztünk az első sorokhoz, melyeknek tartalma alapján okleveleinket három csoportba tudjuk besorolni:

1. intituláció
2. inscriptióval
3. egyszerű bevezetéssel kezdődő oklevelek.

3.541 Okleveleink közül a No. 3,20 a kán; a No.4, 21 a kán agája; a No.7 a kán anyja; és a No.39 a kán nővérének levele kezdődik intituláció-val, vagyis címeik felsorolásával /^cunvan/. A kán agája, anyja és feleségének ^cunvan-ja kettős összetételű: először felsorolják a kán címeit, majd ehhez saját címeiket hozzáfűzve nevezik meg magukat.

Az oszmán-török szultáni oklevelekben a szultán címeinek felsorolását gyakran az egyesszám első személyű török személyes névmás vezeti be: ben ki "én, aki...". A krimi-tatár oklevelekben a felsorolás egyesszám 3. személyben történik /No.3/, vagy a címek felsorolása után, értelmezőként teszik ki az egyesszám 3. személyű személyes névmás kipcsak-török mén /No.20:4, No.21:7/, vagy oguz-török ben /No. 39:5/ alakját.

Mivel az intituláció az évszázadok folyamán meglehetősen állandóságot mutat /Vö. az Aranyhorda

és az első krimi kánok okleveleit Kurat, 1941/ ezért benne igen sok a régi nyelvi és diplomatikai sajátosság örökölt meg /ld.3:4,6/: Uluřorda ve uluř yurtnıń Deřt-i Qıřcaǵnıń taht-i Qırımnıń oń qolnıń sol qolnıń köp tatarnıń ve köp noǵaynıń tat bile tavǵačnıń ve tařara čerkečnıń uluř pađıřahı bolǵan Feridun-i Keyhusrev-qaır sa^cadetli ve ǵazametli Janıbek Giray han... "A nagy ordá-nak, nagy yurt-nak, a Deřt-i Qıřcaǵ-nak, a Krim trónjának, a jobb és balszárnynak, az összes tatárnak és az összes nogajnak, a tat-nak és tavǵač-"nak meg a hegyek közötti cserkeszeknek nagy padisahja a Keyhosrev-rangu Feridun, a felséges és hatalmas Dzsanibek Giráj kán"

Dzsanibek Giráj Cunvân-ja jól mutatja, hogy a krimi kánok magukat az Aranyhorda örököseinek tekintették. Erre utal a címeikben szereplő Deřt-i Qıřcaǵ vagy Deřt-i Qıřcaǵ "a Kipcsak Puszta", mely az Aranyhorda törzseinek az Irtistól a Dnyeszterig terjedő nomadizálási területeinek összefoglaló neve volt. A Giráj dinasztia még tovább, egészen Dzsingisz kánig vezette vissza származását, erre okleveleink közül egy esetben utalnak: "Mi a Felséges Csingib Han ekiben ülő..." /No. 40/. A kán Cunvan-ja nemcsak a fennhatósága alatt álló népekről tudósít, hanem a

kánság katonái /on qol "jobbszárny", sol qol "bal-szárny" /beosztásáról is. A XV. századi krimi-tatár oklevelek unvan-jaiban /Kurat, 1941 p. Berezin, 1851, 1872, Grigorjev, 1844/ nyomon tudjuk követni a további katonai egységeket: tümen "10000", min "1000", yüz "100", on "10". Ennek, Dzsingisz kán által is használt 10-es rendszerű katonai beosztásnak, a XVII. századi krimi-tatár oklevelekben már csak eltorzult, lefordíthatatlan nyomai maradtak: yüz on bin halqin /No. 20/ vagy yüz on bin tümenin /No. 21/.

A kánok unvan-ja előtt néha a latin nyelvű oklevelek formula devotionis-ának megfelelő hálaformulát találunk: Allah-i tebarek ve ta^cali hadretinin cavn ve cinayeti birlen.. "A végteénül tökéletes és dicsőséges Allah kegyelméből és segítsége által... /No. 20:3/. Mivel a török oklevelekben eredetileg hálaformula nem volt, Fekete Lajos /1926 p./ a hálaformula kialakulását a nyugati diplomatikai gyakorlat befolyásával magyarázta. Krimi-tatár okleveleinkbe is vagy közvetlenül a nyugati, vagy közvetve, az oszmán-török iratokból kerülhetett át.

3.542 Az inscriptió-val, vagyis a címzett címeinek felsorolásával és megszólításával /elkab/ kezdődő oklevelek képezik forrásanyagunk nagyobbik részét. A kán

a kalga által küldött levelekben arab-perzsa szavakból álló elkab-ot: Qudvet-i ümera el millet-ül mesihyye ve Cümdet-ül kübara et-ta'ifet-ül Cisaviyye qarındaşım Betlen Gabor qıral-i devlet iştimal... " A messiási nép emirjeinek eszményképe, a jézusi felekezet nagyjainak jelese, testvérem, Bethlen Gábor, a szerencsés király..." /No. 6/; míg a kán agájának leveleiben egyszerűbb, közvetlenebb megszólítást találunk: Cizzet-medar meveddet-qarar sadaqat-şıC ar dostumuz qıral hudurları... "Dicsőséggel övezett, jóakaró és hűséges barátunk, a király önegysága..." /No.30/. Az inscriptió-ban néha a címzett nevét vagy rangját kiemelték és az első sor fölé irták /No. 8, 24, 30/

Inscriptió-t és intituláció-t együttesen csak 5 levélben /No. 3,4,20, 21,39/ használtak.

3.543 Mind a kettő hiányzik viszont az alföldi városoknak adott menlevelekről. Ezeket többnyire egy mondat vezeti be: BaCıt-i tahrir-i emr-i şerif-i sultanı bu dir ki... "A nemes szultáni parancs megírásának oka az, hogy..." /No. 39/.

3.55 A küldő és a címzett rangjainak felsorolása után a nyugati oklevelek salutatió-jához hasonlóan áldó-

formulák következtek /du^ca/. Más áldóformulát használtak a mohamedánok és mást a keresztényekkel szemben. Krimi-tatár iratainkon a du^ca-k megegyeznek az oszmán-török levelekben használatos formulákkal.

Zide qudretihu "növekedjék méltósága" -kivánták a mohamedánoknak, hatmet avaqibu bi-l-hayr "/élete/végződjen jól" vagy "érjen jó véget" - irták a keresztényeknek.

- 3.56 Az áldóformulával befejeződik a levél protokoll része, és a narráció-val elkezdődik a tartalmi rész. A narráció /naql vagy ibla†/ megokolja az irat kiállításának körülményeit. Ez lehet egy egészen egyszerű bevezető mondat: ba^cd el selam i^clam-i yarli†-i šerif muhabbet-enjam bu dir ki... "az üdvözlés után a barátságos végződésű, nemes yarli† értesítése az, hogy..." /No. 6:4/, de lehet egy, a címzett hogyléte iránt érdeklődő hosszabb formula is, mely a krimi-tatár oklevelek egyik sajátossága: erbab-i imana olan meveddet-i ihtisaşiniz sebebinden zahir ve mütebadir olur ibla†ile hal ve hatirları yahşi mi siz ve hoş mi siz dip sor†animizdan sonra inha olunur ki... "Az igazhivók iránti őszinte odaadásotokból következik, hogy miután e közléssel hogylétetek felől érdeklődve - hogy vagytok? jól vagytok-e? - kérdeztük tudtul adjuk..." /No. 26:4/.

3.57 Miután a narratio bevezette az oklevél tartalmi részét, elkezdődik az ügy érdemi tárgyalása, a dispositói /hükü, emr/. Ezt néha a buyurdum ki... "megparancsolom, hogy" formula vezeti be /No. 3:8/. Mivel okleveleink többnyire látogató levelek, ezért a narratio és a dispositio elkülönítése igen nehéz, és esetenként más és más.

Ünnepélyes tárgyú iratokon a dispositióban szokták a barátság megerősítésére szolgáló formulát /Fekete, 1961/ használni: dostunūza dost tüşmanñūze tüşman olup turduq "barátotoknak barátja ellensége-
teknek ellensége leszünk" /No. 3:9,10/. Igéretük biztosítékként Dzsingisz kán /!/ törvényére hivatkoznak: dostunūza mu^cin tüşmanñūze mühin olup evvelki qava^cid-i Jingizš dir yerine götürmek muqarrar dir. "Barátotok segítőjének ellenségeitek megalázójának lenni a régi Dzsingisz törvények előírása. Biztos lehetsz benne, hogy megtartjuk" /No. 3:12/.

3.58 A levél befejezése előtt még egyszer megerősítik /sanction/, tekid/ ígéretüket: qadīr olduñumuz hıdmetinñize dirif etmeziz "és amennyire csak képesek vagyunk, szolgálatotokat nem tagadjuk meg" /No. 8:8,9/; esetleg hasonlóra figyelmeztetik a címzettet: muhabbete

ba^cit ve dostlu^fa layiq mu^camelatdan hali olmiyasiz
"a szivélyességhez és a barátsághoz illő cselekedetekről ne feledkezzetek el!" /No. 20:13/; vagy büntetést helyeznek kilátásba: bir ferd vāroši renjide
eder ise dönüp haqqından gelmeye fetmanim olmuşdur
"ha a várost bár ki is zaklatná, parancsom van arra nézve, hogy visszatérve elbánjak vele" /No. 13:3,4,5/.

3.59 Az oklevelek tartalmi részének végén a szokásos hitelesítő formula, a şöyle bilesiz "Igy értségek" vagy "Igy tudjátok meg" található. A krimi-tatár nyelvű oklevelek legkorábbián még kipesakos şulay bilgeysiz alakja szerepel. A hitelesítő formulában gyakran még egyszer utalni szoktak az irat hitelességét bizonyító tu^frara:şöyle bilesiz... ^calamet-i şerife i^ctimad
ve i^ctiqad edesiz "Igy vegyétek tudomásul... a nemes jelnek /ti, a tu^frá-nak/ higgyetek és adjatok hitelt" /No. 6:16,17/

Annak jeléül, hogy már nincs semmi közölni való a címzettel a levél végére irták "baqı ve-'d du^ca
ala min etba^c el huda "Ezek után áldás arra, aki az igaz uton jár"

3.6 Dátum. Azokon az okleveleinken, amelyeken kelet /tarıh/ van, a keltezés szerkezete arabos. A hónap nevét és részeit betűvel, az évszámot vagy betűvel

vagy számmal írták. Az arab tahriren "íratott, kelt" helyett két esetben oszmán-török szót /yazıldi "ua"/ egy esetben pedig kipcsak-török szót /bitildi "ua"/ találunk /No. 6:17, 20:15; 3:13/ A magyar nyelvű krimi-tatár oklevél keltezése latinos szerkezetű /No.1/.

- 3.7 Az oklevél kibocsátásának helyét /locus/ legtöbbször a kán oklevelein szokták feltüntetni. A hely megnevezését a be-magam "helyen" formula vezeti be, utánna következik a hely, majd ehhez különféle jelzők járulhatnak. Az el mahrusa "jólvédett" jelentésű jelző eredetileg csak az Oszmán Birodalom két nagy városát, Istanbult, Edirnet, valamint a szent városokat /Mekka, Medina/ illette meg. A krimi-tatár oklevelekben a kán székhelyének jelzőjeként fordul elő /No. 3,20/. Két esetben a tatár táborát adták meg a kibocsátás helyül. /No.1 in tabor tatar, No. 37 be-yurt sahra-i Qalo "Káló mezei táborban"/. A No. 29 iratban az irat kibocsátásának helyét, melyet sajnos nem tudtam elolvasni, magyar jövevényszóval /varos^u/ jelölték.

- 3.8 Mühür ld. 3.33

4. A magyarországi krimi-tatár oklevelek nyelve

- 4.1 Okleveleinket arab írással írták, ezért a nyelvtan tárgyalása előtt a krimi-tatár hangok arab betűkkel való bejegyzésére és néhány helyesírási prob-

lémára ki kell térnem.

4.11 A krimi-tatár hangok arab betűkkel /A kötőjelek a magánhangzók, a számok, a mássalhangzók szókezdő, szóközépi ill. szóvégi helyzetét, és egyben ottani előfordulásukat is mutatják/ a zárójelbe tett betűk csak arab szavakban szerepelnek/:

a-	g ^{1,2}	n ^{2,3}
-a-	y ^{1,2,3}	o-
-a	h ^{1,2,3}	-o-
b ^{1,2,3}	h ^{1,2,3}	ö-
j ^{1,2,3}	h ^{1,2}	-ö-
e ^{1,2,3}	i-	p ^{1,3}
q ^{1,2,3}	-i-	q ^{1,2,3}
d ^{1,2,3}	-i	r ^{1,2,3}
ḡ ^{1,2}	i-	r ^{1,2,3}
e-	-i-	s ^{1,2,3}
-e-	-i	s ^{1,2,3}
-e	k ^{1,2,3}	s ^{1,2,3}
e-	l ^{1,2,3}	t ^{1,2,3}
-e-	m ^{1,2,3}	t ^{1,2}
f ^{1,2,3}	n ^{1,2,3}	t ^{1,2}
		u-

-u-	$v^{1,2,3}$
-u	$y^{1,2,3}$
ü-	$z^{1,2,3}$
-ü-	$z^{1,2,3}$
-ü	z^2
	$c^{1,2,3}$

4.12

Az időben mintegy 100 évet felölelő forrásanyagainkat más és más kancelláristák irták. Ez azt feltételezné, hogy ahány kéz, annyiféle írástípus, annyiféle helyesírási gyakorlat. Ennek ellenére okleveleink mind az írás, mind a helyesírás terén meglehetősen állandóságot mutatnak. Az arab írás szigorú hagyományai ugyanis nem engedték meg a szokásos írásképtől való eltérést és ezáltal egységesítették a helyesírást, de ugyanakkor gátolták az arab írást használó, nem sémi eredetű népek nyelvi sajátosságainak

az írásképpen való tükröződését, és természetesen nem mutatták a nyelvi fejlődését sem.

A török nyelvekben a gerundium képzője -Vp az arab írásban p nem lévén /a ب p írásmód a perzsából kölcsönzött/ a gyakori képzőt ب b-vel írták. Okleveleinkben azonban néhány helyen /No.19, 23,24,26/ a gerundium képzőjét a perzsa ب p-vel írják, ilyenkor az átírásban megkülönböztetésül a p fölé egy pontot tettem.

A zárt e-t az arab írás ya ي betűjével jelölik. Minthogy a régi zárt e-ből a török nyelvek egy részében i fejlődött, melyet ugyancsak ya ي betűvel írnak, az arab betűs alakból nem dönthető el, hogy még zárt e-t vagy már it-t kell olvasnunk. A ver- "adni", a de- "mondani" és a leh "lengyel jelentésű szavak esetében ez Witzen - okleveleinkkel egykoru, latin betűs krimi-tatár szójegyzéke alapján feltételezhető, hogy mind a három szót e-vel ejtették /Witzen 1785 pp. 579, 581, 583/. A három példa valószínűsíti azt is, hogy az egyesszám 1. személyű személyes névmást a men-t is zárt e-vel kell olvasnunk.

Az n hangot kétféleképpen is írják: pont nélküli kef-fel ك és három pontos kef-fel ك . Ez utóbbi

csak a kalga és a kán agájának leveleiben fordul elő /No.6,21,23,26/.

A perzsa izafet-et arab írásos szövegekben nem szokás kitenni. Okleveleinkben néhány helyen, magánhangzóra végződő szavak után -val kiírják /No. 29:10, 27:8, 29:6/.

4.2 Hangtan

4.21 A magánhangzók. A XVII. századi krimi-tatár cancellária által használt irodalmi nyelvben 9 magánhangzó volt:

a, e, e, i, i, o, ö, u, ü

Közülük az e, o, ö csak első szótagban fordult elő.

A magánhangzók rendszere a következő

		Palatális /P/	Velónis /V/
labiális	nyílt	ö	o
	zárt	ü	u
illabiális	nyílt	e	a
	zárt	e,i	i

4.22

A magánhangzóilleszkedés

Okleveleinkben a suffixumok nagyobbik része a palatális-veláris opozíció szerint illeszkedik. E csoporthoz tartozik a többesszám jele,

a főnévragozás esetragjai,

az equativus képzője,

a -ma, -me deverbális nomenképző,

a -la, -le denominális verbunképző,

az óhajtó- és felszólító mód valamint

a jelen idejű melléknévi igenév képzője.

Az illabiális-labiális illeszkedés kezdetei a

birtokos személyragok,

a liq denominális nomenképző,

az aorisztos,

a határozott és a határozatlan multidő,

a multidejű melléknévi igenév valamint

a határozói igenév esetében figyelhető meg.

A magánhangzók illeszkedése nem következetes. Gyakran előfordul, hogy labiális magánhangzóhoz illabiális suffixum járul: ömrimiz "életünk", me'mulimiz "reményünk", maqsudiniz "szándékok", buluřiz "találkozunk", oldi "lett", qošip "elkísérvén" stb. Ezt magyarázni lehetne avval, hogy a labiális-illabiális illeszkedés még nem vált általánossá. Nem tudok viszont megfelelő választ adni ennek az ellenkezőjére, tudniillik arra, hogy miért járul illabiális magán-

bul doqsa'qal'

hangzóhoz labiális suffixum; sa^cadetlū, rijaŋuz
"kérésetek", haberinüz "híretek", čališuruz "dolgo-
zunk", isterüz "akarjuk", verdüm "adtam", gönderdigünüz
"amit küldtetek", dinleyüŋ "hallgatván" stb. Egy biz-
tos - nem krimi-tatár sajátosság - mert az illeszke-
désnek ez a módja az okleveleinkkel egykorú oszmán-
török nyelvemlékekben is általánosan elterjedt /Vö.
Hazai, 1973./

- 4.23 A mássalhangzók. Okleveleinkben 32 mássalhangzó
szerepel: b, j̇, č, d, ḋ, ḋ, f, g, ɟ, h, ḣ, ḣ, k, l,
m, n, ŋ, p, q, r, s, ṡ, ṫ, ṫ, v, y, z, ż, c /ain/.
- 4231 A szókezdő t néhány esetben két nyelvjárási /egy
kipcsakos t és egy ogur d/ formát mutat. Jó példa erre
a No.14 levél, ahol ugyanazon sorban /:5/ kétfélekép-
pen írják a "fogoly" jelentésű főnevet: tutsaq-dutsaq.
Ide tartoznak még az ellenség jelentésű korai perzsa-
jövevényszó a düşman, melyet csak egy alkalommal írnak
szókezdő zöngés mássalhangzóval, /No.5:8/, a többi
esetben a d helyén zöngétlen párját, a t-t találjuk
/No. 5:14, 3:9,12/. A szimtén perzsa eredetű dost
"barát" viszont mindig szókezdő zöngés mássalhangzóval
van írva. A düş- "esni" jelentésű ige szókezdő mással-
hangzója egy kivételtől eltekintve /tüşüŋ No. 4:6/
mindig d-, míg a tur- "állni" jelentésű ige csak zön-
gétlen szókezdővel szerepel /3:10/.

A Loc. és az Abl. -da, -de, -dan, -den ragját az arab írás mindig dal-lal ڃ írja, így a zöngétlen más-salhangzók utáni Loc. és Abl. rag esetleges zöngétlenedését csak feltételezni lehet, ezért az átírásban mindenütt a -da, -de, -dan, -den alakot adtam meg.

Az egyesszám h. személyű személyes névmás - kipcsakos alakja a men háromszor /No. 20:4, 21:7, 24:4/, oguz alakja ben /39:5/ egyszer fordul elő.

4.232 Az et- "tenni, csinálni" és a git- "menn" jelentésű igeéknél a fővégi mássalhangzó intervokális helyzetben zöngésedett, ezt az írás is jelöli /d ڃ /:
giden "menő" edesiz "tegyétek"

4.233 A szóvégi g ق és k ك intervokális helyzetben kerülve szintén zöngésedik. Ezt a változást az írásban ğ-val illetve ك, g-vel jelölik is: qazaği "kozákat" /5:7/, dostluği "a barátságot" /22:9, 24:11/, garindaşlığımız binaen "testvériségünk alapján" /6:7/ gönderdiğünüz "amit küldtetek" /23:6/ yürüldüğü zaman "amikor általvonulunk" /23:1/

4.3 A névszók.

4.31 A névszóképzés denominális nomen képzői közül okleveleinkben 4 használatos:

- 4.311 a valamivel való ellátottságot jelentő képző képzőjében a labiális alakok illabiális magánhangzóhoz illeszkednek:

	I - <u>li</u> , - <u>lü</u>	I - <u>lu</u>
P		V
	L ---	L ---

sa^cadet "boldogság" sa^cadetli sa^cadetlü "boldogságos", šeja^cat "bátorság" šeja^catlu "bátor"

A -li képzőt háromszor, a -lu, lü képzőt tizenöt-ször használták.

A képző magánhangzóját mindig kiírják ya-val és vav-val.

- 4.312 A fosztóképzőnek szövegeinkben csak mélyhangu alakja fordul elő: hadd "határ, vég" haddsiz "határtalan, végtelen", san "szám, számlálás" sansiz "számtalan", sa^fiš "szám, számlálás" sa^fišsiz "megszámlálhatatlan". A képző magánhangzóját általában kiírják.

- 4.313 A főnévből gyűjtő vagy elvont főnevet képző képzője labiálisan is illeszkedik:

	I -lik	I -liq
P		V
	L ---	L -luq

A képzőben a magánhangzót az arab írás sehol sem jelöli, de a g illetve a k gráfia eldönti a palatális-veláris illeszkedést, a labiális illeszkedésre pedig a képző továbbbragozott alakjai adnak támpontot, ahol vav-val ki van írva a labiális magánhangzó: dostl^ug^uuzi "barátságokat" /3:8, 11; 5:10/.

4.314 Az equativus képzője:

	I - <u>je</u>		I ---
P	L ---	V	L - <u>ja</u> , - <u>ča</u>

bol "bő, tág" bolja "bőséges, jó sok", hoš "jó, tetsző". hošča "jól" muĵeb "szükséges dolog" muĵebinje "szerint, következtében".

4.315 A deverbális nomen képzők közül a csak palatálisan és velárisan illeszkedő -ma, -me képző szerepel: bulun- "lenni vhol", bulunmalari, "levése", gel- "jönni" gelmenüz "jövésetek", yolla- "küldeni" yollamanuz "küldésetek". Tagadó alakja: renĵide etmemesi "hogyan hóbortatása ne legyen". A képző magánhangzóját mindig he-vel írják.

4.32

A főnévragozást rövid táblázat foglalja össze:

	magánhangzó	mássalhangzó
Esetek	után	
Nom.	---	---
Acc.	-yi, -yi	-i, -i
Gen.	-niŋ, -n ⁱ ŋ; -niŋ, -n ⁱ ŋ; - ⁱ ŋ	
Dat.	-ya, -ye	-a, -e
Loc.	-da, -de	
Abl.	-d ^a n, -d ^e n; -din	

A hat nyelvtani eset közül a Gen. megőrizte a kipszak nyelvekben továbbélő ötörök esetragot: -niŋ, -nⁱŋ, -niŋ, -nⁱŋ, mely egyaránt kapcsolódhatott magánhangzóhoz és mássalhangzóhoz is. Két alkalommal azonban mássalhangzó után a Gen. oguz-török -ⁱŋ ragját /14:9, 28:5/ használták. Az Abl. ragja viszont mindig oguz-török, az első, a legkorábbi irat kivételével, ahol egy esetben krimi-tatár Abl. ragot -din /3:5/ találunk.

Az egész főnévragozásra jellemző, hogy a ragok

magánhangzói csak a palatális-velónia oppozíció szerint illeszkednek.

4.33

A birtokos személyragok:

Egyesszám	magánhangzó után	mássalhangzó után
1.személy	-m /o ⁱ lum/	$P \begin{cases} I - i / im \\ L - üm \end{cases}$ $V \begin{cases} I - im \\ L - um \end{cases}$
2.személy	---	-i ^h /qardaš/
3.személy	$P \begin{cases} I - si \\ L - \end{cases}$ $V \begin{cases} I - si \\ L - \end{cases}$	$P \begin{cases} I - i \\ L - \end{cases}$ $V \begin{cases} I - i \\ L - \end{cases}$
Többesszám		
1.személy	$P \begin{cases} I - miz \\ L - \end{cases}$	$P \begin{cases} I - i / im^i z \\ L - ü_m ü_z, -im^i z \end{cases}$ /cömr/

I -mⁱ/iz mm
V /
L —

I -i/-imⁱ₂
V /
L -u^uz /dost/ /me'mul/
-iⁱmiz /me'mul/

2.személy

I -nⁱ/iz, -nüz /kendi/
P /
L —

I -i/inⁱ/iz, -i/inüz/hid
P /
L -iⁱnüz /söz/ met

I -nuz /hedaya/
V /
L —

I -i/inⁱ/iz, -i/inuz /murad/
V /
L -inⁱz /maqsud/
-u^uuz /dost/

3.személy

I —
P /
L - leri

I —
P /
L - leri

I —
V /
L - leri

I —
V /
L - leri

4.331 A birtokos személyraggal ellátott főnevek ragozási táblázata.

Egy birtokos egy birtok

Személy	Nom.	Acc.	Gen.	Dat.	Loc.	Abl.
1	magánhangzó -m	---	---	---	---	---
	mássalhangzó után	- ⁱ m -i/ ⁱ m -u/ ⁱ um -üüm	- ⁱ mi - ⁱ mi	---	- ⁱ ma	---
2	magánhangzó ---	---	---	---	---	---
	mássalhangzó után	-in	---	---	---	---
	magánhangzó	-si -si	-sini -sini	---	-sina -sine	-s ⁱ nda -s ⁱ nde -s ⁱ nda ^a n -s ⁱ nda ^e n
	mássalhangzó után	-i -i	---	-in ⁱ /in -in ⁱ n -i a -ine	-ina -ine	-inda ^a n -inda ^e n

4.332

Több birtokos egy birtok

1

Személy	Nom.	Acc.	Gen.	Dat.	Loc.	Abl.
magán- hangzó	-m ⁱ /iz	-m ⁱ zi	---	-m ⁱ ze	---	---
mássalhang- zó után	-i ^m iz	-i ^m zi	-i/im ⁱ zn	-i/im ⁱ za	-i ^m zda	-i ^m zda ⁿ
	-u ^m uz	-i ^m zi		-i ^m za	-i ^m zde	-i ^m zda ⁿ
	-ü ^m üz	-ü ^m zi		-i/im ⁱ ze		-u ^m zda ⁿ
				-u ^m za		
				-u ^m za		

2

magán- hangzó	-niz	---	---	-n ⁱ ze	---	---
	-nuz			-nüze		
	-nüz					
mással- hangzó után	-i/in ⁱ z	-i ⁿ zi	---	-i/in ⁱ za	-i ⁿ zde	
	-i/in ⁱ z	-i/in ⁱ zi	---	-i ⁿ ze		-i ⁿ zda ⁿ
	-i/inuz	-u ⁿ zi		-i ⁿ uza		-u ⁿ zda ⁿ
	-u ⁿ uz			-u/un ^u za		
	-i/inüz	-inüzi		-i/inüze		

3

magán- hangzó	-l ^a ri	---	-l ^a rin	-l ^a rina	---	-l ^a ri/inda ⁿ
	-l ^e ri	-l ^e rini	-l ^a rin ⁱ n	-l ^e rim	-l ^e rinde	-l ^e ri ⁱ nda ⁿ
			-l ^e ri/inin			

4.333

Egy birtokos több birtok

Személy	Nom.	Acc.	Gen.	Dat.	Loc.	Abl.
3.	-1 ^a ri	---	-1 ^a riŋ -1 ^a riŋ ⁱ ŋ	-1 ^a rina		-1 ^a r ⁱ /ind ^a
	-1 ^e ri	-1 ^e rini	-1 ^e r ⁱ /iniŋ	-1 ^e rine	-1 ^e r ⁱ nde	-1 ^e r ⁱ nd ^e n

Több birtokos több birtok

1.	-1 ^a rim ⁱ z	-1 ^a r ⁱ m ⁱ zi	---	-1 ^a rim ⁱ z/a	---	-1 ^a rim ⁱ zd ^a n
	-1 ^e rim ⁱ z					-1 ^e rim ⁱ zd ^e n
2.	-1 ^a riŋ ⁱ z		---	---		-1 ^a riŋ ⁱ zda
	-1 ^a riŋuz					
	-1 ^e r ⁱ ŋ ⁱ z	-1 ^e riŋ ⁱ zi				

A birtokos személyragozásban csak a Gen. és a Dat.-ban találunk krimi-tatár esetragot. Az egyesszám 1. illetve a többesszám 1, 2. személyben már labiális illeszkedésű alakok is jelentkeznek, labiális magánhangzók után: ofl^um "fiam", qul^um "szolgám", sōz^ü_m^üz "szavunk" dost^u_m^uz/a "barátunknak".

A birtokos személyragok magánhangzóit következtlenül hol kiírják, hol nem. Kivétel az egyesszám 3. személyű birtokos személyrag, melynek i-jét szinte mindig jelölik.

4.34

A melléknevek

Nem véletlen, hogy okleveleinkben csak három krimi-tatár melléknevet /eyü, "jó", uzun "hosszu" iray "távoli"/ találunk. A korabeli irodalmi stílus megkövetelte az arab-perzsa összetételű jelzők használatát. Aki igazán művésze volt e stílusnak, úgy válogatta össze a jelzőket, hogy azok lehetőleg rimeljenek: taht-i sa^cadet baht "a szerencsés csillagzatu trónus" vagy ayin-i šah[^]i ve qa^cide-i padišah[^]i "sahi szokás és padisahi előírás" stb.

A melléknévképzésnek négy módját használták:

- a/ az arab főnévhez hozzákapcsolták a krimi-tatár -li, -lu, -lü képzőt: ca^camet "nagyság, magasztosság" ca^cametlü "hatalmas, felséges"
- b/ az arab főnévhez arab melléknévképzőt tettek: atar "vonal, jel" atar[^]i "jeles, jelű". Ez a képző krimi-tatár szavakhoz is járulhatott: han "kán" han[^]i "káni"
- c/ két arab főnév összekapcsolásával: ali "nagas" šan "rang" ališan "magasrendű"
- d/ az arab főnévhez perzsa igenevet csatoltak: zafer "győzelem" -puy /p/ "menő" zafer-puy "aki győzelemre megy, vagyis győzedelmes".

A melléknév fokozására egy példát találtam: uzun uzaq "réges-régi".

4.35 A számnevek

4.351 A levelekben előforduló tőszámnevek növekvő sorrendben a következők: bir, "egy" iki, "kettő" sekiz, "nyolc", dört, "négy" on, "tiz" on sekiz, "tizennyolc" yigirmi, "husz" otuz, "harminc" qırg "negyven" elli "ötven", yüz "száz", iki yüz "kétszáz", bin "ezer", elf/a/ "ezer", hezar /p/ "ezer" itneyn /a/ "kettő" tis^cin /a/ "kilencven" Arab számneveket csak a keltezésben találunk.

4.352 Sorszámnév: tani /a/ második

4.353 Szorzószámnév: iki def^ca "kétszer"

4.354 Határozatlan számnév: barça "minden, összes", her "minden" köp "mind, összes sok" niçe niçe "néhány, számos"

4.36 A névmások

4.361 A személyes névmások

men /ben	"én"	biz	"mi"
sen	"te"	siz	"ti"
---		---	

Az egyes és többesszám 3. személyű alak a levelekben nem fordul elő. Az egyesszám 1. személyű krimi-tatár men személyes névmást háromszor /20:4, 21:7, 24:4,/ oguz-török megfelelőjét, a ben-t pedig egyszer /39:5/ használták.

A személyes névmások ragozása

Nom.	Acc.	Gen.	Dat.	Loc.	Abl.
men/ben		ben ¹ m			
se ^m			sa ^q a		
biz		biz ¹ m/bizüm			
siz		sizi ⁿ /sizi ^ü n	sizi ^e		sizi ^d n

A birtokos névmás ragjában labiális magánhangzó csak a No. 6-os iratban figyelhető meg.

4.362 A mutatónévmások

Közelre mutató névmás: bu "ez" işbu "ime, ez"

Távolra mutató névmás: *a- "az", o "az" ol "az".

Az *a- és az o távolra mutató névmásoknak csak dativusi alakja ismeretes: ona göre, ana göre. Az ol személyes névmásként nem használatos.

4.363

A kérdőnévmások

kim? "ki?", ne? "mi?", niče? "hány?"
qanqī? "melyik?"

4.364

Visszaható névmásként vagy a török kendi
/kendi/No.9/ "maga", vagy a többesszám 2. személyű személyes névmással kiegészített perzsa hud
"maga" siz hud "ti magatok" jelentésű összetételt használták.

4.365

A határozatlan névmások

kimesne "valaki", kimī kimesne "bárki" neste
"valami" bir qač "néhány", bač di/a/ "néhány",
her ne "bármi" her qanqī "bármelyik"

4.37

A névelő a többi török nyelvhez hasonlóan a krimi-tatárban is a bir "egy" jelentésű számnév.

4.38

A névutók

<u>ara</u> "közbülső rész, köz"	<u>mabeyn/a/</u> "között"
<u>ard</u> "hátsó rész"	
<u>bile</u> "-val, -vel, együtt"	<u>bi-/a/</u> "által, -val, -vel"
<u>birle</u> "ua"	
<u>birlen</u> "ua"	
<u>degin</u> "-ig" /Dat./	<u>ila/a/</u> "-ig"
<u>gibi</u> "-ként, hasonlóan"	<u>be-</u> /p/ "-ban, -ben, -nál, -nél"

<u>göre</u> "szerint" /Dat./	<u>bi-</u> /p/ "nélkül"
<u>iç</u> "belső rész"	<u>fi-</u> /a/ "ban, ben"/dátumban/
<u>içerü</u> "ba,-be, befelé"	<u>la-</u> /a/ "nélkül"
<u>içün</u> "-ért" /Gen./	<u>zir</u> /p/ "alatt"
<u>ile</u> "-val, -vel, együtt,és"/Gen/	
<u>qarsu</u> "szemben lévő"	<u>muqabele</u> /a/ "szemben"
<u>gat</u> "oldal"	<u>janib</u> /a/ "oldal"
<u>sonra</u> "után"/Abl./	<u>ledi</u> /a/ "után" <u>itr da</u> /a/ "után"
<u>yan</u> "oldal"	<u>taraf</u> /a/ "oldal"
<u>üzere</u> "szerint" /Gen./	<u>evvel</u> /a/ "előtt" <u>muqaddem</u> /a/ "v"

4.39 A határozószók

4.391 A helyhatározók

ardından "hátról", içinde "bennt, benne",
içerüsinden "belsejéből", yaqın "közel", ıraı "távol"

4.392 Időhatározók

<u>bugün</u> "ma"	<u>ruz u şebb</u> /p/ "éjjel-nappal"
<u>imdi</u> "most"	<u>hala</u> /a/ "most"
<u>şimdi</u> "most"	<u>halien</u> /a/ "jelenleg"
<u>sonra</u> "azután"	<u>itr da</u> /a/ "azután"
<u>bu ana degin</u> "e percig"	<u>evvel</u> /a/ "ezelőtt, korábban"
<u>bir gün muqaddem/bir gün evvel</u>	<u>evvelki</u> /a/ "korábbi, rég"
"minél hamarább"	<u>muqaddem</u> /a/ "korábban"

4.393 Módszertározók

<u>böyle</u>	^c alel ^c a ^y ele/a/ "gyorsan"
<u>öyle</u>	<u>tizye</u> /p/ "gyorsan"
<u>şöyle</u>	<u>darben</u> /a/ "erőszakkal"
<u>şulay</u>	<u>bütü^cil</u> /a/ "ténylegesen"
<u>köpden köp</u> "többnél több,	<u>fevqal^caye</u> /a/ "rendkívül
rendkívül"	<u>hadd^csi datinda</u> /a/ "valóba
	<u>kemayenba^ci</u> /a/ "amint illik"

4.394 A kötőszavak

dip/deyü "mondván" /függőbeszédnél/
ki "hogy"
ki nyomatékostó szócska /bugünki 29:10/
ile "és"
ve /a/ "és"
zira /p/ "mert"
yine "ismét"

4.4 Az igék

4.41 Az igeképzés

4.411 A denominális verbum képzők

-la, -le yol "ut" yolla- "küldeni, utnak indítani"
ek "kapocs, rag" ekle- "összekapcsolni"
-l /szenvető/ düz "sima, egyenes" düzel- "elrendezni,
kijavítani"

-dür, /műveltető/ düzdür- "kijavíttatni"

4.412

A deverbális verbum képzők

-ş /reciprok/ bul- "lenni vhol" buluş - "találkozni"

P	I -dir	/műveltető/ <u>cek</u> - "huzni" <u>çekdir</u> -
	L -dür	"huzatni" <u>et</u> - "tenni, csinálni"
V	I ---	<u>etdir</u> - "csináltatni" <u>düzdür</u> -
	L -dur	"kijavíttatni", <u>buluşdur</u> - "találkoztatni"

-l /szenvető/ bit- "írni" bitil- "íródni" buyur "parancsolni"

buyurul- "parancsolva lenni" yürü- "menni"

yürül- "menetelni"

-n /szenvető/ qıl- "tenni, csinálni" qılın- "megcsinálva lenni"

-t /műveltető/ yoqla- "megszemlélni, megvizsgálni"

yoqlat- "megvizsgáltatni"

Az ige-tőhöz egyszerre több képző is járulhat: bul-us-du

"találkoztatni, összehozni vkit vkivel" eglen-n-dir-

"késleltetve lenni" et-dir-il "megcsináltatva lenni"

4.413

Az igeképzésnek harmadik, és okleveleinkben leggyakrabban előforduló módja az, amikor egy arab főnévhez török segédigét kapcsolnak: irsal /a/ "küldés"

irsal et- "küldeni"   irsal olun- "elküldve lenni"
irsal eyle- "küldeni"   irsal qilin- "elküldve lenni"

Ez többnyire az imént felsorolt négy ige, de lehet más is: pl.

vusul /a/ "érkezés" vusul bul- "érkezni", elem/a/
"szomorúság" elem ček- "szomorkodni" daruret /a/
"szükség" daruret ček- "szükséget szenvedni"
haqq /a/ "igazság" haqqından gel- "elbánni vkivel"
maqbul /a/ "tetsző" maqbulu geč- "tetszeni".

Az igeképzésnek ezt a módját néhány krimi-tatár
igénél is megtaláljuk: új igét alkottak
a/ egy ragozatlan főnév és ige,

göz "szem" et- "tenni"   göz et- "szem előtt tartani,
figyelembe venni"

b/ egy ragozott főnév és ige összekapcsolásával:

qilič "kard" geč- "átmenni" qiličdan geč- "kard-
élre hányni"

yer "hely" götür- "vinni"   yerine götür- "véghez
vinni"

4.14 Az összetett igék.

Okleveleinkben két ige összevonásával új igét
képeztek. Ilyenkor az igei összetétel első tagjának
jelentése modális változáson ment keresztül. Az ösz-
szetételek második tagja a ver- "adni" és a gel-
"jönni" jelentésű ige. Az előbbi a cselekvés gyor-

saságát, az utóbbi a cselekvés folyamatosságát, szokásosságát emeli ki.

<u>al</u> - "venni"	<u>ver</u> - "adni"	<u>aliver</u> - "hamar adni"
<u>et</u> - "tenni"	<u>gel</u> - "jönni"	<u>edegel</u> - "tenni szokott"
<u>ol</u> - "lenni"	<u>gel</u> - "jönni"	<u>olunagel</u> - "lenni szokott, szokásos"
<u>ver</u> - "adni"	<u>gel</u> - "jönni"	<u>veregel</u> - "adni szokott"

4.42

A létige és az igei személyragok

Okleveleinkben három létigét használnak:

a krimi-tatár létigét bol- /csak az intitulációban van meg jelen idejű melléknévi igenévként/
az oguz-török létigét ol- /széles körben használatos, elsősorban mint segédige az arab szavak mellett/
és a hiányos i- létigét /multidőben és a feltételes módban/.

Ezen kívül megtaláljuk még a létezést jelentő var, a nemlétezést jelentő yoq és a tagadó kopulát, a degil-t is.

4.421

A személyes névmásokból kialakult igei személyragok.

A jelenidő, a határozatlan multidő, a felszólító- és kívánómód személyragjai:

Egyesszámban

1.személy ---

2.személy P I-sin V ---
                  I---

3.személy $\emptyset$ vagy időjel + $P \begin{cases} I -dir \\ L --- \end{cases} \quad V \begin{cases} I -d\ddot{ir} \\ L -dir, -dur \end{cases}$

Többszám

1.személy $P \begin{cases} I -iz, -üz \\ L --- \end{cases} \quad V \begin{cases} I -uz \\ L -iz \end{cases}$

2.személy $P \begin{cases} I -siz \\ L --- \end{cases} \quad V \begin{cases} I -s\ddot{iz} \\ L --- \end{cases}$

3.személy $P -\ddot{er} \quad V -lar$

A birtokos névmásból kialakult személyragokat határozott múltidőben és feltételes módban használták:

Egyesszám

1.személy $-\underline{m}$
 2.személy $---$
 3.személy $\emptyset$

Többszám

1.személy $-k$
 2.személy $-\underline{niz}$ /egy adat: edersenziz/
 3.személy $P -\underline{ler} \quad V -\underline{lar}$

4.43 A kijelentő mód.

4.431 Jelenidő. Jelenidőben az igei személyragok közvetlenül az ige-tőhöz járultak: bulu^vsiz "találkozunk",

gereksin "köteles vagy".

4.431.1 Az aorisztos időjele:
$$P \begin{cases} I \text{ -er, -ür} \\ L \text{ ---} \end{cases} \quad V \begin{cases} I \text{ -ur} \\ L \text{ -ur} \end{cases}$$

calışuruz "igyekezünk", ederiz/ederüz "csináljuk",
gelürüz "jövünk", isterüz "akarunk", giderler "mennek",
olur "van, szokott lenni"

Az aorisztosnak jövő idejű jelentése is van:

mahzuz oluruz "elégedettek leszünk".

Tagadó alak: ---

4.432 A multidők

4.432.1 A határozott multidő időjele

$$P \begin{cases} I \text{ -di, -dü} \\ L \text{ ---} \end{cases} \quad V \begin{cases} I \text{ ---} \\ L \text{ -di, -du} \end{cases}$$

buyurdum "megparancsoltam", bitildi "iratott",
qatl oldılar "megölettek", söylemişdik "mondottuk volt"
verdüm "adtam".

Tagadó alak: ---

4.432.2 A határozatlan multidő időjele a

$$P \begin{cases} I \text{ -miş} \\ L \text{ ---} \end{cases} \quad V \begin{cases} I \text{ -miş} \\ L \text{ -muş} \end{cases}$$

gönderilmişdir "elküldetett", gelmişiz "jöttünk",
ard eylemişizdir "jelentettük" rija eylemişiz
"kértétek" bulmuşdur "találtatott" irsaş gılmışdır
"elküldetett"

Tagadó alak: ---

4.433 A jövőidő egyszer fordult elő: öyle olıcağ
/9:5/ "ha így lesz"

4.434 Összetett igealakok: mağbul olurdı "tetszett",
tenbih olunmuş idi "figyelmeztetés történt",
söylemişdik "mondottuk volt" ihrağ eylemişler idi
"felgyújtották volt"

Tagadó alak: ---

4.44 A felszólító mód egy szónál fordul elő két alak-
ban: olsın/olsun "legyen". Tagadó alakja: etmesiz
"ne tegyétek".

4.45 Az óhajító mód képzője a legkorábbi iratban
krimi-tatár -gey, a későbbiekben pedig az oguz-török
-a, -e, ya, -ye. A képző magánhangzóját mindig plene,
he-vel írják.
şulay bilgeysiz "így értsétek" şöyle bilesiz "így ért-
sétek" ola "legyen" olasiz "legyetek" olalar "legyenek"
edeler "csinálják", bileler "tudják".

Tagadó alakja: -maya, -meye dafıtmayasız "ne szór-
játok szét" elem čekmeyesiz "ne bántódjatok", hali
olmıyasız "ne muhasszátok el" renjide eylemeyeler "ne
háborgassák"

4.46 A feltételes mód -sa, -se képzője majdnem minden
esetben az aoristoshoz járul: buyurulursa "ha kegyes-
kedne", düşerse "ha esne", ışaret ederseniz "ha je-
leznétek" lazim olursa "ha szükséges lenne".

A hiányos i- létigével képzett feltételes mód:
tahrir olunmuş ise "ha íratott lenne", renjide eder
ise "ha zaklatná", var ise "ha lenne". Multidőben:
bilseler idi "ha tudták volna"

A tagadó alakra nincs példa.

4.5 Az igenevek

4.51 A melléknévi igenevek

4.511 A jelenidejű melléknévi igenév képzője a
krimi-tatár -fan, -gen gyakrabban az oguz-török
-an, -en.

bolfan "levő" de olan "levő", gelgen "jövő" de gelen
"jövő", varan "érkező"

Ha a jelenidejű melléknévi igenév jelzős összetétel-
ben található ragozni is lehet: lazim olandan degildir

"nem a szükségesek közül való, nem szükséges",
enfa^c olanı budur "a hasznosa ez, ez a hasznos",
hayirhah olanları "jóakaróit"

4.512

A multidejű melléknévi igenév képzője általában

P / I -dik, -dök
 \ L -dük

V / I -dığ
 \ L -duğ

Két esetben pedig a krimi-tatár -fan. A ragozás során az igenév képzőjében a q, k zöngésedik:
tefahhus qilindiqdan sonra "miután tudakozódtunk",
gönderdigünüz "amit küldtetek" geldigimizde "amikor megjöttünk", buyurduqlarında "amikor kegyeskédett",
yürüldügi zaman "amikor menetelt". A krimi-tatár -fan képzővel a sor- "kérdezni" jelentésű ige fordul elő két alkalommal: sorfanimizdan sonra "miután kérdeztük /de sual olunduqdan sonra "ua".

Tagadó alak: vermedüklerinden "mivel nem adták meg"

4.513

A jövő idejű melléknévi igenév egyetlen esete:
olacafini "levését" /30:12/.

4.52

A határozói igenevek képzői:

mássalhangzó után

magánhangzó után

P / I -ip, üp I ---
 \ L --- V / L -ip, up

P / I -yüp I ---
 \ L --- V / I -yup I ---
 \ L ---

qošip/qošup "elkisérvén", gönderip/gönderüp
 "elküldvén", yollayup "elküldvén", čeküp "huzva",
dinleyüp "meghallgatván", gelüp "jövén", dip
 "mondván", olup tur- "lévén lenni".

4.522 -yü deyü "mondva"

4.523 -mazdan, -mezden "mielőtt"

Eflaq sinurından çıqmazdan muqaddem göndermege
sa^cy edesiz "Igyekezzetek, hogy minél előbb át-
 küldjétek /ti. a követet/ Havasalföld határán
 /26:9/. Elčini^viz gelmezden iki gün muqaddem "Két
 nappal követetek ideérkezte előtt" /23:7/.

4.524 -erek "miközben" tayy-i menazil ederek "miközben
 az állomásokat felgöngyölítettük..

4.525

P /	I -in ^v _{je}	V	I —	"amig"
\ L —		L -in ^v _{ča}		

asude hal ile olinča "csendességben lévén"
 /6:10/. Erdel vilayeti işerüsinden çıqup gidin^veye
degin: "Amig Erdély országból ki nem mentünk"
 /30:6/.

4.6 A szókészlet

Az okleveleinkben előforduló közel ezer szó közül 615 arab, 216 török, 130 perzsa, 18 krimi-tatár, 3 magyar, 1 pedig mongol eredetű.

4.61 A szókészlet kétharmadát kitevő arab-perzsa eredetű szavak tulnyomórészt az oszmán-török irodalmi nyelv közvetítésével kerültek a krimi-tatár irodalmi nyelvbe. Ez a folyamat körülbelül száz év alatt, a XVI. században zajlott le. A XV. századi krimi-tatár oklevelekben még csak néhány sor, -az invocatio és az inscriptio- arabos szerkezetű/ Vö. Mengli Giraj levelei II. Mehmed szultánhoz, Kurat, 1941 p. 85 és 93/, a tartalmi részt kipszak irodalmi nyelven fogalmazták. A XVII. századra megfordul ez az arány: kipszakos elemeket elszórva csak a levél elején, az intitilációban találunk, maga a szöveg arab-perzsá-török keverék.

A kétségtelenül erős oszmán-török befolyás ellenére ezt a nagy változást nem lehet csupán az oszmán-török nyelv hatásával megmagyarázni, hiszen az ugyanebből a korból származó, de az orosz cárokhoz írt krimi-tatár oklevelek nyelve inkább kipszak, mintsem oszmán-török. Az okot valószínűleg abban kell keresnünk, hogy az orosz cár egy szintén kipszak nyelvet beszélő kazáni tatárral könnyebben le tudta fordíttatni

a krimi kán levelét, ezért neki krimi-tatárul irtak. Az erdélyi fejedelem legkönnyebben oszmán-törökök tudó fordítót tudott szerezni, ezért neki a krimi-tatár nyelv déli eloszmántörökösödött dialektusában irtak.

- 4.62 A szókészlet harmadik harmada török eredetű. Mivel rajtuk semmiféle kipcsak kritérium nem található, töröknek nevezem őket, annak ellenére, hogy közülük sok megvan a krimi-tatárban is.
- 4.63 Krimi-tatár szónak azt vettem fel, amelyik csak a krimi-tatár nyelvből ismert, vagy ebben a korban már csak a krimi-tatárban használták /az oszmán-törökökből kiveszett, vagy arab-perzsa szóval helyettesítették/. A szavak első csoportját a krimi-tatár cimek alkotják: aſaſa/aſa "a kán cime akkor, ha fiatalabb hozzátartozói szólítják meg" atabeg "a kán miniszterének a cime" anabiyim "a kán anyjának a cime", hanı "a kán nőrokonainak a cime", galſa/gaſa "az első trónörökös cime", nureddin "a második trónörökös cime". Ezen kívül két főnév /kent "város", yarlıſ "parancs, rendelet",/ három melléknév /on "jobb", uluſ "nagy", yahſi "jó, szép"/, öt határozatlan számnév /barca "minden, összes" köp "sok, minden, összes", köpden köp "rendkívül", sansız "számtalan", saſıssız "megszámlálhatatlan"/ és három ige /bol- "lenni", bitil- "iratni", yiber- "küldeni"/ krimi-tatár eredetű.

- 4.64 Okleveleinkbe három magyar jövevényszó került be: a goči "kocsi", a goči araba "kocsi szekér" összetételben, a varoš "város" és a tabur "tábor". Mind a három szó megvan az oszmán-törökben is /Fekete, 1930/. A kölcsönzés valószínűleg párhuzamosan történt. A tábor szó török etimológiáját Németh Gyula elveti, s legújabb kutatásai alapján magyar jövevényszónak tartja az oszmán-törökben. /Németh, 1954/.
- 4.65 Az oklevelekben szereplő egyetlen mongol szó a jebe, jelentése "páncél".

5. A MAGYARORSZÁGI KRIMI-TATÁR OKLEVELEK
LATIN BETŰS ÁTIRÁSA

Levél száma

A kiállítás kelte,helye

Az érkezés kelte,helye

Követ

Küldő

Cimzett

Az eredeti okl. jelzete

Krimi-t. Magyar

Korabeli fordítás

Korabeli fordítás

Kiadva

1596 in Tabor
Mai Tatar
26

Fetekerei A Szol-
/Devlet noki
Giray/ Szandzsák
alattva-
lói

Debrecen
V.L.
No 114

No 2

16

1625
márc.
10

Szefer
aga

S ahin
Gyrai

Bethlen
Gábor

TMTE III
pp.
425-427

No 3

1038

Agce
muhar- aaray
rem

1628

Qaragöz
Hajji

Janibek
Giray
han

/Bethlen
Gábor/
No 21

TMTE IV.
pp.
77-78

No 4

1629 Colos-
szept. vár
15

Mehmed
sah
aga

/Bethlen
Gábor/
No 29

TMTE IV.
pp.
147-148

No 5

1629 Colos-
szept. vár
15.

Janibek
Giray
han

/Bethlen
Gábor/
No 25

No 6

1039

Devlet
muhar- saray
rem

1629 Colos-
szept. vár
15.

Devlet
Giray
sultan

Betlen
Gábor

MOL
No 48

No 7

Ba ce
saray

1629 Colos-
szept. vár
25.

Mehmed
Biyim

/Bethlen
Gábor/
No 48

TMTE IV.
pp.
126-27

No 8

1630

Jelal
mirza

Betlen
Isdván
No 76

No 9

/II.Rákó- MOL
czi Gy./ Mikrf.
800 d

No 10

1657

Bakcsa- szept.
Szirko- Szeraj lo.
di

Doroberg
Ali/?/

Erdélyi
rendek

TMTE V.
pp.
442-43

No 11

1657

Muradin Kemény
Szultán János

MOL
No 468

No 12

1662. Nagy
feb. Sink
13.

Jakob
Aga

Zal Erdélyi
Aga

/?/ király

MOL
No 92

TMTE IX.
pp.
406-408

No 13

1664

Berim
város

Jászbe-
rény V.L.
No 151

No 14

1668

Abdur-
rahman

Ali
Aga

király

MOL
No 349

TMTE IX.
pp.
369

No 15

1668

Ali
Aga

Apafi
Mihály

MOL
No 482

No 16

1674

Fogaras
Belahir
mirza

Szelám
Ge/rai/
Mihály

TMTE VII
pp.
203-204

No 17

1676. Hotin
okt.
15.

Ahmet
aga

Szelim
Girai
ham

Apafi
Mihály

MOL
No 201

TMTE IX
pp.
583-84

No 18

1089
rebi
ül
ahir

1678

Mehmet

Saadet
Giray
sultan

/Apafi MOL
Mihály 123cs.
67.k.l.

No 19

1679

Ebes-
jan. falva
lo.

Abul-
hayer

Murad
Giray
han

/Apafi MOL
Mihály No 210

No 20

1092

Ba ce
Saray

1681

Murta-
da aga

/Apafi MOL
Mihály No 222

TMTE VIII
pp.133-34

No 21

1092

jemadi
ül
evvel

1681

Murta-
da aga

/Apafi MOL
Mihály/ No 224

No 22

1092

Ba ce
jemadi Saray
ül
evvel

1682

Murta-
da aga

/Apafi MOL
Mihály/ No 243

MOL
No 146

No 23

1682

Fogaras
máj.5

Nagy
István

Ahmed
aga

/Apafi MOL
Mihály/ No 226

TMTE VII.
pp.233-34

No 24

1092

jemadi
ül
evvel

1082

Murta-
da aga

/Apafi MOL
Mihály/ No 245

Az arab betűk átírási táblázata

ا a, e	أ a
ب b, p	ط t
ت t	ظ z
ث t	ع c
ج j	غ g
ح c	ف f
خ h	ق q
د d	ك k, g, n
ذ d	ن n
ر r	ل l
ز z	م m
ژ z	ن n
س s	و v, o, ö, u, ü
ش s	ح h, a, e,
ص s	ي y, i, e
ض s	

- /1/ Hüve-'l mu^cine-'l mu^cti-'l mu^cni
- /2/ Janibek Giray han sözümüz.
- /3/ Ulu^c orda ulu^c yurtni^c De^cst-i Qif^caqni^c ta^cht-i Qirimi^cni^c o^c qolni^c sol qolni^c köp tatarni^c ve köp no^cayni^c ta^ct bile^c tavqa^cni^c ve ta^c ara ^cerk^cecni^c ulu^c padi^cşah^c bol^can
- /4/ Feridun-i Key^chosrev-qadr sa^cadetli ve ^cazametli Janibek Giray edam Allah i^cjlalühü ila yevm ül mizan hadretlerinden jenab-i emaret meab eyalet iktisab qudvet-i erbab el i^cjlal
- /5/ ulu^c dostumuz Erdel qiral^ci dame iqbalühü i^clam-i yatli^cğ-i serif-i han^c ol dur ki Allah-i tebarek ve ta^cali kemal latif ve mekremetinden dat-i situde hişalim^ci bar^cad^cin
- /6/ i^cla qillip Qirim yurti^cğa han ... halifa-i anam ve padi^cşah-i islam edüp mesned-i hilafat ta^cht-i sa^cadet bahtimiz^cğa ^culus etdürüp yaqin ira^cğ dostlarımız^cğa ha^ctt
- /7/ yiberilgen sebebiyle siz ulu^c dostumuz^cğa da^chi muhabbetlik bile ha^ctt yazup ta^cyin qullarimizdan qudvet el aqran ve-'l erkan Qaragöz Ha^cğji zide qudretühü gönderüp halin^ciz
- /8/ ve hatirin^ciz tefahhüş qilup buyurdum ki qadimdan bu dudman-i muhalled el erkanimiz ile edegeldük^cüz dostluğunuzi edüp uzun uzaq dost ve muhabbet
- /9/ olup adamin^ciz göndermekden ve ahvalin^cizi bildirmekden hal^ci olmiyasiz in^cşaallah-i ta^cali biz da^chi siz dostumuz birle muhabbet olup dostunuza dost tüşman^cuza tüşman
- /10/ olup turduq mübarek hatirin^ciza hoş alip dört yarar atlar ile bir qo^cçi araba ve kendimiz içün bir at ve bir yor^cğa

- ve harjliq ve qatife ve ^şar'i nefis qumaşlardan
- /11/ gönderesiz uzun uzaq dostluğunuzi izhar edüp bu janibe
olan hulusunuz tekrar edesiz inşaallah-^{ar} rahman taraf-i
qarin-eş şerifimizden
- /12/ muradınızdan efzun müsa^cademiz olup dostunuza mu^cin tüş-
manñūze mühin olup evvelki qava^cid-i ayin-i yingizi dir
yerine götürmek muqarrerdir varan
- /13/ uluğ elçimizi egledirmeyüp adamınız ile ma^aan irsala şa^cy
eyleyesiz şulay bilgeysiz dip hatt bitildi fi evasit-i
muharrem el haram sene-i 1038
- /14/ Aqçe saray der saray el mahrusa

Pecséten: Han Janibek Giray ibn Mübarek Giray sultan.

Hátoldalon külsó cimzés: qudvat-i asveb el ^ciseviyye ve-'l ijlal
Erdel qirali.

- /1/ Hüve-'l muşni
- /2/ Uluş yurtniş uluş ordaniş ve taht-i Qirimniş uluş padişahi bolşan Janibek Giray han hadretlerinin uluş atabeg aşasi
- /3/ bolşan qudvet el ematıl ve-'l aqran zübdet el emajid ve-'l erkan Mehmed Şah aşaa dame işlalühü hadretkerinden uluş yurtniş köp hiristiyanniş
- /4/ uluş qirali bolşan Erdel qirali dame işlalühü hadretlerine köpden köp selam qilup i'lam-i muhabbet enjam ol dur ki
- /5/ haqq-i ta'ali şayeti bile bu sene Qirim yurtına Leh qiralından köp qozaq yardım alup gelgen Mehmed Giray han Şahin Giray sultan bile şenk olduqda
- /6/ efendim han-i 'alisan hadretleri mansur olup qırq elli bin qozaq qiliçdan geçüp Mehmed Giray han şehid tüşüp Şahin Giray sultan
- /7/ qaçup şayib olup gitmişdir ve Qaragöz Haşşii ile gönderilen mektubunuz vasil olup madmunından bilüp hatt edüp yine
- /8/ Qaragöz Haşşii göndermişlerdir lede-'l vusul gerekdir ki bu janibe olan hulus-i qadimişüz üzere varan adamıza ri'ayet edüp ve her ne
- /9/ muradişüz var ise yazup adamişüz gönderüp i'lam-i hal etmeden hali olmiyasız ve uzun uzaq dostluq edüp adet üzere
- /10/ olan huquqi ri'ayet edesiz ve düşen hidmetiñizi bu muhibbi-nüze i'lam edesiz inşaaallah-i ta'ali efendim han hadretlerine sözünüz yetişdirip
- /11/ me'mulunuzdan efzun himayetlik etmek muqarrerdir ve eger asker lazim olursa mektubunuzla işaret ederseniz evvelki gibi ziyadesiyle

/12/ yardım gönderilmek muqarrerdir vilayetinüz armağanından
ve atdan ve tondan ve qumaşdan ve mükemmel atlar ile
qoçi arabasi gönderüp han

/13/ hadretlerine hidmetten halî olmiyasiz biz dahi qadîr
olduğumuz diriğ olmaq ihtimali yoqdur baqi ve-d du^ca

/14/ muhlis-i muhabbet Mehmed Şah ağa sahh

/1/ Hüv

/2/ İftihar-i erbab el millet el mesihiyye zübdet-i aşhab-i
ta'ifet el ^ciseviyye dostumuz Erdel qırali dame devam
devletühü müebbedet ~~aaa~~ yevm el mev^cud şavbına tahiyat-i
hanf

/3/ ve teslimat-i haqanf ibla^ş ile inha-i hudur-i şerif ve
inba-i hubur-i latif ol dur ki dudman-i muhalled el erkan-
imiza olan hulus-i mütaba^cat-i mahsusunuz

/4/ üzere taraf-i ahval pür şerifimizden tefahhüs ve tefaqqud
buyurulur ise el hamdillah-i ta^cali yevmen fi yevmen eyyam-i
devlet-i qahiremiz imtidad ve quvvet ve iştidad ve qudret

/5/ ve miknet ve ^cizzetimiz terfid olup diyar-i ketir el i^cti-
barımız emn ü eman üzere olup ümmet-i Muhammed saye-i
sa^cadetimizde asudehal ve müreffeh ül bal

/6/ olup saye-i ma^cadeletimizde sa^şir ve kebir devam devletimiz
ed^ciyesinde müdavim ve mülazim bilesiz ^cisyan eden Mehmed
Giray han el merhum

/7/ ve Şahin Giray sultan i^şvasi ile Ozi qoza^şi ile iki def^ca
tabut-i menfurla gelmişler idi bi-fa^şl-ullah-i ta^cali feth-i
furuzan janib-i

/8/ haqanıma müyessir ve ruzi olup mela^cin hasireyn ve düşman-i
din-i mübin müdemmir ve mağhur oldukları jenablarına tahrir
olunan muhabbet namemizde

/9/ muharrer ve mestur olup nazar olunduqda ma^clumunuz olmaq
muqarrerdir qudvet el aqran el Ha^şşî Qaragöz zide qudretühü
qulumuz sa^ş u salim

- /10/ jenabınüzə vasil olduqda ol muhabbet namemize ^camel edüp qadimi edegeldüknüz dostluğunuzi edüp adamınız göndermekden hali
- /11/ olmiyasiz ve eyü jebe ve küçük el tüfenki diyarımızda ^cazim maqbuldur buyurdum ki yahşi jebe ve yahşi el tüfenklerinden gönderesiz
- /12/ ve Hajji Qaragöz qulumuza adam qoşip sa^cadetli murtada paşa hadretlerini sa^hu salim yetişdiresiz ve ^cavdet eyledikde girü
- /13/ yarar adamlarınuz qoşip bu janibe gönderesiz uzun uzaq dost olup taraf-i qarin e^h şerifimize adam ve mektubunuz
- /14/ gönderüp düşen hidmetinüz bildirmekten hali olmiyasiz inşallah-i ta^cali biz dahi dostluq edüp dostunuza dost tüşmanınızə tüşman
- /15/ olduğumuza güman etmeyesiz söyle bilesiz baqi ve-d du^ca ^cali min etb^ca el huda

No. 6

- /1/ Hüve-'l mu^cin
- /2/ Devlet Giray sözü^müz
- /3/ Qudvet-i ümera el millet el mesihⁱyye ve ^cumdet el kübara-'t
ta'ifet el ^cisaviyye qarında^vşım Betlen Gabor qıral-i dev-
let-i^vştimal
- /4/ hadretleri a^hlāh allah ^cavaqibu ba^cd el selam i^clam-i yarlı^ğ-
şerif muhabbet en^jam bu dir ki bundan iqdam hadd^siz payan-
siz tatar-i ^caduv-şikarnⁱn
- /5/ ve hesabsiz no^ğaynⁱn ve taht-i Qırımⁿi'n ve ^casakir-i islam
bi-şümarnⁱn padişahⁱ biz qarında^vşın qa^ğal^ğa Devlet Giray
nusret-aray
- /6/ hadretleri ^yanibinden siz qarında^vşımız qıral-i devlet-i^v-
timal hadretleri tarafına muhabbet name yarlı^ğ-i şerif ile
qulumuz qudvet el emtal ve-'l aqran Qaragöz
- /7/ zide qudretühü irsal olunmuşdur dost-i qarında^vşlı^ğimıza
binaen ameden-i vuşulunda murad-i şerifimiz siz qarında^vşımız
qıral-i devlet-i^vştimal
- /8/ hadretleri ile biz qarında^vşınız sa^cadetlü sultan zafer-ni^şin
hadretlerimiz sizün ile müddet-i ^cömrimizden zaman-i sul-
tanatımız^ğa dost-i qarında^vş olasız
- /9/ sizün bu ^yanibe muhibbet name elçiniz gelüp bizüm size va-
rup mabeynimizde dostluq-i muhibbet olup ... hayatımızda
kemal ...
- /10/ asudehal ile olın^ça dost-i qarında^vş olmanız isterüz ona
göre yarlı^ğ-i şerif muhabbet name mu^jebin^ğe ^camel edüp
alamet-i şerife i^ctimad ve i^ctiqad

- /11/ eđesiz aġaġamiz ħan-i Ğazim ħadretleri ile ve biz qarındaşıñız rifĞatlı Devlet Giray nusret-aray ħadretlerimiz ile ħulus-i muħliş dost
- /12/ qarındaşlıġ kendiñize muqarrer bileşiz me'mulumuz ki qarındaşımız qiral ħadretlerinden ziyade dost-i qardaşlıqdır ona göre muħabbet nameimiz
- /13/ ile Ğamel eđesiz muradıñız bu ħanibe düşerse iĞlam eđesiz biz qarındaşıñız qatından diriġ olmazdır şöyle bileşiz uzun uzaq
- /14/ dost-i qardaş olup elĞi qulumuz varduqda yarlıġ-i šerif madmunı üzere Ğamel olasız Ğalamet-i šerife iĞtimad ve iĞtiqad edüp muħabbet name
- /15/ muġebi ile Ğamel edüp dostluqdan ħali olmiyasız inšaallah her ne muradıñız bu ħanibe düşerse bizüm qatımızdan diriġ olmaz ona göre sizden
- /16/ ve siz qarındaşımız qiral ħadretlerinden mabeynimizde dost olmañız isterüz şöyle bileşiz yarlıġ-i šerif muħabbet name muġebi ile Ğamel eđesiz Ğalamet-i šerife
- /17/ iĞtimad ve iĞtiqad eđesiz deġü dostluġa binaen yarlıġ-i šerif muħabbet name yazıldı tahriren fi evasit-i muħarrem sene-i 1039
- /18/ der Devlet saray

- /1/ Hüb
- /2/ Hadret-i Ana biyim
- /3/ Uluş orda ve uluş yurtnın ve taht-i Qırımın ve Deşt-i Qıpçaqnın uluş hanı bolşan
- /4/ Cizzetlü ve rifcatlü ve Cazametlü ve Şejacatlü Qırım hanı bolşan Janibek Giray han hadretlerinin
- /6/ valide-i mükerremelerinden uluş Erdel qırālī dame iqbalühü iC lam-i yarlış-i şerif ol dūr ki oşlum han adam Allah
- /7/ Cömrühü hadretlerinin yarlış-i şerifleri ile elçileri irsal olunmaşla yarlış-i şerifimiz tahrir olunup uluş
- /7/ elçimiz qudvet el ematıl ve-'l aqran qulum Muhammed irsal olunmuşdur taht-i hükümet ve zir-i deşt-i vilayetiñüzē
- /8/ vaşil ve dahil olduqda riCayet edüp qadımdan irsal edē geldükñüz hedaya ve armaşanınız gönderüp
- /9/ vaqC i olan umurunuzi iC lam edesiz inşaaallah-er rahman oşlum han-i C azam ve qalş a sultan hadretlerine
- /10/ hüsn-i terbiye göz etmek muqarrerdir ve jümle düşen hidmetiñiz husulına çalışuruz baqi ve-'d duC a Ğali min etbC a el huda
- /11/ bemaqam BaşC e saray

Pecséten: valide-i hadret-i han ...

No. 8

- /1/ Huv
- /2/ °İzzetlü ve rif°atlü qardaşım Betlen İşdvan hadretlerinin
hudur-i devletler ... sonra
- /3/ inha-i muhibbane olan bu dir ki halien bundan iqdam dev-
letlü qiral hadretleri padişah-i °ali ... hadretlerinden
bir miqdar
- /4/ tatar °askeri riya eylemegin efendim sa°adetlü han-i °azam
hadretleri ol ejilden padişahnin riyasini qabul
- /5/ edüp tatar °askerine bu muhibbinizi serdar edüp mah-i
dilhiyyenin evvelinde tevejjüh edüp gelürüz inşallah-i
ta°ali-er
- /6/ rahman devletlü qiral hadretlerine mülaqat müyessir olmaq
üzereyiz mektub-i muhabbet vusul bulduqda re°ayalari
- /7/ yerinden dañitmayasiz zira °askerimize ber hoşça tenbih
ederüz bir nestenize zulm olunmaz bu muhibbiniz hadretiniz ile
- /8/ sair qiyas qardaş degiliz efendim sa°adetlü han-i °azam
hadretlerinin hidmetine gelmişiz ve qadr olduñumuz
- /9/ hidmetinize diriñ etmeziz baqi °ömrühü ve devletühü müste-
dam bad
- /10/ muhibb-i muhlis Jelal mirza

No. 9

- /1/ Tuğra sözümüz
- /2/ İftihar el millet el mesihiyye zübdet el kübera-i ta'ifet
el nasraniye bilfi^cil dostumuz qıral devlet-i şimal hu-
durları
- /3/ savbına i^clam-i yarlığ-ı şerif sa^cadet enjam bu dir ki
bundan muqaddem sizin ile söylemişdik söz ... degildir
- /4/ tebelbülüm ol daği dursun velakin Eflaq eyaleti sa^cadetlü
padişah-i ruy-i zemin hadretlerinin re^cayasidir
- /5/ öyle olıcaq Eflaq begine ve re^cayasına bir kimesnenin
c^calaqa etmemesi lazim olandan degildir
- /6/ buyurdum ki emrim vusulunda bu günden sonra sözümüzü
dinleyüp ve ilki çeküp Eflaqdan
- /7/ qat^cı c^calaqa edesiz bu sözümüz nasihatdir ve muradımız
sağa dostluq etmekdir i^cmdi layiq
- /8/ olan sen daği sözümüzü dinleyüp emrimizi yerine götürmek
gereksin inşaallah-i ta^cali kendinüze
- /9/ daği enf^ca olanı daği budur bağı ve-d du^ca c^cali min etb^ca
el huda

No. 13

/1/ Huv

/2/ Birim varoşanı Casker-i tatardan qorumaq içün yarlıq-i
şerifimle eyü ...

/3/ qulum gönderilmişdir Casker-i tatardan bir ferd varoşi
renjide eder ise

/4/ dönüp haqqından gelmeye fermanım olmuştur

Pecséten: sultan ... ibn Mehmed Giray han sahh

No. 14

/1/ Huv

/2/ Şadaqat-şî^car ve meweddet dîtar qîral devlet-iştimal
hudurlari savbîna bi-nihaye selam birle hal-i hatirlari
sual

/3/ ve tefaqqud olundıqdan sonra muhibbane i^clam ve inha
olunur ki bu taraf-i ahvalimizdan sual olunur ise el
hamdillah-i ta^cali vüjudumuz ber sihhat olup

/4/ ruz ü şebb devam-i c^omr ve devlet padişahi ve qiyam-i
qadr ve şevket şahinsahi ed^ciyesinde müdavemet üzere
olduğumuz

/5/ bila reyb-i gümandir itr da bu janibe tutsaq içün gelüp
ve on sekiz dutsaq götürüp giden adamlarınız Aydın ve
Sinan

/6/ ve Nazar nam dimmilerden istiqrad edüp ve bu ana degin
vermedüklerinden sa^cadetlü ve şevketlü ve şeja^catlü efen-
dimiz han-i c^oalışan hadretleri

/7/ ve devletlü ve müruvvetlü efendimiz qalîa sultan hadret-
leri janibinizde yarlığ-i şerif vaajib el teşrifleri elçi
c^oAbdurrahman qulları irsal buyurmuşlardır

/8/ me'muldirki mujebinje c^oamel olup faqirin haqqları aliver-
menüz lazimindendir ve iki padişahın arasında niçe niçe
hidmetiniz olur

/9/ inşaallah-i ta^cali düşen musalahanızı maqdurumuz diriğ
olunmaq ihtimali yoqdur bizler dahi bu husus taqayyüd ve
ta^cayyün edüp ... iqdam

/10/ eyleyüp nik nami olasiz baqi ve-d du^ca

/11/ Ali ağa hadret-i sultan sahh

No. 18

/1/ Hüv

/2/ Sa^cadet Giray bin Qırım Giray sözümüz

/3/ Qudvet-i erbab el millet el mesihiyye ve zübdet-i aşhab
et-ta'ifet el ^cisaviyye halien Erdel ha^kimi hatmet ^cava-
qibu bilhayr qablina selam-i selamet peyam ki erbab-i imana

/4/ olan ita^cat-i taviiyyetiniz sebebinden zahir ve bahir ve
netiye-i meram ki ehali-i islama olan inqiyad-i ^cubudiyyet-
iniz jihatından sadir ve mütebadir olur ibla^f ile hal ve
hatirünüz tefaqqud ve tefahhus

/5/ qilindiğdan sonra i^clam-i yarlı^f-i şerif-i muhabbet-elif-i
sultanı bu dir ki bu sene-i mübarekede şevketlü ve sa^cadet-
lü qarındaşımız han refi^c eš-šan hadretlerinin julus-i
hümayun devket-maqrunları

/6/ vaqi^c olup bu haber-i meserret-atari din-i islam hayir-
hahına bildirüp hurrem ve serr eylemek dad-i şahı ve qa^cide-i
jihandarı olup siz hud bu dudmanı

/7/ muhalled el erkanimizin hayirhah ve nikhahı olmanız hasb-
iyle bu haber-i ferah-enjam ile sermest-i sahba surur ol-
manız babında yarlı^f-i şerif va^jib el teşrifimiz tahrir
ve elçilik hidmetiyle

/8/ taraflarınıza revane olan Mehmed yediyle irsal olunmuşdur
inşaallah-i ta^cali vusulunda hezar tekrim birle yarlı^f-i
şerifimiz feth ve qira'at edüp dostluğa layiq

/9/ muameleyi müş^cir mektubunuz ile qarındaşımız han-i refi^c
eš-šan hadretlerinin elçi qulları ^cali jengah el istijal

bu tarafa ^cavdet etdiresiz ve ... vedd
/lo/ ve ülfet edüp bila reyb dir baqî ed-du^ca ^cali min etba^c
el huda fi mah-i rebi^c ül ^{ewel} ~~ahir~~ sene-i 1089
sahh

Pecséten: Sa^cadet Giray sultan bin Qırım Giray sultan

/1/ Huv

/2/ Murad Giray han bin Mübarek Giray sözümüz.

/3/ Qudvet-i erbab el millet el mesihiyye zübdet el kübera-i
ashab et-ta'ifet el ^ciseviyye bilfi^cil hala Erdel hakimi
olan qiral sahib el ^cird ve-'l veqar savbına tarafimıza
olan muhabbetlerine binaen

/4/ selam ve hal-i hatırlari sual olunduqdan sonra i^clam-i
yarlıf-i şerif sa^cadet-alud-i hanı bu dir ki qanun-i qa-
dim-i şahanemiz oldiğindan halien Erdel vilayetleri

/5/ içinde geçüp gitmek üzere çasar tarafına elçi başi qulū-
muz Abulhayr ta^cyin olunmuşdur inşaallah-i ta^cali size
dahi vusul bulduqda

/6/ kifayet etdiği qadar olan atları verüp ve yanına adam
qoşıp vilayetiñüz sinurına emin-i salimin ulaşdırasız
ve zad ü zevad silah dahi

/7/ verüp daruret çekdirmeyüp kimesneye bir veñhiyle dahl
ve ta^carrud etdirmeyüp bu yarlıf-i şerife i^ctibar eyleye-
siz söyle bileşiz bağı ed-du^ca ^cali min etba^c el huda

/8/ bemaqam Gök suyi

Pecséten: Han Murad Giray bin Mübarek Giray sultan.

No. 20

- /1/ Haqq-i hüv
- /2/ Murad Giray han bin Mübarek Giray
- /3/ Allah-i tebarek ve ta^cali hadretinin ^cavn ve ^cinayeti birlen ulu^ş orda ulu^ş yurtnin taht-i Qırımni^ş ve Dešt-i Qıpçaqni^ş ve yüz on bi^ş halqni^ş ulu^ş ve küçük no^şayni^ş ve ta^ş ara çerkesni^ş
- /4/ ve Aqkerman vilayetinin eba^can^şedd padişahi ve^şhan-i şevket destgahi bol^şan men şevketlü ve ^cazametlü ve şalabetlü ve şej^catlü han-i ^cazam ve haqan-i mu^cazzam hadretlerinden hala
- /5/ Erdel vilayetinin hakimi iftihar el ümera el millet el mesihiyye muhtar-el kübera et-ta'ifet el ^ciseviyye bil-fi^cil aşina-i qadimimiz qiral muhabbet-sigal hatmet ^cavaqibu bilhayr şavbina erbab-i ehali-i islama olan
- /6/ ita^cat ve ^cubudiyyetlerinden mütebadir selam-i selamet resan-i hanî ve taraf-i şerif-i meveddet redifimizden mutesadir peyam-i meserret-enjam-i ilhanî tabli^şinden sonra i^clam-i yarli^ş-i şevket beli^ş-i hosrevanî bu dir ki
- /7/ resm-i pişin mu^ctad-i qadimşahane ve de'b-i güzin hullet-i nihad-i padişahane üzere beher se^şe pur hoş ha^ştır-i ta^şviyyet meatir için nevaziş name-i nami ve mübeşşeret-i ...
- /8/ sa^cadet ihtitamî tahrir ve te^şdid ve taqviyyet-i ülfet için bab-i salhanat-meabimiz qapu qullarından bir qulumuz ta^cyin ve irsal olunageldügi e^şjilden işbu sene-i tani ve tis^cin ve elf
- /9/ tarihinde dahi tahriq-i silsile-i ülfet ve hullet ile

tabit-i qavain-i pişin selvet-i şevket-i şerife ri^cayeten
beray pur hoş hatir-i taviyyet meatir darende-i devlet
nüvişte

/10/ hullet ... qudvat el ematıl ve-'l aqran ^catebe-i ^culya-i
ilhanî gapu qullariniñ şebb ü ruz jebhe-fersay ve behre-
-enduzlarından mahsus Murtada afa zide qudretühü

/11/ ta^cyin ve irsal olunmuşdur inşaaallah-i ta^cali vusul bıl-
dıqda gerekdir ki mumaiyleh qulumuz Murtada afa zide
qudretühü neşimen hanenize götürdüp

/12/ ülfete olan name-i nami hullet ihtitamı qira'at ve kendü-
ye ^cadet-i güziniñiz üzere ri^cayet eyleyüp ve selamet ve
^cafiyet ve asayiş ve rahat haberiniñizi müş^cir

/13/ mektub-i muhabbet-uslub yazup mumaiyleh qulumuz zide qud-
retühü bir gün muqaddem yine tahtgah-i saltanat dest-
gahimize yollamafa vejh-i iqdam mesa^ci ve ihtimam eyleyesiz

/14/ inşaaallah-i ta^cali janibimize olan hullet ve meveddet mü-
davemet olduğı gün gibi nümayandır baqi ve'd du^ca ^cali
min etba^c el huda

/15/ tahriren fi mah jemadi ül evvel sene-i 1092 yazıldı taht-
gahimiz Ba^cce Sarayda

/16/ bemaqam Ba^cce Saray el mahrusa

Pecseten! Han Murad Giray bin Mübarek Giray sultan.

No. 21

- /1/ Hüve-'l mu^cin
- /2/ Hamd ve qiran ve šükr bi-keran ol hilaf-i jihan aferin
dünya ve ^cuqba ve rezzaq-i ^calemyan her ... jümle mev-
du^cat-i ^calem ol padišah-i bi-zevalniñ jihan-penahliñin-
da güvahdir
- /3/ ve durur-i tahiyat ve durur-i teslimat server-i qainat
ve müfahhar-i mevjudat a^cni peyğamber-i ümem sa^cadet-
-ayat olan Muhammed mustafaniñ revda-i mutahherelerinde
olsin ^caliye ekmel aš-salat ve hayriyle
- /4/ al ve ašhabı üzerine olsun ridvan Allah-i ta^cali ^caleyhim
ejm^cain fimaba^cd uluñ orda uluñ yurtniñ taht-i Qirimniñ
ve Dešt-i Qıpçaqniñ ve barça tatarniñ uluñ noñayniñ
- /5/ ve küçük noñayniñ ve tať bile tavgačniñ ve tať ara çerkeč-
niñ ve Aqkerman yurtiniñ ve yüz on biñ tümenniñ ve hesab-
sız ğerd-i ğiřa gelgen köp ^caskerniñ uluñ din-i islam
- /6/ padišahi ve hanı din ve diyanet penahi bolğan ševketlü
ve ^cazametlü ve šalabetlü ve mehabetlü Qirim hanı han-i
^cazam ve haqan-i mu^cazzamı efendimiz Murad Giray han eyyed
Allah-i ta^cali ^cömrühü ve devletühü
- /7/ ila yevm el mizan hadretiniñ halien divan-i ^cadalet-^cunvan-
larında vezir-i rüšen damir ve Aristo tedbirleri bolğan
^cizzetlü ve sa^cadetlü men Ahmed aña hadretlerimizden ha-
lien Erdel vilayetiniñ
- /8/ hakimi meveddet-qarar sadaqat-š^car qiral hudurlarına vufur
üzere selam ki ehali-i islama olan vedd ve ihlašinız hi-
mayetinden sadir ve bahir ve hulasa-i kalam ki erbab-i

- /9/ imana olan meveddet-i ihtisâşınız sebebinden zahir ve mütebadir olur iblağ ile hal ve hatırınız yahşi mi siz ve hoş mi siz dip soruşanımızdan sonra inha olunur ki din-i mübin hayırhahları
- /10/ sermest-i şahba surur eylemek ayın-ı şahî ve qacide-i padişahî olmağ ile halien c adaletlü ve şevketlü ve c azametlü padişahımız han-i c azam ve haqan-i mu c azzam hadretleri name-i hümayun sa c adet-maqrunları
- /11/ ile qapu qullarından qudvet el emtal ve-'l aqran Martada ağa qulları göndermekle biz vezir-i rüşen damir tarafımızdan dahi muhabbet name irsal olundî inşaallah-i ta c ali vusul bulduqda
- /12/ sa c adetlü ve şevketlü ve mehabetlü efendimiz padişahımızın name-i hümayunları ta c zim ile feth ve qira'at edüp ayininiz üzere rāyet ve hürmet ile varan ağayı bir gün evvel yollayup
- /13/ gönderesiz bağı ed-du c a ali min etba c el huda tahriren fi mah jema di ül evvel sene-i 1092
- /14/ Ahmed ağa hadret-i han hala

Hátoldali pecséten: Ahmed

No. 22

- /1/ Haqq-i hüv
- /2/ Haşan Giray bin Şafa Giray sözüümüz
- /3/ Qudvet-i erbab el millet el mesihiyye zübdet ez-ta'ifet
el 'iseviyye bilfi' il Erdel hakimi olan qiral devlet-iş-
timal dame musadaqatihu ila yevm el mizan savbına selam-i
selamet peyam ki erbab-i imana
- /4/ olan vufur hulus ve ihtişaşları yihhetinden şadir ve hu-
laşa-i kelim ki ehali-i islama olan kemal inqiyad ve ih-
laşları sebebinden mütebadir olur iblağ ile hal ve hatir-
larıniz
- /5/ tefahhuş olunduqdan sonra i'lam-i yarlığ-i şerif-i sultan
bu dir ki din-i islam padişahlarına sadaqat-i ihlas ve
riqqiyet-i ihtişaş ile hayirhah olanları nevaziş dil ile
surur
- /6/ eylemek ayin-i şah ve qa'ide-i padişah olup ve siz hud
din-i islam hayirhah olmanız hasbiyle şevketlü ve 'azamet-
lü ve şeja'atlü han-i 'ali-mekan a'şamiz hadretleri nevaziş
- /7/ hatiriniz için name-i hümayun şevket-maqrunları tahrir
olunup elçilik hizmetleriyle qudvet el ematil ve-'l aqran
Murtada a'ş qulları göndermekle biz dahi pür hoş hatiriniz
içün işbu muhabbet name-i hümayun
- /8/ şevket-maqrunumuz tahrir ve irsal olundı inşaallah-i ta'ali
vusulunda izhar-i ihlas ve sadaqat-i ihtişaş şevketlü ve
'azametlü ve şeja'atlü efendimiz han-i 'alişan hadretinin
name-i hümayun

- /9/ ŧevket-maqrunlari kemal tekrim ve iŧlal birle keŧf ve qira'at etdükden sonraŧaraf-i sa^cadetlerine qadim^f dostluŧi iŧfra ve itbat ile varan elçi qullarini bir an ve bir sa^cat
- /10/ ^cavq ve tevaqquf etdirmeyüp taraf-i sa^cadetlerine yollayasiz inŧaallah-i ta^cali taraf-i bahir el seriflerine düŧen dostluŧunuz ise qusur olunmazdır bir gün evvel mektubunuz ile elçimizi
- /11/ ^cavdet etdirüp muhabbete ba^cit ve dostluŧa layiq mu^camelatdan hali olmiyasiz baqi ed-du^ca ^cali min etba^c el huda tahriren fi mah ŧemadi ül evvel sene-i itneyn tis^cin ve elf
- /12/ bemaqam Baŧce Saray

Pecséten: Hasan Giray sultan bin Safa Giray sultan

No. 23

/1/ Huv

/2/ Cizzet-medar sadaqat-si^car meveddet-ditar Erdel vilayetinin hakimi ve zabiti olan dostumuz qiral hudurlari savbina selam ki ehali-i islama olan vedd ve ihlasiniz

/3/ sebebinden sadir ve badir ve hulasa-i kalam ki ebbab-i amana olan meveddet-i ihtisasiniz himayetinden zahir ve bahir olur ibla^f ile hal ve hatirlari sual olundugdan sonra

/4/ inha olunur ki sa^cadetlu ve devletlu ve se^ja^catlu efendimiz han-i azim-es^san hadretleri tarafina ve biz dostunuza gönderilen mektub ve irsal olunan hedayanuz Istefan boyainiz ile

/5/ gelup dahil olduqda devletlu ve semahatlu han uluvv-us^san efendimize bulusdurup hedaya ve piskeşleriniz teslim edup siparis eyledigunuz ahvallari elciniz jumlesini söyleyup

/6/ ve biz dostunuz dahi qadir oldu^fumuz mertebe efendimize card eylemisizdir ve gönderdigunuz piskeş ve hedayalariniz maqbule ge^vup hazz olunmusdur ve Erdel i^cerüsinden ge^vmeyup Tuna yalisından

/7/ gitmeleri ri^ja eylemisiz ol ri^januz efendimiz hudurunda maqbul olurdi velakin elciniz gelmezden iki gün muqaddem sa^cadetlu ve devletlu sadr-i azam hadretleri tarafından Bekir a^fa naminda bir a^fa mektub ile

/8/ gelup mefhumından Tala^zından a^vup Erdel i^cerüsine dü^vup Bra^sodan Yanovadan ve Se^benden ve Sonluqdan ge^vup Budin

qarşusunda Peşte şahrasında buluşız

/9/ deyü işaret edüp qonaq bi qonaq defter edüp göndermişlerdir ol sebebdən fayri yoldan yürülmək mümkün olmayup bi-d-daruri Erdel içerusinden gitmek iqtida cylemişdir memleketiniz içinde

/10/ yürüldüğü zamanda sa^cadetli ve şevketli han refi^c-eş-şan efendiniz hadretleri ^casakire zeban-i tenbih edüp re^caya-i fuqarasına bir kimesneye renjide etdirmezlerdir inşaallah-i ta^cali her ne hidmetiniz

/11/ ve ne jevabınız olursa han-i di-şan efendimize ^card edüp itmam ve husuluna sa^cy ederiz bu def^ca rişamiz olmadı deyü hatırmada olmiyasız zira devlet tarafından ferman olunduğu üzere hareket

/12/ olunup fayri yoldan tevejjüh olunmaq fermana muşayirdir ol ise muhaldır elem çekmeyesiz bolja ^caskerdir yol ile giderler inşaallah-i ta^cali vilayetinize dararları olmazdır sa^cadetli ve devletli efendimiz hadretlerinin

/13/ tenbih ve ekidleri ol mertebedir ki bir faqire ta^caddi olunduğuna rida-i şerifleri olmazdır baqi ed-du^ca ^cali min etba^c el huda

/14/ Ahmed afa hadret-i han hala

A hátoldali pecséten: Ahmed

No. 24

/1/ Haqq-ı Hıv

/2/ Sa'adet Girey sultan sözlümü

/3/ Qudvet-i erbab el millet el mesihıyye zübdet-i ashab el
ta'ifet el 'iseviyye bilfi'ıl Erdel hakimi olan qıral
devlet-i'istimalı dıme sadaqatıhu ile yevm el mizan

/4/ sevbine selam-ı selamet peyam ki erbab-ı imana olan vufur
hulus ve ihtisaslari fihhetinden sadir ve hulasa-ı kelam
ki ehali-ı islama olan kemal

/5/ inqiyad ve ihlaslari sebebinden mütebadir olur ible' ile
hal ve hatırlarınuz tefahhus olunduqdan sonra i'lam-ı
yarlı'ı-ı şerif-ı sultanı bu dir ki din-ı islam

/6/ padişahlarına sadaqat-ı ihtıssa ve rıqqiyet-ı ihtıssa ile
hayırhah olanlari nevazış dil ile surur eylemek ayin-ı
şahi ve qa'ide-ı padişahi

/7/ olup ve siz hud din-ı islam hayırhahi olmanız hasbiyle
şevketli ve 'azametli ve şeja'atli han 'alimekan a'şefamiz
hadretleri nevazış hatırınuz için

/8/ name-ı hümayun şevket-maqrunlari tahrir olunup ek'cilik
hidmetiyle qudvet el ematıl ve-'ı aqran Murtada a'fe qul-
lari gönderilmekle biz dahi pür hoş

/9/ hatırınuz için işbu muhabbet name-ı hümayunuma tahrir ve
irsal olundı inşaallah-ı ta'ali vusulunda izhar-ı ihlas
ve sadaqat-ı ihtıssa

- /10/ ševketlü ve ^cazametlü ve seja^catlü efendimiz han-i ^cali-
šan hadretlerinin name-i hümayun ševket-maqrunları ke-
mal tekrım ve ijlal birle kešf ve qira'at etdükden
- /11/ sonra taraf-i sa^cadetlerine qadim dostluđi iđra edip
itbat ile varan elçi qukları bir an ve bir sa^cat avq
ve tevaqquf
- /12/ etdirmeyüp taraf-i sa^cadetlerine yollayasız inšaallah-i
ta^cali taraf-i bahir eš-šeriflerine düşen dostluđunuz
ise qusur olunmazdır
- /13/ bir gün evvel mektubunuz ile elçimizi ^cavdet etdirüp
muhabbete ba^cit ve dostluđa layiq mu^camelatdan hali
olmıyasız
- /14/ baqi ed-du^ca ^cali min etba^c el huda tahriren fi mah
Yemadi ül evvel sene-i itneyn tis^cin ve elf
- /15/ bemaqam Tašyarfaç şahh.

Pecse'ten: Sultān Sa^cadet Giray bin .../olvashatatlanul el-
mosódott/.

No. 25

/1/ Hiv

/2/ Murad Giray han bin Mubarek Giray sözümlü

/3/ Qudvet-i erbab el millet el mesihîyye zübdet-i aşhab eñ
ta'ifet el Ciseviyye bilfiCil Erdel hakimi hatmet Cava-
qibu bilhayr qablına selam-i selamet resan-i hanı ki
ehali-i jünud muvahhidin nusret-qarine olan vedd ve ih-
laşlarından sadır

/4/ ve peyam-i muhaşşal ul kelim-i haqanı ki mahşuş bargah-i
şevket destgah-i ilhanimıza mürājaC at eden hullet-i ta-
viyyet-i ihtişaşlarından mütebadir olur iblañ ile iClam-i
yarlıñ-i şerif saCadet redif-i hanı ol dur ki

/5/ işbu sene-i meymenet el senede bi-d-dat janib-i şehri-
yardan name-i hümayun saCadet-maqrun ile medCuvv oldı-
ñımız nemçe seferine cumumen Casakir-i tatar şaba-reftar
ve enjüm-şimar ve Caduv-şıkar ile süvar-semend firuzmend-i
faza-i ekber

/6/ ve Cinan-efraz Cazimet ve temşiyet savlet-i seyr olup
bu siyaqda meymene ve meysere demdeme endaz-i naql ve
hareket ve zemzeme perdaz-i şevket ve şejaC at olmağa
şedd-i merahil ve tayy-i menazil ederek şehir-i rebiC ül
evvelnin

/7/ evasıñinde Aqkerman vilayeti duhukuna nazil ve dahil ve bir
kaç gün Casakir-i islam zafer-enjam arayış ve asayış
içün meşta taCayyün buyurup velakin inşallah-i taCali
şahrah-i tevejjüh-i hanıya

- /8/ ve tariq-i şavabdidə ilhānīyemiz zahiren taht-i hükümetinizde olan Erdel vilayeti hududi duhulına mürur eylemegi müstelzim olmağın bu maqdem sümm-i semend şahanemizi muhbir ruz ü şebb bargah-i
- /9/ şevket destgah-i hānīyemiz mülazimlerinden işbu name-i şerif sa'adet-redifimiz ile qudvat el ematıl ve-'l aqran bilfi'ıl 'Abdulfettah afa zide qudretühü qulumuzz 'ala jēnah el istiğal ta'ayin ve irāel qılınmışdır
- /10/ bifadl-ullah-i ta'ali salimen vusul buldıqda şöyle ma'lūmunuz ola ki bi-d-dat jānib-i şeja'at tabīmiz mürur gahında vaqi' olan ba'di qal'ec ve qura ve esvaq ve eş-harınıza aslan darar ve ... ve ehalisine
- /11/ dahi vejhen min el vüjuh madarrat ve hasaret-i aşabet etdirmeyüp 'asakir-i bi-şūmar ve nuşret-şi'ar qullarımız ile ber vejh-i 'adalet eyaletiniz hududından tem-şiyet ve a'ada-i li'am-duzah enjam
- /12/ memleketlerine tevejjüh ve 'azimet ve lijam-riz hiddet ve şavlet olunmaq melhuz ve muhtemeldir i'mdi lazimdir ki siz dahi bu hüsn-i tevejjüh-i şahanemiz muqabelesinde lazime-i dimmet-i ihlas ve meveddet ihtisāsınız
- /13/ olan pişkeş-i pesendide ve hedaya-i güzidelər ile müşar-ileyh qaşid ... 'ala istiğal tekrar bargah-i hanı ve destgah-i ilhānīyemize rija'at ve 'avdet etdirüp hulus-i taviiyet
- /14/ ve husus-i meveddetinizi 'ard ve i'lam eylemeniz lazimdir şöyle bilesiz baqi ve-'l du'a 'ali min etba' el huda tahriren fi evahir-i şehir -i rebi' ul evvel sene-i 1094
- /15/ bemaqam qurb-i Tatarpuşar

Pecseten: Han Murad Giray bin Mübarek Giray sultan

No. 26

- /1/ Hüve-'l mu^cin
- /2/ meveddet-qarar şadaqat-şⁱc^{ar} halien Erdel qiralının ve-
kili olan dostumuza vufur üzere selam ki ehali-i islama
olan vedd ve ihlaşınız
- /3/ himayetinden şadir ve bahir ve hulaşa-i kelim ki erbab-i
imana olan meveddet ihtişaşınız sebebinden zahir ve müte-
badir olur iblağ ile hal ve hatırları
- /4/ yahşi mi siz ve hoş mi siz dip sorğanımızdan sonra ihha
olunur ki halien bi ^cinayet-i Allah el mülk el müste^can
bu sene-i mübarekede nemçe üzerine sa^cadetlü ve ^cazamet-
lü ve kerametlü
- /5/ padişah-i ruy-i zemin hadretinin sefer-i zafer-enjamları
muqarrer ve muhaqqaqolmağⁱyle sa^cadetlü ve şevketlü efen-
dimiz han-i ^cazim hadretlerine name-i hümayun sa^cadet-maq-
run şadir olup ^cumumen tatar-i saba-reftar
- /6/ ^caduv-şikar ile seferlerinde bi-d-dat efendimiz han-i di-
şan hadretleri ma^can bulanmaları işaret olunup mahall-i
memureye tevejjüh ve ^cazimet buyurduqlarında her qanql
yoldan murad
- /7/ ederler ise ol babda rey ve tedbir şevketlü efendimize
havale buyurulmağⁱla Talazından aşup Erdel içerusinden
Seben üzerinden geçüp gitmek taşih olunup qiral hadretleri
- /8/ tarafına i^clam olunmaq için sa^cadetlü ve devletlü ve şev-
ketlü han-i ^cazam eş-şan efendimiz hadretleri name-i hü-
mayun şevket-maqrunları tahrir edüp ^cAbdulfettah ağa qul-
ları göndermişlerdir

- /9/ inŝaallah-i ta^cali vuŝul bulduqda varan aŝa qarindaŝimizi
eglendirmeyüp Eflaq sinurından çıqmazdan muqaddem gön-
dermege sa^cy-i ihtimam eyleyesiz inŝaallah-i ta^cali Erdel
- /10/ memleketi ierüsine dahil olduqda re^caya-i fuqaraların
tatar ^caskerinden renjide etdirmemek babında kemal mer-
tebe tenbih ve ekid olup köy ve kentlerinizi bir vejhile
ta^caddi
- /11/ etdirilmezdir varan aŝayî eglendirmeyüp ^caŝele üzere
gönderesiz söyle bilesiz bağı ed-du^ca ^cali min etba^c
el huda
- /12/ Ahmed aŝa hadest-i han hala

Hátoldali pecséten : Ahmed

No. 27

/1/ Huv

/2/ Murad Giray han bin Mubarek Giray sözümlüz

/3/ Qudvet-i ümera el millet el mesihîyye zübdet-i kübera
et-ta'ifet el 'iseviyye bilfi'ıl Erdel hakimi qıral şa-
daqat meal aslah Allah ... bilhayr qablına selam-i sela-
met resan-i haqanî taraf-i şerif şevket-redif-i

/4/ haqanımızla olan kemal hulus-i tavîyyet ve ita'at jihhe-
tinden şadir olur iblağ ile i'lam-i yarlığ-i şerif
şacadet -münif-i ilhanî ol dur ki bundan iqdam ugur-i
haqq mevfur şahanemiz

/5/ Talazın yolundan ... olunup gelen elçinize dahi bu resme
jevab-i ma'celet-hıtab ile name-i hümayun meymenet-maqrun
tahrir ve irsal olunmuşdur velakin ...

/6/ ve Allah-i ... ferman-maqar madmunınja sonra Tatroş yol-
lari ... ve tashih olunup ol ejilden bu tebrir-i savab-
dide müs'ir işbu name-i hümayun meymenet-maqrun şahanemiz

/7/ tahrir ve irsal olunmuşdur vusul buldığda gerekdir ki zir-i
hükümetinizde olan re'aya ta'ifesine qat ve ... 'askeri-
mizden himayte ve siyanet için muhafiz.

/8/ qullarımız iqtida ederse Tatroş yoluna adamlar gönderüp
ordu-i şitab-puy ilhaniyyemizi o yoldan arzuyi ve istiq-
bal eyleyeler ki ana göre 'ard ve iltimasınız

/9/ üzere maqsudünüz olan semt ve sulara kema yenbağî muhafiz
qullarımız ta'ayyün ve tensir olunmaq emr-i muhaqqaqdır
şöyle bilesiz baqi ve-'d du'a 'ali min etba' el huda
tahriren fi mah-i Jemadi ül evvel sene-i 1094

/10/ bemaqam Bersed

No. 28

/1/ Huv

/2/ Murad Giray han bin Mubarek Giray sözümüz

/3/ Qudvet el erbab-i millîet el mesihîyye zübdet-i kübera
et-ta'ifet el 'iseviyye bilfi'ıl Erdel hakimi hatmet
'avaqibu bilhayr qablına selamî selamet peyam ki din-i
mübîne olan

/4/ inqiyadınuz sebebinden şadır ve mütebadir ve neti'jesi
meram ki ehl-i islama olan ita'atınız fihhetinden zahir ve
bahir olur iblağ ile i'lam-i yarlıf-i şerif-hanî bu dir ki

/5/ Tatroş yolları yoqladup 'asakir-i islam rah-i mezburdan
mürur emr-i 'asir olduğundan ma'ada devlet-i 'aliye tara-
findan jüyus-i islamin tevejjüh ve semti

/6/ Talaşın yolundan emr ve ferman olunup imtitalen-i emr-âl
'ali Talaşın yolundan 'ubur ve mürur olunmaq temeşsi ve
'azimet olunup yarlıf-i şerifimiz ile qulumuz

/7/ gönderilmiştir inşaallah-i ta'ali vusulunda Talaşın yol-
larının düzilmeye muhtağ olan mevad'ii ber hoş yoqladup
düzdürüp ve yol

/8/ yoqlamağa gönderdiğimiz qulumuzi bir an te'hîr ve tavaq-
quf etdirmeyüp 'ale-le'ajele taraf-i sa'adetimize ırsal
ve işyal eylemek ihtimam edesiz hizmeti müst'ajeldir

/9/ 'avq ve imhal etdirmeyüp tizye tarafımızğa göndermenüz
lazimdir söyle bilesiz baqi ed-du'a 'ali min etba' el
huda şahh

Pecseten: Han Murad Giray bin Mubarek Giray sultan

No. 29

/1/ Huv

/2/ Murad Giray han bin Mubarek Giray sözümüz

/3/ Qudvet-i ümera el millet el mesihyye zübdet-i kübera
et-ta'ifet el Ciseviyye hala Erdel hakimi olan dostumuz
bilfi^cil qiral-i meveddet meal hatmet Cavaqibu bilh^cayr
qablina selam-i selamet peyam-i hanf ki ehl-i islama
olan ita^cat-i hass^c Jihhetinden

/4/ sadir ve peyam-i muhas^csal el kalam-i haqan^f ki taraf-i
bahir es^c-serifimize mura^cat eden muhabbet-i Cubudiyyet-i
ihtis^cas sebebinden mütebadir olur ibla^f ile i^clam-i yar-
li^f-i beli^f sa^cadet tebli^f-i ilhan^f ol dir ki işbu sene-i
meymenet el sene^cde

/5/ teve^jjüh ve Cazimet Şahanemiz vaq^ci olan sefer-i hümayun
nuşret-maqrun için zir hükümetinizde olan Erdel vilayeti
içinden mürur eyledigimizde dimmetinize lazim olan sulh
ve salah

/6/ ve dostlu^fa binaen Şahrah-i şevket destgahimiza ta^cvin
etdigünüz işbu name-i hümayun^fresan boyariniz hadd-i da-
tında menzil bi-menzil firavan dahireler götürdüp ordu-i

/7/ zafer-puyumuzda olan Cacakir-i islam nuşret-enjama hayli
murad ve hidmet gösterüp adab ve erkan üzere hareket
edüp tenbih ve siparişiniz ne işe geregi gibi yerine gö-
türüp siz dostumuzdan

/8/ ve mezbur boyardan kema yenba^fi hoşnud olup pesend eylemiş-
izdir dostluq ve muhabbet qadim^f mertebe-i kemaliyet
bulmuşdur inşaallah-i ta^cali bu muqabelede eylediginiz
hüsn-i mu^camelat ve muhabbet

- /9/ ve hıdmet day^ci olmazdır beher hal mükafatı muqarrerdir ve ni^çe ni^çe eylediklerimizi müşahede eder ve mesrur olursız ve mabeynimizde tül ve diraz dostluq esası istihkam bulması bi istibahdır
- /10/ immdi bugünkü bazar ertesidir mezbur boyarınız Varat qal^cesi varoşına degin ma^ciyet üzere gelüp eda-i hıdmet eylediginden tekrar gönül hoşluqlariyle ^cavdet etdirilüp kendi
- /11/ Janibinize revane olmuşdur bi-^cinayet-i Allah-i ta^cali salimen vasil oldıqda fahr ül havv^s ve-'l muqarrebin bilfi^cil i^ctimad ed-devlet ve-'s sa^cadet olan qapu a^fası qulumuz vezir-i rüsen-damir
- /12/ dame ma^calihu size gönderdügi mektupların içinde ahval-i sefere müte^calliq ba^cdi umur-i mühimme tahrir eylemişdir mehumi ma^clunuz oldı^fından sonra madmunına ^camel ve i^cti-bar eylemeniz lazime-i muqtada-i
- /13/ zamanadır ve bundan sonra iqtida eden ahvalinizi müş^cir pey der pey mektublarınız ile adamlarınız göndermeden hali olmiyasız söyle bilersiz baql ed-du^ca ^cali min etba^c el huda
- /14/ bemaqam ... varoş sahh

Pecséten: Han Murad Giray bin Mübarek Giray sultan

No. 30

/1/ Huv

/2/ ^CIzzet-medar meveddet-qara^s sadaq^t-^si^C ar dostumuz qiral
hudurlari savbina selam ki ehali-i islama olan

/3/ vedd-i ihlasiniz sebebinden zahir ve bahir ve hulasa-i
kelam ki erbab-i imana olan meveddet-i ihtisasiniz himayet
tinden sadir ve mütabadir

/4/ olur ibla^f ile hal ve hatirlari sual olunduqdan sonra
inha olunur ki irsal eyledigunuz mektublarinizda her ne
ki tahrir olunmus ise ma^Clumumuz

/5/ olduqda Erdel vilayeti i^Cerüsinden cⁱrup gidin^je^ye degin
sa^Cadetli ve ^sevketli padisahimiz efendimiz hadretleri
ne mertebe tenbih ve tekid olunur kimesneye

/6/ zulm ve ta^Caddi olunmamisdir insaallah-i ta^Cali boyar
qullari varduqda ma^Clumunuz olur ve köy ve varoslarda
evler yaqmamaq i^Cün zeban

/7/ tenbih olunmus idi Erdel i^Cerüsine dahil olup Seben qa-
l^Cesi nahiyesine geldigimizde yigirmi otuz miqdarⁱ tatar
fayib oldilar ve ni^jeleri

/8/ qatl eylediler ve Belgrad hududina geldigimizde iki yüz
miqdarⁱ adamlarimiz fayib oldi hatta elli adam ile Fettah
celebi ve ^CAbdul^faffar celebi

/9/ bu iki celebiler basliq olup dahire alinmaq i^Cün bu^fday
ve tarⁱ almaq i^Cün köy ve kentlere yarduqda fayib olup bir
adam bile

- /10/ zühür etmedi ve Kološvar qal^cesi nahiyesine dahil oldu^ğumudda ba^ğçelere meyva için giden ve ba^cdi dahire için gidenler qatl olunduğdan
- /11/ Ğayri ^caskerimizin ardından sekiz adamimizi aşikare darben alup qaldılar bunun aslı ne oldu^ğunı bilmedik Erdel eyaleti sa^cadetlü ve
- /12/ ^cazametlü hünkar hadretinin re^cayasıdır deyü havf etmezler idi bu maqule olaca^ğını bilseler idi elbette bir tedarük görölür idi ma^clumunuz dir ki ol
- /13/ day^ci olan adamların qarındaşları var janları a^ğusından bir kaç evler ihraq eylemişler idi sa^cadetlü ve şevketlü efendimiz kemal mertebe
- /14/ tenbih edüp men^c eylemişlerdir i^cmdi benim dostum day^ci olan hayli adamdır sual olunmaz degildir elbette sual olunur Ğayiq olan her yerlerine
- /15/ adamlar gönderüp bizim adamlarimizi sual ve teftiş ve jümle Ğem^c edüp Ahmed mirzaya teslim ve kendiniz ile ma^can götürüp gelmenüz ma^cquldur kendilerinize
- /16/ Ğayetle enfa^cdır ve bu ahvala devlet tarafından dahi rida vermezlerdir ba^ği ed-du^ca ^eali min etba^c el huda
- /17/ Ahmed a^ğa hadret-i han hala sahh

Hátoldali pecséten: Ahmed

No. 34

/1/ Huv

/2/ Qudvet-i ümera el millet el mâsihiyye zübdet-i erbab
et-ta'ifet el ^ciseviyye bilfi^cil vilayet-i Erdelin
qirali hatmet ^cavaqibu bilhayr qablina selam-i sela-
met resan

/3/ ve peyam-i meserret nişan iblağ ile i^clam ve ferman-i
şerif-i sultanı bu dirki Taraf-i sa^cadetimize gönder-
diğiniz adamınız gelüp ve mektubunuz terjüme olunup

/4/ işaret olunan izhar-i sadaqatınızdan mahzuz olmuştur
ve adamınızı eglendirmeyüp sa^cadetlü ve şelaletlü han
...-şan babamız hadretleri

/5/ taraf-i bahir eş-şeriflerine gönderüp halien dönüp
gitmekle varaqamiz irsal olunmuştur bundan böyle
dahi ol tarafın ahval ve ahbari

/6/ yazup bildirmeniz lazimdir ve irsal eylediginiz iki yüz
altun dahi adamınız yedinden vusul bulup mahzuz ol-
muştur ber hurdar

/7/ olasiz bağı ed-du^ca ^cali min etba^c el huda

Pecseten: Sultan ^cAzamet Giray bin Selim Giray han

No. 35

/1/ Huv

/2/ Işbu Göngöş varoşına ^Casakir-i tatardan varup ferd-i vahid

/3/ qonup ehalisine renjide etmemek babında yedlerine emrimiz verilmişdir

/4/ buyurdum ki ba^Cd el yevm kim kimesne ^Caskerden qonup mezbur varoş

/5/ ehalisine tejavüzat edüp zulm ve ta^Caddi eylemeyeler ridamız yoqdur

/6/ şöyle bilüp yedlerinde olan emrim ile ^Camel olalar şöyle bileler

/7/ sahh.

Pecséten: ^Cİsmet Giray

No. 36

/1/ Huv

/2/ İsbu Göngöş varoşına darendə-i emrimiz olan adam qulumuz

/3/ bekçi ta^cyin ve irsal olunmuşdur buyurdum ki ^caskerler-
den kim kimesne

/4/ qariye-i mezbura varup ehalisine ta^caddi etməye söyle
bilüp

/5/ mezbur bekçi yedinde olan ber muğeb-i tedkere ^camel edeler

/6/ Söyle bileler

/7/ sahh

Pecséten: ^cİsmet Giray

No. 37

- /1/ Hüve-'l mu^cin
- /2/ Devlet sultan Selim han sözümüz
- /3/ Ba^cit-i tahrir-i yarlı^t-i šerif-i sultan^f ve mu^jeb-i tastir-i beli^t sa^cadet tebli^t-i haqan^f ol dur ki işbu darende-i emr-i šerif va^jib ü^l tešrifim oraš
- /4/ Döbrečın ehali^si işbu biⁿ yüz iki tarihinde ordu-i hümayun zafer-šⁱ carimiza ^cala qadar ü^l imkan hıdmet edüp
- /5/ bundan iqdam devletlü ve še^ja^catlü a^ta^calarımizın vere-geldikleri emr-i šerifleri üzere işbu emr-i šerifimi verdüm ve buyurdum ki
- /6/ ba^cd el yevm ^caskerden kim kimesne ta^caddi ve ren^jide eylemeyeler ... ta^caddisına rıda-i šerifim yoqdur
- /7/ šöyle bilüp emr-i šerifim ile ^camel eyleyeler tahriren fi mah rebi^c ü^l evvel
- /8/ beyurt sahra-i Qalo

Pecséten: Sultan Devlet Giray bin Selim Giray han

No. 38

/1/ Huv

/2/ Ba^cit-i tahrir-i emr-i ŝerif-i sultani bu dir ki iŝbu
Ŷencěŝ varoŝ re^cayasi sa^cadetlũ

/3/ ve qudretli padiŝah-i din-i islam hadretlerinin ferman-
ber re^cayasi olmaŝin i^cmdi mezburlari

/4/ eger ^aasakir-i tatardan ve sairlerden bir ferd renjide
ve remide eylemeyeleri babinda emrimiz

/5/ tahrir olunup verilmiŝdir buyurdum ki emr-i ŝerifim el-
lerinde górdüklerinde bir kimesne

/6/ renjide ve remide etmeyeler man^ci olup renjide edenlerin
muhakkem haqqlarından gelinũr ŝöyle bileler ferman-i

/7/ ŝerifim üzere ^camel olalar

/8/ sahh

Pecséten: Sultan Ahmed Giray bin Mehmed Giray han

No. 39

/1/ Hüb

/2/ Hamd-i qiran ve şükr bi keran ol ğenab-i rabb ... üzere
rine olsun dahi salat-i la-yu^cadd ve tahiyet-i la-...
peyġamberimiz iki ğihan güneşi hatem ül enbiya ve pi-
şva-i şefi^c ruz-i ğeza

/3/ habib-i ħuda ve resul-i kibriya ... ħadret-i Muhammed al
mustafa aşhab-i ğüzin ridvan Allah-i ta^cali ^caleyhim
eġm^cain üzere olsun ulu orda

/4/ ve ulu yurtnın ve Deşt-i Qırımın ve şaġışsız noġay ve
şansız tatarnın padışahı ve hanı ^cazamı şevketlü ve fer-
hatlü ve nusretlü Murad Giray ħan eyyed Allah-i ta^cali
ila yevm el mizan

/5/ ħadretlerinin ğardaşı ^ciffetlü ve ^cişmetlü ben ulu ħanı
ħadretlerimizden quħvet el erbab el millet el mesihiyye
zübdet, el aşhab et-ta'ifet el ^ciseviyye bilfi^cil Erdel
ħakimi ħatmet ^cavaqibu bilħayrının aşılah ħudurlarına

/6/ selam-i selamet peyam ki bu tarafa olan vufur ihlas ve
şadaqat-i ihtisaşınız sebebinden şadir ve mütebadir olur
iblaġ ile ħal ve ħatiriniz sual olunduğdan sonra inha-i
varaqa-i vedad

/7/ bu dir ki şevketlü ħan-i ^calışan ħadretleri ħa^cide-i şahı
üzere Erdel ħakimine yarlıġ-i şerifleriyle elçi qulları
göndermeler ile biz dahi tarġ-i esas-i meveddet için
varaqa-i vedad tahrir ve irsal

- /8/ olunmuşdur inŝaallahî ta^cali vusulunda ta^czim ve
tekrim birle feth ve qira'at etdirüp ve bu taraf-i
bahir eŝ-ŝerife ^cavdetinde selamet haberiniz müŝ^cir
-vaz dip muhabbet ve meveddete ba^cit mektub
- /9/ ve hüsn-i mu^camele ile yollatmanız me'mulimizdir
fevq al faye mahzuz oluruz tarafimize düşen husuşda
qusur olunmazdır baqi ed-du^ca ^cali min etba^c el huda
- /10/ ulu hanî hadreti şahh

Hâtoldali peccet: Hanî sultan bin .../olvashatatlan/

6. A MAGYARORSZÁGI KRIMI-TATÁR OKLEVELEK FORDÍTÁSAI
/A magyar nyelvű krimi-tatár oklevelek és a krimi-
-tatár nyelvű oklevelek fordítása/

No. 1

/1/ Én az Giőzhetetlen Hatalmas tatar Cziasarnak
/2/ Atia fia Tetekerey Zultan kj Vagiok mostan
/3/ Egez tatar Hatanak Fejetelme

/4/ Thj Deőbreőczeőnj thurj Fegivernekj föttvari es
/5/ mint az kik az Zolnoki zancziak jag alatt Valo
/6/ Varaszi es falubeliek es mint kik az Giőzhetetlen
/7/ hatalmas Teőreők cziasarnak Ato fizető Jobagi
/8/ Vatok. Ezt Akarom tinektők tutotokra atnom
/9/ hogi mostan az hatalmas Teőreők cziasarnak Feő zancziak
/10/ Bekje Bektes Bek küldi en Hozzam az ő Hiu es
/11/ Vjetezleő kjhat müstafa kjhat hogi miultatul fogva
/12/ ez magyar orzagot az hatalmas cziasar birotalma ala vette
/13/ Volna tij azoltatul fogva Igaz Ato fizető Jobagi Volta
/14/ tok és Vatok. Illien bjzon jagot tön felöletők. Azert Enis
/15/ az ő bezeteket meg böcziulven Im minten Varasokra es
/16/ Egieb falukra ahova þükseg lesen őrzőket kültöttem es
/17/ bocziatam Azert ha az hatalmas cziasarnak Ato fizető
/18/ Hiu Jobagi Vatok es Akartok lenni hat ahova őrzőket
/19/ nem attunkis hat Jőjetők Zolnokban az Bek eő nagisagahoz
/20/ es en ota őrzőket kültetem es Vigietők es minten
/21/ Varaszi es falubeljek elefeket takaricziatok semmit
/22/ ne felietők ha Igaz es Hiu Jobagiok Vatok Ha

/23/ penighi magatokban Egieb álnokfag Vagion es lesen

/24/ aztis meg Ertetem Hizitök hogi nagi buntatefel meg

/25/ buntetlek. Datum in Tabor Tatar Mai 26 Die

/26/ Anno Dominj 1 5 9 6

Pecséten: Devlet Giráj kán fia Feth Giráj szultán

Mindenkoron dicséretös és nevezetös, nagyságos, tekintetes méltó fölséges fejedelem. Az Jézus hitén levő nagy uraknak fölemeltetött dicséretöse, minékünk régi meghitt jóakaró atyánkfia és mostan Erdélynek királya, ki vagy fölségös Bethlen Gábor. Istentől kívánunk fölségödni sok jó szerencsés előmenetelt, győzedelmes birodalmat, és az mellett az mi fejedelmi barátságunkat és minden időbeli jó akaratunkat, szolgálatunkat ajánljuk mint atyánkfiának.

Továbbá kedves atyánkfia barátunk tudjuk vagyón értésökre, hogy ennekelötte való időkben, hogy az hatalmas török császár mikoron az erdélyi királyságot kegyelmességéből tünektök adá, mi is akkoron az ő hatalmassága parancsolatjából abban az szolgálatban jelen voltunk és azon szolgálatban veletök együtt mulattunk, beszélgettünk, melyben sok ígéretek, fogadások és egymás között való ajánlások voltak, mellettetök penig mi mennyit forgolódásunk után annyi állapototok vagyón, hogy Magyarországbán sok várakat és tartományt birtok, melyeket az első kised állapotból vöttetek az mi segítségünk által, kin fölöttéből örülünk, ez után is kívánjuk, hogy Isten minden jóakaróinknak adjon kedve szerént való állapotot. Annak felette legyen örökkévaló hála annak az egyedül való szent teremő Istennek, az ki az uralkodásnak ruházatját és az győzödelöm után az királyságnak koroná-

ját az mi szélős birodalmunkkal együtt kezünkben adta. De kedves jóakaró atyánkfia mikoron mi az feljül megnevezött szolgálatunkban voltunk mellettetek, akkoron minékünk ígértetők volt öt ezer aranyat, mely fogadásról ugyan adós levelet is adtatok minékünk, melyet megtartván és az ígéretet várván ily reménységgel és bizodalommal az mi fényes udvarunkból meghitt szolgánkat az nemzetes és vitézliő szolgánkat Szefer agát küldöttük hozzátok. Annak okáért odajutván az tü birodalmatokba, és lakó székök helyetökbe, az minémü selyem marha találtatik ugymint fejer vont ezüstök egy néhány formák, dupla bársonyok, biborok, köz bársonyok és jóféle atlaszok, mindenféle szín, azoknak bizonyos árát szabván, másfél ezer arany érőt küldjetök, és ötszáz arany érő jó vörös skarlátot, mindenfélét, és ezer arany érő jóféle puskaport, melyek az feljül megnevezött ígéret és adósságért legyenek meg, kész pénz maradna kétezer arany, azt is erszényben kötven minékünk beküldjétek fogyatkozás nélkül, és így az megígértetött ötezer aranytól megszabadultok és adósok nem lesztek.

Annak felette az régi elmúlt időkben mind ez ideig megtartott szokás és törvény volt, hogy mindenkor az erdélyi királyok az mi fényös udvarunkkal barátságot tartván, egymást meglátogatták, és mi az mint tinektök szolgáltunk, mint az nap az égen, így ez is az földön nyilván vagyon. Így levén azért az dolog, kérjük azon az felséges királyt, hogy miné-

künk két forgó taraczkot, kik satun járnak, és egy egy ludtojasnyi golyóbist vetnek és messze szolgálnak, küldjön melyeknél minékünk kedvesb ajándéktok nem lehet, ezt birodalmatokban könnyen feltaláljátok, melylyel az mi kívánságunknak eleget tegyetök. Annak is hallottuk hírét, hogy az tü országokban három négy és több esztendőös erős méz sörök vannak, affélének az javából egy hordóval küldjön minékünk fellege sóprejével együtt, az sörfőző mestör is együtt jöjjön el hozzánk és itt tanítsa meg az mi sörfőzőinket, annak utána tisztességesen megajándékozzuk, és ismeg békességgel házához küldjük; ez mellett egy szép kocsit lovakkal és szerszámával együtt, hogy minékünk küldötök, azt is elhittük, melyen magunk személyünk járhasson. Végezetre az erdélyi királyok az mi régi eleinkkel oly szövetséget tartottanak, hogy esztendőnként egymáshoz követöket küldöttének, sőt az mi ösünk az üdvözölt és emléketős Gaszy Ghyray cham életében esztendőnként az erdélyi királyok öt ötezer arannyal tartoztanak, melyet az erdélyi követek fogvatkozás nélkül az mi fényes tárházunkban beszolgáltatattanak, de mindezoknál az mi tü mellettök való szolgálatunknál érdem nagyobb, azért várjuk, hogy ugyanazon régi mód és törvény szerént az öt ezer aranyat avagy annak adós levelét mi kezünkben küldjétek és azt esztendőnkint az török császár portáján levő kapitihajátoktul várjuk, vagy hogy szélös lakó helyetektől elrendelvén megkülditök, az dolgot minékünk adjátok értésünkre.

Tü annakelőtte csak Erdélyt birtátok az több erdélyi ki-

rályok is, de most Isten után Magyarországnak is jó része kez-
zetökben vagyon; azért az mi fényes udvarunkkal az előbbeni-
nél feljebb kellenék ösmerkednötök, ugy hogy követeinknek
egymáshoz jóni s menni kellenék, itt mi környülöttünk is az
mi oly morha találtatnék tőletök nem leszen megtartva. Ha pe-
dig hadbeli segítség kívántatik, az mennyi számu kelletik,
annyit küldünk. Az fényes török császár portáján ha mi kíván-
ságtok leszen, minékünk értesünkre adván, örömetst infor-
máljuk, így azért a régi barátságot meggondolván, az megne-
vezött szövetséget mindenekben követni igyekezzetek. Magunk
felségös és méltóságos személyünkért egy igen tisztességös
és fejedelmekhez illendő szép viselő pánczélt, merőt küldje-
tek az levelünk vivő emberünktől, melyet vehessünk kedvesen.
Isten veletek és tartson meg jó egészségben.

/Hátirat: Sahin Gyrai tatár chám levelének translati-
ója anno Dni 1625. 10. mart. representat./

No. 3

/1/ Ő a segítő, az adományozó, a gazdagító

/2/ Dzsanibek Giráj kán szavunk

/3/ A nagy ordá-nak és nagy yurt-nak, a Dešt-i Qifčaq-nak,²¹ a Krim trónjának a jobb és balszárnynak, sok tatárnak és sok nogajnak, a tat-nak és tavgač-nak²² meg a hegyek közötti cserkeszeknek nagy padisahja, /4/ a Keyhosrev-rangu Feridun, a felséges és hatalmas Dzsanibek Giráj kán - Allah tegye nagyságát tartóssá a végítélet napjáig - őfelségétől; a hatalom központjának, az országbírásnak és a méltóság birtokosainak mintaképéhez, /5/ nagy barátomhoz, Erdély királyához - kinek tartson soká szerencséje - a kán nemes yarlıġ-jának értesítése a következő: a végtelenül tökéletes és dicsőséges Allah teljes jósága és kegyessége dicséretes jellemű személyemet a többiek közül /6/ kiemelte és a krími yurt-nak kánjává, a népek kalifájává, és az iszlám padisahjává tette. Amikor a kalifátus párnájára, szerencsés csillagzatu trónusomra ültem, közel és távol levő barátainkhoz levelet /7/ küldvén, nektek is, nagy barátunknak barátsággal levelet irtam. Kijelölt szögáim közül rangtársainak és a hozzá hasonlóknak eszményét, Karagöz Haddzsit - kinek növekedjék méltósága - elküldtem, hogy állapotjaitokról és hogylétetek felől /8/ érdeklődjön. Megparancsolom, hogy ezen örökkévaló dinasztiankkal

régóta szokásos barátságokat megtartsátok, és mivel régésrégóta barátok és egymásnak jóakarói /9/ vagyunk, embereiteket elküldeni és állapotjaitokról bennünket értesíteni ne mulasszátok el! Ha a dicsőséges Allah is úgy akarja, mi is veletek, barátunkkal, a barátságot megtartva barátotoknak barátja, ellenségeiteknek ellensége /10/ leszünk. Vegyétek jól áldott emlékezetetekbe, hogy négy jó lóval egy kocsi szekeret, a magunk számára egy hátszlovat és egy poroszkalovat, pénzt a szükséges kiadásokra, bársont és más finom szöveteket /11/ küldjete. Ezáltal régésrégő barátságokat kinyilvánítva, a hozzánk való hűségeitek ujítsátok meg! Ha a kegyes Allah is úgy akarja, felséges részünkről a /12/ kívánnál nagyobb segítséget adunk. Barátod segítőjének, ellenséged megalázójának lenni a régi Dzsingisz-törvények előírása. Biztos lehetsz benne, hogy megtartjuk! Menő /13/ nagy követünket ne tartóztasd, hanem igyekezzél embereddel együtt visszaküldeni! Így tudjátok meg - mondva - az írat íratott: 1038-ban, a tilos moharrem hónap közepén. /1628. szeptember 9-19./

/14/ A jólvédett Aqčesaray-ban²⁹

Pecséten: Dzsanibek Giráj kán, Mübarek Giráj kán fia

Külső címzés: A keresztények és a méltóságosok legjobbjai
mintaképenek, Erdély királyának.

Egykoru magyar jegyzet a hátoldalon: A Tatár Chám levele Bethlen Gábor Fejedelemhez, Barátságos köszöntése mellett meg találja a Fejedelmet, hogy neki 6 lovat egy szekeret és holmi Butorokat küldjen.

No. 4

/1/ Ő, a gazdagító

/2/ A nagy yurt, a nagy orda és a krimi trón nagy padisahjának, a fenséges Dzsanibek Giráj kán őfelségének nagy atabeg²⁶ agájától /3/ aki a rangtársainak és a hozzá hasonlóknak eszménye, az előkelők és a birodalom oszlopainak legkiválóbbika, Mehmed Sah aga őnagyságától - kinek tartson soká nagysága - a nagy yurt és a sok keresztény /4/ nagy királyához, az erdélyi királynak - kinek tartson soká nagysága - többnél több üdvözlét küldve, a barátságos végződésű értesítés a következő:
/5/ Amikor ebben az évben a lengyel királytól nagyszámu kozák segítséget véve Mehmed Giráj kán és Sáhín Giráj szultán a krimi yurt-ra tört, velük megütköztünk, és a dicsőséges Allah kegyessége által /6/ uram, a nagyméltóságu kán győzedelmeskedett. Negyven-ötven ezer kozákot kardélre hánytunk, Mehmed Giráj kán elesett, Sáhín Giráj szultán /7/ elmenekült és eltűnt. Karagöz Haddzsi által küldött leveletek megérkezett, tartalmát megértettük. Levelet írva ismét /8/ Karagöz Haddzsit küldjük. Míhelyst megérkezik, szükséges, hogy az irántunk való régi igaz barátságotok szerint bánjatok vele. Bárminemű /9/ kívánságotok lenne, irjátok meg és embereidet elküldvén állapotodról értesíteni el ne mulasd! Mivel régesrégóta barátságban vagyunk, a szokás szerinti /10/ törvényt tartáságok szem előtt, és esedékes szolgálatotokat nekem, barátotoknak jelentsétek! Ha a

dicsőséges Allah is úgy akarja, uramhoz, a kán öfelségéhez szavaitokat eljuttatva bizonyos, hogy a /11/ reméltnél nagyobb támogatásban fogtok részesülni. Ha a katonákra lenne szükség, leveletek által jelezzétek! Bizonyos, hogy a korábbiaknál nagyobb /12/ segítség fog küldetni. Országotok ajándékáról, a lóról a ruháról, a szövetekről és kitűnő lovakkal együtt egy kocsi szekér elküldéséről, valamint a kán /13/ öfelsége iránti szolgálatról el ne feledkezzetek! Az nem lehetséges, hogy ami csak tőlem telik meg ne tegyem. Isten áldjon!

/14/ Őszinte barátod Mehmed Sah aga

/15/ Egy igaz

Egykoru magyar jegyzet a hátlapon: Mehmed Aga levele die
9bris in Colosvar 1629 praestata.

Későbbi bejegyzés: Bethlen Gábor Fejedelmet tudosittya, hogy a Tatár chám a Kozákokat és ellenségeit meg győzte, a Fejedelelem levelét Karagöz Hadschi meg adta, ha pedig Tatár Segítség kell a Fejedelemnek, az is meg fog adatni, mihent kéretik.

No. 5

/1/

ő

/2/ A keresztény nép urai kiválasztottjának, a jézusi felekezet előljárói legkiválóbbikának, barátunknak, Erdély királyának - akinek szerencséje tartson örökké egészen a végítélet napjáig - színe elé /3/ a kán üdvözlétének és jókívánságainak átadásával a jelen nemes értesítés és kedves örömteli tudósítás az hogy:

Örökkévaló uralkodóházunk iránti őszinte engedelmisségetek sajátossága /4/ szerint nemes állapotjaink felől ha érdeklődni és tudakozódni kegyeskednétek - hála a dicsőséges Allahnak - hatalmas országunk napról napra gyarapodva megerősödött és megszilárdult, /5/ hatalmunk és méltóságunk megnövekedett. Számos gazdag országunk békében és biztonságban van, Mohamed népe boldogságos árnyékunkban nyugalomban él, és szíve elégedettséggel teli. /6/ Legyen tudomásotokra, hogy igazságos védelmünk alatt kicsi és nagy uralmunk örökkévalóságának áldásában kitartó és állhatatos.

A lázadó Mehmed Giráj, a megboldogult kán, /7/ Sáhín Giráj szultán felbujtására Ozi kozákjaival két ízben is gyűlöletes táborukkal ellenünk jöttek. A dicsőséges Isten kegyelméből /8/ azonban uralkodóm lett a fényes győzelem részese. A pórrul járt átkozottaknak, az igaz hit ellenségeinek elveszejtését és legyzőzetését barátságos levelünkben /9/ megírtuk,

amikor megnézitek, biztos tudomásotok lesz felőle.³⁰

A hozzá hasonlók eszménye, Karagöz Haddzsi szolgánk - kinek növekedjék méltósága - amikor épségben és egészségben /10/ hozzátok megérkezik, azon baráti levelünk értelmében cselekedve, régi, szokásos barátságotokat tovább folytassátok és embereitek hozzánk bocsátását /11/ ne mulasszátok el. A jó páncél és a kis kézi puska országunkban nagyon kedvelt. Megparancsolom, hogy jó páncélokból és jó kézi puskákból küldjétek. Karagöz Haddzsi szolgánk mellé kíséretül embereket adjatok, hogy a boldogságos Murtada pasa önnagyságát épségben és egészségben hozzátok eljuttassák. Visszatérteben ismét /12/ derék embereiteket rendeljétek melléje és hozzánk küldjétek. A réges régi barátság alapján ne mulasszátok el, hogy felséges szinünk elé embereitekkel levelet küldjétek és hogy szolgálataitokról tudósítsatok. Ha a dicsőséges Isten is úgy akarja, ne legyen kétségetek a felől, hogy mi is a barátságot tovább folytatva barátotoknak barátja, ellenségeiteknek ellensége leszünk. Így értsétek.

Ezek után áldás arra, aki az igaz uton halad.

Pecséten: Dzsani-bek Giráj kán, Mübarek Giráj szultán fia.

Hátoldalon egykoru magyar jegyzet: Chan Dzsianbegh Giraj postscriptaia die 15. 9bris in Colosvar 1629.

No. 6

/1/ Ő, a segítő

/2/ Devlet Giraj szavunk:

/3/ A messiási nép emirjeinek eszményképe, a jézusi felekezet nagyjainak jelese, testvérem, Bethlen Gábor, a szerencsés király /4/ önágyása - aki érjen jó véget - az üdvözlés után a

barátságos vegződésü, nemes yarli értesítése a következő:

Ezelőtt, a határtalan és vegnélküli, ellenségvadászó tatár-

ságnak /5/ számtalan nogajnak, a Krim trónjának és az iszlám

megszámlálhatatlan katonáinak padisahja, - én - a te testvé-

red, a győzedelmes qajali szultán /6/ önágyása részéről,

hozzátok, testvérinkhöz, a szerencsés király önágyágához ba-

ráti levéllel, e nemes yarli-kal szolgánkat - aki a rangtár-

sainak és a hozzá hasonlóknak eszményképe - Karagözt - /7/

- növekedjék méltósága - elküldtük. Amikor megérkezik, test-

véri barátságunk alapján kegyes kívánságunk az, hogy veletek,

testvérünkkel, a szerencsés király /8/ önágyásával mi, a ti

testvéretek, a felséges, győzedelmes szultán önágyása életünk

folyamán és uralkodásunk idején testvéri barátok legyünk.

/9/ Kívánjuk, hogy tőletek hozzánk baráti levéllel követetek

jöjjön, tőlünk hozzátok menjen, közöttünk barátság . . .

/10/ békesség és testvériség legyen. Ezért a baráti nemes

yarli szerint cselekedjete és a nemes jelnek hitelt adja-

tok. /11/ Aja-nkat, a hatalmas kán őfelségét és minket,

testvéreteket, a fenséges és győzedelmes Devlet Giraj öfelségét a ti őszinte, testvéri /12/ barátotoknak tudjátok. Testvérünktől, a király öfelségétől a testvéri barátság fokozását remeljük. Ennek megfelelően baráti levelünk /13/ szerint cselekedjete és ha a mi részünkről bármilyen kívánságotok lenne, értesítsetek, mert az, a mi, a ti testvéretek részéről nem utasittatik vissza. Így vegyétek tudomásul! Mivel régcsrégóta /14/ testvéri barátok vagyunk, amikor követünk megérkezik a nemes yarli tartalma szerint cselekedjete, a nemes jelnek hitelt adjatok. A baráti levél /15/ értelmében cselekedve a barátságot tartsátok meg. Ha Allah is úgy akarja tőlünk bármilyen kívánságotok lenne, az a mi részünkről nem utasittatik vissza. Ezért tőletek, /16/ testvéreinktől, a király öfelségétől azt kívánjuk, hogy közöttünk barátság legyen. Így vegyétek tudomásul! Ezen nemes yarli és baráti levél szerint cselekedjete, a nemes jelnek /17/ hitelt adjatok. - mondvá - a nemes yarli és baráti levél megiratott.

Kelt 1039-ben muharrem hónap közepén.

/18/ Devlet saray-ban

Hátoldalon egykoru magyar jegyzet: Devlet Giraj Sultan Levele die 15 9bris in Colosvar 1629

Későbbi bejegyzés: 1629. Devlet Giraj Chan levele Bethlen Gáborhoz biztisittya Barátságos indulattyáról, hasonlót várván, és kívánságait érteni óhajtván, melyek Sükerülésére Segedelmét ajálllya.

No. 7

/1/ Ő

/2/ A kán anyja őnagysága

/3/ A nagy ordá-nak, nagy yurt-nak, a Krim trónjának, a Dešt-i Qıpčaq-nak nagy kánja /4/ - a méltóságos, fenséges,

nagyságos, bátor és bőkezű krimi kán, Dzsanibek Giráj kán őfelségének - /5/ méltóságos anyjától, a nagy erdélyi királynak - kinek tartson soká szerencséje - a nemes yarlı értesítése a következő:

Fiam a kán őnagysága - kinek élete tartós legyen - /6/ nemes yarlı-jaival szolgálóit utnak indította, ezért mi is nemes yarlı-unkat megiratván, nagy követünket, /7/ a rangtársainak és a hozzá hasonlóknak eszményét, szolgálómat Mehmedet elküldtem. Amikor az ország trónusához az uralmatok alatt levő tartományba /8/ megérkezik, fogadjátok illő tisztelettel, és ajándékokat, amelyet régóta küldeni szoktatok, hozzám eljuttatva tudósíts a /9/ mostani dolgaid felől.

Ha a kegyelmes Allah is úgy akarja, biztos lehetsz abban, hogy fiam, a nagy kán és a qalğa szultán őnagysága a /10/ legjobb indulattal viseltetnek irántad. Azon leszünk, hogy minden /Ránk/ eső szolgálatotokat véghez vigyük.

Ezek után áldás arra, aki az igaz úton halad.

/11/ Bahcsiszerajban.

Pecséten: A kán őnagyságának anyja ...

Hátoldalon egykoru magyar jegyzet: Az Nagy Cham Ania levele
die 25. 9bris in Colosvar 1629

Későbbi bejegyzés: A Fejedelemhez a Tatár chám levelet küld-
vén követye által az Annyais kíséző levelet küld látogatóul,
és a Szokott ajándékoknak béküldését kéri, a chán és a kalka
Sultán jó indulattyárolis bizonyossá tévén.

No. 8

/1/ Ő

/2/ Nemes és nagyméltóságu testvérem, Betlen Isdván boldogságos színe elé áldás . . . után /3/ a baráti értesítés a következő: mivel mostanában a boldogságos király önágyása, a padisah öfelségétől egy bizonyos mennyiségű /4/ tatár katonaságot kért, uram, a boldogságos nagy kán a padisah kérését elfogadva /5/ engem, barátotokat nevezett ki a tatár sereg vezetőjének. Dil-hiŷŷe hónap elején indulunk, és ha a dicsőséges és /6/ kegyes Isten is úgy akarja, azon leszünk, hogy a boldogságos király önágyásával sikerüljön a találkozás.

Ha ezen barátságos levelünk megérkezik, a rájákat /7/ helyükről ne költöztessétek szét, mert katonáinkat igen erősen figyelmeztetjük, hogy senkinek sem eshet bántódása, mert mi, barátotok, önágyásokkal /8/ másképpen testvérek nem lehetünk. Uram, a boldogságos nagy kán szolgálatára jövünk, és amennyire csak képesek vagyunk, /9/ szolgálatotokat nem tagadjuk meg.

Ezek után életed és szerencséd tartós legyen!

/10/ Öszinte barátotok ŷelal mirza

Hátoldalon magyar jegyzet: Tatár vezér levele Bethlen

Istvánhoz, hogy az erdélyi fejedelem a Portáról segítséget kérvén, ő táborával abba van és rövid időn belül egybe fogja magát csatolni a fejedelemmel, hadi népeinek pedig szorosan megtiltotta a prédálást. 1630

Elmosódott pecsét.

No. 9

/1/

tuğra szavunk

/2/ A messiási nép kiválasztottja, a keresztény nép nagyjainak legkiválóbbika, barátunk, a szerencsés király önagyaságának /3/ színe elé a boldogságos végű, nemes káni yarlij értesítése a következő: Ezelőtt a veletek megbeszélte . . . nem lett. /4/ Az aggodalmam is maradjon /?/. Azonban Eflaq tartománya a világ fenséges padisahjának rájáié. /5/ Mivel így van, ezért egyáltalán nem szükséges, hogy Eflaq urához és rájáihoz bárkinek is köze legyen. /6/ Megparancsolom, hogy amikor parancsom megérkezik, attól a naptól kezdve a szavunkra hallgassatok, először is vonuljatok ki /onnan/, és Eflaq-kal /7/ /mindennemű/ kapcsolatot szakítsatok meg. Ezen szavunk tanács, és az a kívánságunk, hogy barátotok legyünk. Most illendő, hogy /8/ te is hallgass a szavunkra, és szükséges, hogy parancsunkat teljesítsd. Ha a dicsőséges Allah is úgy akarja ti magatoknak /9/ is ez a hasznos. Ezek után áldás arra, aki az igaz úton jár.

Oldalt egykoru jegyzet: hatalmas Czesar urunk . . . tatar ham . . . parancsol.

Későbbi bejegyzés: Vegyes Lev. II. Rákóczy Györgyhez írta a tatár kán.

No. 10

Az Messias nemzetségének Erdélyben való tekintetes uraknak fő rendeknek köszönetemet írom. Chami méltóságos levelem megadván jelentem: az királyotok pártolásban találtatott, ő hatalmassága részéről, hogy megváltoztassék megparancsoltatott; mely dolog felől császári parancsolat származott, küldetett nektek. Igen szükséges, hogy császár parancsolatjának engedelmesek legyetek, közületek egyet királynak válaszszatok, ő hatalmassága és akaratja ellen ne cselekedjete; mert ha az hatalmas császár részéről és az mi részünkről hadak mennek reátok, az szegénységet lovak lábok alá tapodják, pusztulásoknak ti lesztek okai. Ha pedig ő hatalmassága akaratja, s parancsolatja ellen jártok, az hadaink és magunk is készen vagyunk. Ezen írásunk annak az országnak lakosinak, szegényeknek könyörületességiért vagyon. Ezen dologban az szegénységnek vétke nincsen, az támadást indító jutalmát megtalálta; az szavunkat megfogadjátok, ő hatalmasságátul valami megparancsoltatott azt végben vigyétek. Ha pediglen versenyyetek és ellenkeztek, választokat ezen hívünk által megírván tudósítsatok. Ha pedig Hatalmas császár akaratját, s parancsolatját cselekeszítek, mi is ő hatalmassága előtt jó emlékezettel leszünk. Ezen levelünk megadó Doroberg Ali bék hívünket hamsággal hozzánk vissza küldjétek. Köszönetünk veletek:

Iratott Bakcsa Szarajban Szirkodi havában.³¹ Sept. 10.

No. 11

/1/ Igaz hogy K²med az én szomra jött ki az Táborból de magánakis juthat az /2/ e ebe Kmednek, hogy mihent Satoromhoz iutott K²med, mindgiart ugy /3/ ulvén lovamra, az Chamhoz menék megh jelenteni hogy as végre iütt /4/ ki K²med hogy békességet akar K²med tractalni velünk, az migh én oda /5/ iartam tehát, az K²metek tábora el akarván-é szekni vagy mit akarna /6/ ugy rohant ostan az mi taborunk K²metekére, ugy raboltak el /7/ K²meteket, most az ha én ki nem hittam volna js K²medet ugyan rab /8/ volna Kmed azért nincs semmiért neheztelni K²mednek ream Isten /9/ Kegyelméből jó helyre esék Kmed hogy as Chamhoz esett K²med igen /10/ el felenytkesett volt K²med én rollam, hogy edigh nem tanalt megh /11/ semmi feledologh felöll, K²med ha nem chak most, hisem énis /12/ oromest szolgaltam volna K²mednek, ennek utanajs as miből /13/ maghtanal K²med orome²st Kedveskedem K²mednek, orome²st akarnam /14/ tudni mit ker K²mettol as Cham s K²med mit akar adni, ahoz /15/ képest torekednem as Cham előtt K²med felöll, azt hallom hogy /16/ as Torok Csasar azon vagyon hogy K²medet oda be vigiek, de én azt /17/ véghbe visem Keresem által az Cham előtt hogy as ne legien, ezek /18/ felöll mind tudosiyon K²med, harmadnap multan, mert ha harmad /19/ nap alatt tudosit, ithon nem leszek ki megiek vadafni.

Pecsét:

Kivül Kemény János sajátkezü jegyzése: Muradin Szultan
Valasztetele Instantiamra, meg kell tartani.

No. 12

/1/ Attyafiságos köszönetemet, barátságomat ayanlom Erdélyi király:

/2/ Egészségem feől hogy tudósítsalak; Istennek hála jo Vagyon, mind az egész fényes hadaimmal /3/ együtt, Bolog Apony havanak huszadik napjan érkezet fényes hadamal haza az Győzhetetlen /4/ hatalmas Hám, mellette Istentől kért könyörgösünket, Isten meghalgatta, s /5/ meghaldotta nem pinből hanem püből a hatalmas Győzhetetlen Hamnak, igaz hive /6/ Vagyok. Nekem kedves Attyamfia Király, a Győzhetetlen hatalmas Tatár Ham /7/ Urunk Győzedelme felől ha tudakozni akar, legyen hála az Ur Istennek, az mint /8/ negyven ezer neppel jüt Volna az Muska Császár az kozák mellé, azomban reajok /9/ találvan az Tatár Ham, az hatalmas Isten engedelmeből s akarattyabol, abbol a /10/ negyven ezerből, egy ember sem paladot el, nyilaival el lövöldözte; Annak utanna /11/ ismet Isten akarattyabol husz ezernyi Taborára találván, azokottis nyilaival el rontatta, /12/ es esmetlen az Isten az Tatar Hamnak, s minden hadainak jo Berentset adot; Muska /13/ Orbaghban be botsatot akkor Ötven avagy hatvan ezer Lengyel hadakot, mel-/14/ lyekkel Csernyetskij Volt az en győzhetetlen hatalmas Császár Urunk az Isten /15/ győzedelmes Berentset adot, nem sietven semmi Velis, jó akarojanak jo akaroja, El- /16/ lenségének /tudna/ ellensege, a mint a hirek felől mondanak, s igazanis el

Vették, /17/ az embereim közöttis Vagyon; Ennek utannais ha Valami hireim jonekis Nagodat tudo- /18/ sitom, s megh irom; annak felette nekem kedves jo akaro Attyamfia azmit Nagod ennekem /19/ fogadot, mondot az Tatár Rabok felől az en emberemet Nagod maga mellett hagyván, /20/ jól tselekedne Natságod azon dologh felől ha el nem feletkeznék s nem halogatna; egy nappal /21/ ennekelötte külgye be az rabokkal együt mentől hamaráb; Egy néhány Emberek neve /22/ felőlis emlekeztem Volt, s hadtam Vala nekem kedves attyamfia azok az emberek felől, /23/ azon dologhban járjon el egy néhány Bot izentem Volt Nagodk, ha Isten engedi enis Natsá- /24/ godtol, s dolgaitol nem Vonogatom magamot; annakfelette nekem kedves attyamfia az /25/ Győzhetetlen hatalmas Tatár Cham Urunk fő Vezérje leVen az hatalmas győzhetetlen /26/ Szepherkazi Vitez Aga, annak egy néhány nevezetes Rabjai leVen, azokert az kik eletben /27/ Vannak, egyik az többiert kezes let, az egyikk az SZatsaert elis küldöttek Volt, azomban /27/ az kik meghmarattak azok kozzul elboktenek egynehanyan, de azokert az kezes ot ben /28/ Vagyon, azert az Dologert Jakobot küldöttek ki azon dologhbanis Nagod forgolodgyek /29/ s lassa Bemeivel, a ert az hatalmas győzhetetlen Szepherkazi Vitez Aga minemü dol- /30/ gokban Bolgalhat, en Nagodot hogy meghesterkettessen Szepherkazi Agaval azert men- /31/ tem oda hozzája, melyről mostan tudositom Natsagodot; azert nekem kedves Attyamfia /32/ kedveskedgyek e ek-

ben az dolgokban, mellyert Natsagodnak örökke jó akarattal
/33/ leßünk. Isten Natságodot sokaigh eltesse s tartsa meg
jó egészségben

Hátoldalon egykoru jegyzet: 1662. 13. febr allatae ad Nagy
Sink Zal Aga Tatar Han győzödelme es rabok allapattya feleöl.

No. 13

/1/ Ő

/2/ Birim városának a tatár seregtől való védelme érdekében
nemes yarliġ-ommal jó . . . /3/ szolgám elküldetett. Ha a
várost a tatár sereg részéről bárki is zaklatná, /4/ paran-
csom van arra nézve, hogy visszatérve elbánjak vele.

/5/ /Igy/ igaz.

Hecseten: Ahmed Ġiraj(?) Mehmed Ġiraj kán fia

No. 14

/1/ Ő

/2/ A hűséges és jóindulattal teli, szerencsés király színe elé végtelen köszöntéssel miután hogyléte és dolgai felől

/3/ érdeklődtünk és tudakozódtunk, a baráti értesítés és tudósítás az, hogy:

Ha a mi állapotjainkról kérdeznél - hála a dicsőséges Allah-nak - testünk egészségben vagyunk, /4/ éjjel-nappal az örökké tartó élet és szerencse padisahjának, az örökkévaló nagyság és felség sahinsahjának áldásában való kitartásunkhoz /5/ kétség nem férhet.

Ezután a rabokért hozzánk jött embereitek, akik 18 rabot el is vittek, Ajdin, Szinan és /6/ Nazar nevű alattvalóktól kölcsönt vettek fel, amelyet a jelen pillanatig nem adtak meg. Ezért boldogságos, felséges és bátor urunk, a nagyméltóságú kán, /7/ valamint szerencsés és nemes urunk, a kalga szultán önagysága, követjével, Abdurrahman szolgájával nemes és tiszteletet igénylő yarlıf-jét elküldeni kegyeskedett. /8/ Reméljük, hogy annak értelmében cselekedtek. Szükséges, hogy a szegényeknek jussát mihamarább megadjátok. Ezáltal mindkét padisahnak nagyon nagy szolgálatot tesz.

/9/ Ha a dicsőséges Isten is úgy akarja, nincs lehetősége annak, hogy megtagadjuk azt, amit a békesség érdekében tehetünk. Mi is ezen ügynek figyelmet szentelünk.

Legyetek jónevűek!

Ezek után áldásom.

/10/ Ali, a szultán őnagyságának mostani agája

Igy igaz

A hátoldalon egykoru magyar jegyzet: Tatár Ali Aga levele
Későbbi bejegyzés: Ali aga Tatár Miniszter levele az Erdélyi
Fejedelelemhez arról, hogy már jóval ez előtt némely Erdélyiek
azon tájon a Rabok ki váltására megjelenvén, 18 Rabnak meg-
váltására az ottani lakosoktól pénzt kölcsönöztek, de még ed-
dig azt még nem fizették, e végett Abdulrahman küldetett e
dolog eligazítására, kinek az adósság felvételébe a Fejede-
lem segedelemmel legyen.

Pecsét: Ali

No. 15

/1/ Méltóságos Erdélyi Fejedelem Apafi Mihály nekem io akarom

/2/ Isten Kegdet sokaigh io egészségben éltesse.

/3/ Ennek előtte negj esztendővel mikor az Nagod Követe Cserei György itt Vala /4/ az itt Valo Eörmények attak Vala nekik egjnehány ezer Tallerokat /5/ Kőlcson, enyin tízen nyolc Rabot Vittek Vala ki innét akkor azon az /6/ pénzen, mivel mind az maighis adossak némelly részével, Kelletvén /7/ azért az Kámnak eö Fölségének Követett küldeni Nagodhoz, mind /8/ penigh az mi Kgl Urunk az Kalga Szultánis irt Ngdk ezen /9/ adossaghnak contentalasa felől ne maradgjanak ilyen nagj /10/ Kárban azon Eörmények; Azért Nagod az Kám eö Fölsöge intésehez /11/ tartvan magát, az Két nagj Monarchia Között sok külön külön /12/ szolgálat Kivántatik Kegd részéről, In Keglméből ha mi olly dolga löstennek az ide Való részről eörömet szolgálunk, Ngod is ebben igyekezzek Kedveskedni hogj az Ngod Méltóságos hiveis ez irant sziveskedjek.
Isten elteesse Nagodat.

Ali Aga mp.

No. 16

Méltóságos erdélyi fejedelem Apaffi Mihály, nekem régi kedves jóakaróm, Isten kegyelmed napjait szerencséltesse sok eszteideig hatalmas császáruk szolgálatjára.

Akarám kegyelmesen látogató levelemmel megtalálni, mint s hogy vagyon kegyelmed; adja Isten, hogy ezen látogató levelem és emberem találja kegyelmedet szerencsés és boldog órában. Nyilván lehet kegyelmednél is, hogy hatalmas császáruk az elmúlt esztendőben fényes hadaival megindulván nagy erővel az ő megesküdt ellenségire, az lengyel népre, hasonlóképen az khám ő felsége is az héres tatár nemzettel együtt jelen lévén, Isten győzedelmet advár, rész szerint meg is vertük ellenséginket, annak utána ragaszkodván hatalmas császár köntösihez jüttek az békességért, kikhez mutatván kegyelmességét hatalmas császáruk, megbékéllettenek, minden jót végezvén; de annak utána ők, nemhogy megállói löttenek volna kötéseknek és fogadásoknak, sőt még felfegyverkezvén ellene, nagy haragra gerjeszték hatalmas császáruk, ő magok lévén okai minden veszekedésnek, de az királyok az ki volt, nem viheté véghez szándékját, meghala, az mely lengyelek pedig, mintegy tizenöt ezerig való, Jászvásárig kijöttenek vala, hirünk ké adván az dolgot, mi is felkészülvén az hires tatár nemzettel, és mikoron azon helyhez jutottunk volna, semmi módon nem lön bátorságok, hogy megállhassák, hanem szaladásra

vették az dolgot, kit levágtanak és kit elfogtanak, az álgujokat is mind elnyertük. Az jövő esztendőre tavaszra kelve, Isten kegyelméből maga is megindulván hatalmas császáruk minden fényes hadaival, és az egész tatar nemzet is hatalmas császáruk parancsolatja szerint mind jelen lévén, kegyelmed hatalmas császárnak igaz hive lévén, nem akaram elmulatni, hogy levelemmel ne tudósitanám, nagy jóakaróm lévén kegyelmed. Ime azért az magam hivem közül Behalir Mirzat küldöttem kegyelmedhez látogatásnak okaért; oda érkezvén mutassa minden jóakarátját hozzá. Azonban az ott való dolgokról is tudósítani ne neheztelje, s mentől hamarább emberünket bocsassa vissza. Némely más dolga felől is küldöttek oda . . . azt is mentől hamarább véghez vivén legyen jóakarattal. Most semmi egyéb ajándékot kegyelmednek nem kúldhettem, hanem egy paripat szerzemostul, vegye kevesen. Ezek után kívánom, az kellemetes szeretet állandó legyen.

Szelám Ge/rai/ szultán.

Határa jegyezve: A. 1674. mense Martio tatar szultán levele, hozta maga követje Fogarasban.

No. 17

/1/ Messias Nemzetségéből Valo Erdély Országának Fejedelme
Apafi Mihály né- /2/ künk io akaronk Kößönetünk után Láto-
gattatttyuk K^gldt Követünk es Le- /3/ velünk által, Kivánnnyuk
hogy ezen Követünk - s - Levelünk Talállya K^gdt /4/ ßeren-
csés Uralkodasban. Mivel penigh Isten Kglméből már réghtől
fogván /5/ Valo Kivánta békessége az Lengyelekk Hatalmas
Csápparral Véghben men- /6/ Ven, amelly mind az mi Nemzetünk
- s - mind magok réþére az Lengyel /7/ Nemzetsegnek nagy nyu-
godalmára eset, Valami Kivánsaga Volt ha- /8/ talmas Csáppár-
nak megh lött, ennek alkalmatossággával Küldöttuk Kö- /9/ ve-
tünket Kglmedhez hogy tudtára adgyuk, tudván azt hogy K^gdis
/10/ egyik igaz hive lévén hatals csáppárnak; Isten Kglmeből
ezen Kö- /11/ vet hivünk Ahmet Aga oda érkezvén latogato Le-
velünket Vegye io /12/ szivel, es mentül hamaráb bocsássa
viþp a Követünket, azonban /13/ levele által egessége felől
K^gdis Minket tudositani el ne mulassa /14/ Kedvessen Veþþük.
Ezek utan Isten tarcsa megh Kglmedt szerezcsés /15/ és bol-
dogh Uralkodasba sok Eþtendökigh. Kólt Hotinnai 15 Octobr A
1676

/17/ K^gld io akaroja szolgál.

/18/ Az Felséges Szelim Girai Cham mp.

No. 18

/1/ Ő

/2/ Szaadet Giraj szultán, Kirim Giraj fia

/3/ A messiási nép urainak eszményképe, a jézusi felekezet előljáróinak mintaképe, Erdély mostani, tényleges fejedelme - kinek élete vegződjön jól - színe elé üdvözlét! Az üzenet a következő: az igazhívók iránti engedelmes /4/ jellemetek miatt megnyilvánuló, egyszóval az iszlám népe iránti odaadások és alázatosságotokból következik, hogy miután e közléssel hogylétetek és állapotjaitok felől érdeklődtünk és tudakozódtunk /5/ a nemes, baráti és szultáni yarlij tudtul adja: Ebben az áldott évben felsöges és boldogságos testvérünknek, a magasrangú kán öfelségének szerencsés trónraülése /6/ megtörtént. Ezt az örömteli hírt az iszlám jóakaróival tudatni, /őket/ felvidámitani a sahek ajándéka és a világbíró /uralkodók/ szokása lévén, s mivel ti magatok is ezen /7/ örökkévaló hatalmas dinasztiaunknak jóakarói és jótevői vagytok, hogy titeket ezzel az örömteli hírrel a bor mámorához /hasonlóan/ megörvendeztessünk, tiszteletet igénylő nemes yarlij-unk megirattatott, /8/ és a követséggel hozzatok menő Mehmed által elküldetett. Ha a dicsőséges Allah is úgy akarja, amikor megérkezik ezer tisztelettel nemes yarlij-unkat felnyitva és elolvasva a barátsághoz illő /9/ cselekedeteket tudtul adó leveletekkel együtt testvérem, a magasrangú kán

őnagyságának követét a gyorsaság szárnyain hozzánk vissza-
küldjétek. Nem kétséges, hogy a barátság és jóindulat . . .

/10/ Ezek után áldás arra, aki az igaz uton jár. 1089 Rebi^c
~~el~~ ^{ül ezzel} ahir havában

Igy igaz.

Pecséten: Szaadet Giráj szultán; Kirim Giráj szultán fia.

Hátoldalon magyar jegyzet: Muradin Szultán Latogato Levele.

No. 19

/1/ Mejsziás Vallásán lévő Erdély Országának Fejedelme Apafi Mihály nekünk /2/ io akaro ²βompédunk, Isten ²Kgdt hatalmas gőzhetetlen Török Császár /3/ Fényes grátiajában sok Eptendőkigh io egejségben tarcsa megh. /4/ Mivel hogj régih ²βokásunk lévén az, hogj minden Eptendőben a Német Császár /5/ ²βár io akaronkhoz expediálllyuk megh hitt hivünket Követségül látogatásnak /6/ okáért, es Erdély Országán szoktanak Követeink által menni. Minek /7/ okaért In ²Kglméből Követünk oda ²Kgld-hez érkezik, az mi tekintetünkért /8/ Kéfértesse által birodalmában az ²β okás ²βerint a Határigh, Kéférőket es Posta /9/ lovakat adatván addigh nékiek hogj békességesebben járassák megh előtt- /10/ tők Valo uttyokat minden akadályoztatás nélkül; Kiert miis minden hozzánk /11/ illendő Chámi ²Kglmeségünket ajánlyuk ²Kgdk. Ezek utan adgja Isten ezen /12/ Követünk es Levelünk talallya ²Kgdt ²βerencsés es boldogh orában. /13/ Kólt Gögh SZu nevü helyben.

/14/ ²Kgd io akaroja ²βolgál. Murad Girai Kirimi Tatár Chám mp.

/1/ Ő

/2/ Murad Giraj kán, Mübarek Giraj szultán fia Szavunk /3/

A keresztény nép urainak eszményének, a jézusi felekezet nagyjai mintaképének, Erdély jelenlegi, tényleges fejedelmének, a királynak, aki a méltóság és megbecsülés birtokosa, miután

Őt, az irántunk levő barátsága alapján /4/ üdvözlöttük és hogy-léte felől érdeklődtünk, a fenséges és nemes káni yarlij érte-

sítése a következő: Régi uralkodási törvényünk szerint Ebul kereszt-
tül-vonul

hayr szolgánkat aki jelenleg Erdély országán ^(keresztül vonul) a casar-hoz főkövetnek neveztük ki. Ha a dicsőégés Allah kegyelméből hozzátok érkezik, amennyi lóra /6/ szüksége van megadjátok, melléje kísézőket rendelve békességben és biztonságban országotok határáig kísérijétek.⁸² Élelmet és fegyvert is /7/ adjatok, hogy szükségét ne szenvedjen. Senki semmilyen módon ne háborgassa és ne akadályozza.

Ezen nemes jarlikomat tartásatok szem előtt. Így értsétek. Ezek után üdvözlöt annak, aki az igaz uton halad.

/8/ Kelt Göks[↑]uyi /nevü/ helyen.

Pecséten: Murad Giraj kán, Mübarek Giraj Szultán fia

Hátoldalon magyar jegyzet: Murad Giraj Tatár chám Bécsben küldött követe hozta Levél Apaffy Mihálynak, Ebesfalva. 1799 die 10 Januar - arról, hogy Bécsbe küldött tisztelkedő követyét uttyába segillye elé, posta lovakat és kísézőket rendelvén melléje.

No. 20

/1/ Ő, az Isten

/2/ Murad Giraj kán, Mübarek Giraj szultán fia, szavunk.

/3/ A végtelenül tökéletes és dicsőséges Allah kegyelméből és segítsége által a nemzedékről nemzedékre /öröklődő/ nagy ordá-nak, nagy yurt-nak, a Krim trónjának, a Dešt-i Qipčak-nak, megszámlálhatatlan sokaságú népnek; a nagy és kis nogajoknak és a hegyek közötti cserkeszeknek valamint /4/ Akkerman országának padisahja és hatalmas kánja, - én - a felséges és nagyhatalmu, az erős és bátor nagy kán és hatalmas hákán önagyságától /5/ Erdélyország jelenlegi fejedelmének - aki a keresztény nép vezéreinek büszkesége, a jézusi felekezet előljáróinak kiválasztottja - régi ismerősünknek, a baráti érzésű királynak - kinek élete végződjön jól - színe elé: Az iszlám nép urai iránti /6/ engedelmisségetek és alázatosságotok következtében a káni üdvözlétet vivő és nemes baráti részünkről kibocsátott, örömmel végződő, uralkodói hír közlése után a felséges és nagyuri yarlij értesítése a következő:

/7/ Az ősi gyakorlat, a sahok régi előírása, valamint a padisahok válogatott szokása és barátsága szerint, mi is minden évben kedvességgel teli személyetektől megemlékezve szerencsekívánó, jó hirt hozó /8/ s boldogságos levelünket megírni; és szultáni udvarunk kapu szolgálai közül a barátság megújítására és megerősítésére egy szolgánkat kijelölni és elküldeni szoktuk. Ezért ebben 1092-es évben is /9/ a barát-

ság és az egymás iránti szivélyesség útján, a régi erős törvényeknek megfelelően kegyességgel teli személyetekről megemlékezve a boldogságos és baráti ^{irás} /10/ a rangtársainak és a hozzá hasonlóknak eszményét, a magas Porta kapu szolgálai között éjjel nappal a homlok dörzsölésben és a boldogságban való részesülésben egyedülálló Murtaza agát - kinek növekedjék méltósága - /11/ kijelöltük és elküldtük. Ha a dicsőséges Isten is úgy akarja, amikor megérkezik szükséges, hogy a fent említett szolgálkat, a Murtaza agát - kinek növekedjék méltósága - mihelyt a káni gyűlés értelmében magával vitt és a kezében levő őszinte, /12/ barátságos végződésű neves levelünket elolvastátok, ő magáról válogatott szokásokat szerint gondoskodjatok. Jóléteteket és egészségeteket, nyugalmatokat és békességeket hírül adó /13/ barátságos leveleteket megírva, fent említett szolgálkat - kinek növekedjék méltósága - minél hamarabb ismét szultáni székhelyemre a korábbiak szerint visszaküldeni igyekezzetek!

/14/ Ha a dicsőséges Isten is úgy akarja, a köztünk levő szivélyesség és barátság tovább folytatódása olyan világos, mint a nap. Ezek után áldás arra, aki az igaz uton jár!

/15/ Kelt 1092. évben

/16/ Íratott székhelyünkön, Bahcsiszerajban.

Pecséten: Murád Giráj kán Mübarek Giraj szultán fia.

A hároldalon magyar jegyzet: 1681-ben költ. Murad Giraj Tattár Chám látogató levele Apafi Mihály Fejedelemez, melyben tudósította, hogy a Szultán maga meg elégedését ki jelentő levelet küld Murteza agha által, kit illő válasszal botsáson vissza hozza hamarabb.

No. 21

/1/ Ő, a segítő

/2/ Dicsőség és végtelen hála a másik világ teremtményének; a világ, a tulvilág és az evilágiak kenyeretadójának, hogy az összes világi dolgokban annak a halhatatlan padisahnak uralkodására tanu legyen. És az ima s áldás dicsérete, a mindenség feje és a teremtmények dicsősége, vagyis a népek felséges prófétája, az Istentől kiválasztott Mokammed - kinek szent kopórsóján magas, tökéletes ima és jóakarat

/4/ családján és követőin valamennyiükön Isten tetszése legyen! Ezek után a nagy ordának, nagy yurtnak, a Krim trónjának, a Dešt-i Qipčagnak, az összes tatárnak nagy és /5/ kis nogajank, a tatnak és tavlgäcnak, valamint a hegyek közötti cserkeszeknek, Akkerman országának, töméntelen sokaságu és számtalan sok tollbokrétás lovon jövő ... katonának, a nagy iszlám vallásának /6/ padisahja és kánja, a vallás és hit menedéke, a felséges és hatalmas krimi kán és hákán, urunk Murad Giraj kán - akinek a dicsőséges Allah tegye életét és boldogságát tartóssá egészen a /7/ végítélet napjáig - őnagyságának jelenlegi igazságos divánjában a fényes jellemű és arisztokratikus tanácsu vezér, én a méltóságos és boldogságos Ahmed aga őnagyságától Erdélyország mostani /8/ fejedelmének, a baráti és hűséges király színe elé bőséges üdvözlét. /9/ Az iszlám népéhez levő baráti hajlandóságokból

következik, hogy miután dolgaitok és hogylétetek felől érdeklődve - hogy vagytok? jól vagytok -e - kérdeztük, tudtul adjuk: Az igaz hit jóakaróit^{ny} a bor mámorához /hasonlóan/ felvidámitani a sáhok szokása és a padisahok előírása, ezért jelenlegi igazságos, felséges és hatalmas padisahunk, a nagy kán és hatalmas hákán ónagysága is felséges nagyuri levelével a /11/ Napu szolgák közül Murtaza aga szolgáját, aki a rangtársainak és a hozzá hasonlóknak eszménye, elküldte. Mi is, a fényes jellemű vezér, barátságos levelünket vele küldtük. Ha szerencsésen megérkezik, /12/ boldogságos és felséges urunk, a padisah nagyuri levelét miután tisztelettel kinyitottátok és elolvastátok az oda ment agánkról szokásokat szerint gondoskodva minél hamarább /13/ küldjétek vissza. Ezek után áldás arram aki az igaz uton jár. Kelt 1092-ben, dzsemazi ül evvel havában.

Ahmed aga, a kán ónagyságának mostani
agája

Hátoldalon egykoru magyar jegyzet: 1681-ben költ. Tatár Chám vezére, Ahmet Aga levele.

Későbbi bejegyzés: Apafi Mihályhoz, melyben jelenti, hogy a Chám Mürtheza agha által néki levelet küldött, lássa jó szívvvel tisztességgel botsássa mentől hamarább vissza. Egyuttal magais látogatólag tisztelkedik a fejedelelemnél.

No. 22

/1/ Hatalmas gőzhetetlen Török Császárnak Kedves hive /2/ mel-
toságos Erdélyi Fejedelem Apafi Mihály nekünk /3/ jo akaronk
Isten Kgd't ő hatalmassága haß nos /4/ polgálattyara sokáigh jo
egésseghben tarcsa megh. /5/ Az Felséges Tatár Kám atyánk fia
minden eften- /6/ dőnként követét pokta az Erdélyi Fejedel- /7/
mekhez bocsátani, mostannis edgjik megh hitt /8/ hivét Mosteja
Agát Küldötte oda latogato /9/ levelével, mellyben minden Kámi
jo akarattyát /10/ igiri Kgd'hez, Isten Kglmességéből oda érkejvén
/11/ az eő Felsége Követtye lássa jopivel, es mutassa /12/
Kglsséget hozzája, azonban penigh sokáigh ottⁿ/13/ Késedelmezte e
hanem mentül hamaráb /14/ Vidám orczával mind az eő Felsége
Követtyét /15/ mind az miénket bocsájjá Vippa, tudosit- /16/ ván
az oda Valo állapotokrolis igen nagj /17/ Kedvessen Vepi eő
Fölsége, Enis minden jo /18/ akaratomat mutatom csak tudosicsón
az alkal- /18/ matosságokrol. Ezek utan Isten tarcsa /19/ es
eltesse Kgd't Kedves jo egésseghben hatals /20/ Csápar olgalattyára.
/21/ Kgd jo akaoja
/22/ Hapan Girai Szultán.

No. 22

/1/ Ő, az Isten

/2/ Haszán Giraj Szultán ^(Szafa Giraj) fia, szavunk /3/ A keresztény nép urainak eszménye, a jézusi felekezet mintaképe, Erdély valószínűs fejedelme, a szerencsés király - kinek barátsága a végítélet napjáig tartson - színe elé üdvözlét! A hír a következő: Az igazhívők /4/ iránti hűségetek és őszinte barátságotok miatt megnyilvánuló, egyszerűen az iszlám népéhez levő tökéletes engedelmisségetek és bizalmatokból következik, hogy miután e közléssel hogylétetek és állapotjaitok felől /5/ érdeklődtünk, a nemes szultáni jarlik tudtul adja: Az iszlám padisahjai iránt őszinte barátsággal és odaadással viseltető jóakaróit kedveskedéssel felvidítani a /6/ sahok szokása és a padisahok előírása lévén, mivel ti magatok is az iszlám jóakarói vagytok, ezért boldogságos hatalmas, bátor és nagyméltóságu fivérünk őnagysága rólatok való kedves /7/ megemlékezésésként felséges levelét megírta. Követségbe a rangtársainak és a hozzá hasonlóknak eszményképét, Murtaza aga szolgáját küldte. Mi is a ti kedvesekért ezen baráti, /8/ nagyuri felséges levelünket megírtuk és elküldtük. Ha a dicsőséges Isten is úgy akarja, amikor megérkezik, bizalmatok és őszinte barátságotok megmutatásaként felséges hatalmas, és bátor urunk, a nagyméltóságu kán /9/ boldogságos nagyuri levelét miután tökéletes tisztelettel és méltósággal kinyitottátok és elolvastátok, irányában továbbra is a régi barátságot folytassátok és erősítsétek. Az /oda/

Menő követet egy percig, egy óráig sem /10/ tartóztatva őfelségéhez visszaküldjétek. Ha a dicsőséges Isten is úgy akarja, felséges részére eső barátságokban hiány nem lesz. Minél hamarabb leveletekkel követünket /11/ visszaküldve a szivélyességhez és a barátsághoz illő cselekedetekről ne feledkezzetek meg! Ezek után áldás arra, aki az igaz uton halad!

Kelt az 1092-es év dzsemazi-ül evvel havában, /12/ Behcsiszerájban

Pecséten: Haszan Giráj Szultán, Szafa Giráj szultán fia

Egykoru magyar jegyzet a hátoldalon: 1682. Tatár Chám, Haszan Girai Muradin Szultán Levele

Későbbi bejegyzés: Apaffi Mihályhoz, melybe adja tudtára, hogy a Török Császár különös Kegyelemből Murteza Agha által egy levelet küldött a Fejedelemnek, á mely Követet becsülettel kíván vissza botsáttatni.⁸⁸

No. 23

/1/ Ő

/2/ Erdélyország fejedelmének és kormányzójának, dicsőséggel övezett, hűséges és jóakaró barátunknak királyi színe elé üdvözlét! Az iszlám népe iránti barátságotok és hűségetek

/3/ miatt megnyilvánuló, egyszóval az igazhitűekhez levő baráti odaadásotok védelméből következik, hogy miután e közléssel állapotjaitok és hogylétetek felől érdeklődtünk /4/ tudtul adjuk: Felséges, boldogságos és bátor urunk, a nagy méltóságú kán önagysága részére, valamint nekünk, barátotoknak küldött leveleteket és az ajándékot bojárotok István meghozta. /5/

Amikor megérkezett, a hatalmas és kegyelmes kán önagyméltóságával szemben lévén ajándékaitokat átadta, a rábizott dolgokat követetek mind elmondta. /6/ Mi is, a ti barátotok, amenynyire tőlünk tellett, urunknak jelentettük. Az általa küldött ajándék kedvesen fogadtatott, örömet szerzett. Azt kértétek, hogy ne menjen át Erdélyen, hanem a Duna mentén /7/ vonuljon fel. Ezen kéréseteket urunk elfogadta, de két nappal követetek ideérkezte előtt, a felséges és boldogságos nagyvezértől is egy Bekir nevű aga levelet hozott, /8/ amelynek tartalma ez: Talažinnál átkelve Erdélynek tartson, Brassón, Jenőn, Szebenen és Szolnokon átvonulva a Budával szemben levő Pesti síkságon találkozzunk-/9/ jelezte. Miután állomásról állomásra kijelölt deftert küldött, ez okból más úton menni lehetetlen, kénytelenek vagyunk Erdélyen átvonulni. /10/ Szerencsés és felséges urunk önagyméltósága a katonáknak megparancsolta, hogy amíg

országotokon általmegy, a szegény rájákat senki se háborgassa. Ha a dicsőséges Isten is úgy akarja, /11/ megbízásoktok vagy válaszotok bármí is lesz, azt méltóságteljes kán urunknak jelentve azon leszünk, hogy teljesítsük és hogy véghez vigyük. Ez alkalommal, hogy kérésetek nem teljesült ne bánkódjatok. A Porta parancsára kelünk utra, ezért /12/ márfelé vonulni a parancs ellenére van. Az pedig tilos. Ne bánkódjatok, sok katona jön /~~de~~csak/ az uton átvonulnak és ha a dicsőséges Allah is úgy akarja országodnak nem esik kára. Fenséges és boldogságos urunk önnagyságának /13/ parancsa olyan foku, hogy egy szegénynek a bántalmazását sem engedí meg. Ezek után áldás arra, aki az igaz uton halad!

/14/ Ahmed, a kán önnagyságának mostani agája

Egykoru magyar jegyzet a hátoldalon: Tatár Chám Vezére Ahmet Aga Levele, hozta Nagj István Uram Fogarasba die 5 May A 1682.

Későbbi bejegyzés: Apaffi Mihály Fejedelemnek válaszol, hogy a küldött levelet és ajándékot vette, de azon kérését, hogy a Tatár Tábor ne Erdélyen keresztül végye uttyát a kezén levő nyilvános parantsolat ott állan, nem teljesitheti, biztosítván azomba, hogy szoros Rendelések fognak tétetni, hogy a Hadi nép Erdélyben kárt ne tégyen.

Pecsét: Ahmed

No. 24

/1/ Ő, az Isten

/2/ Szaadet Gira Szavunk /3/ A keresztény nép urainak eszménye, a jézusi felekezet előljáróinak mintaképe, Erdély válóságos fejedelme, a boldogságos király - kinek hűsége a végétélet napjáig tartson - /4/ szine elé üdvözet! Az üzenet a következő: Az igazhivők iránti őszinte barátságotok és ragaszkodásotok miatt megnyilvánuló, egyszóval az iszlám népéhez levő tökéletes /5/ engedelmességből és bizalomból következik, hogy miután e közléssel hogylétetek és dolgaitok felől érdeklődtünk, és tudakozódtunk a nemes szultáni yarli tudtul adja: Az iszlám /6/ padisahjai iránt őszinte barátsággal és odaadással viseltető jóakarókat kedveskedéssel felvidítani a sahok szokása és a padisahok előírása lévén, /7/ és mivel ti magatok is az iszlám jóakarói vagytok, felséges, hatalmas bátor és nagyméltóságu kán, fivérünk önegysága, rólatok kedvesen megemlékezve felséges /8/ nagyuri levelét megírta. Követségbe szolgáját, a rangtársainak és a hozzá hasonlóknak eszményképét, Murteza agáját küldte. Mi is kedves /9/ személyetekről megemlékezve, ezen baráti, nagyuri levelünket megírtuk és elküdtük. Ha a dicsőséges Allah is úgy akarja, amikor megérkezik, bizalmatok és őszinte barátságotok kimutatására /10/ felséges, hatalmas és bátor urunk, a kán önegységének felséges, nagyuri levelét miután teljes tisztelettel és méltósággal kinyitottátok és elolvastátok, /11/ irányában a régi barátságot tovább folytatva és erősítve, menő követünket egy

percig egy óráig sem tartóztatva, /12/ öfánségéhez vissza-
küldjétek. Ha a dicsőséges Isten is úgy akarja, fényes részére
eső barátságokban hiány nem lesz. /13/ Leveletekkel követün-
ket mihamarább visszaküldjétek, a szívélyességhez és a barát-
sághoz illő cselekedetekről el ne feledkezzetek! /14/ Ezek
után áldás arra, aki az igaz uton jár!

Kelt 1092-ben, dzsemazi-ül evvel havában
/15/ Taşyakaç /nevü/ helyen /16/ Így igaz

Pecséten: Száadet Giráj Szultán

Egykoru magyar jegyzet a hátoldalon: An 1682. Tatár Szádet
Girai Galga Szultán Levele.

Későbbi bejegyzés: Apaffi Mihályhoz, melyben tudtára adja,
hogy a Tatár Chám, az ő Ura, Mürteza Agha által egy levelet
küldött a Fejedelemnek, Barátsága bizonyittásául, s kéri a
követ aghát illő betsülettel vissza botsátatni.

No. 25

/1/ Ő

/2/ Murad Giraj kán, Mubarek Giray Szultán fia, Szavunk.

/3/ A keresztény nép urainak eszménye, a jézusi felekezet elöljáróinak mintaképe, Erdély tényleges fejedelmének - kinek élete végződjön jól - a kán üdvözlete! A mohamedánok győzedelmes hadi [népéhez] levő barátságotok és hűségetek miatt megnyilvánuló /4/ hákáni hír röviden az, hogy: a mi nagyuri, felséges udvarunk irányában tanusított őszinte baráti jellemetek sajátosságából következik, hogy e közléssel a nemes és a felséggel járó jarlij tudtul adja: /5/ Jelenleg ezen szerencsés évben magának a padisahnak felséges, nagyuri levele által mivel a nemcse elleni hadjáratra meghivattattunk, az egész szélgyorsaságu, ellenségvadászó, csillagsokaságu tatár sereggel lóra ülve a hódító nagy hadjáratra a /6/ gyepiőt felemelve elindultunk, és amikor ily módon a jobb- és balszárnny dobok dübörgéséhez [hasonló] menetoléssal, valamint a hömpölygő felség és bátorság elindulván fárasztó utat megtéve rebbi-ül evvel havának /7/ közepén Akkerman vilájetjébe érkeztünk, [ott] megszállva a győzedelmes iszlám seregnek néhány napi pihenőre és összeszedelőzködésre téli szállást jelöltünk ki. Ezután, ha a dicsőséges Allah is úgy akarja, /8/ nagyuri jóváhagyásommal a hadi uton elindultunk és amikor az uralmatok alatt levő Erdély tartomány határát átlépjük, mivel azon átvonulni szükséges, a mi lovon közeledő felségünket hírül adó jelen nemes és boldogságos levelünket felséges udvarunk és /9/ káni székhelyünk állandó szolgálattevői közül, a rangtársainak és a hozzá

hasonlóknak eszményét - Abdul[Fettah agát - kinek növeked-jék méltósága, kijelöltük és gyors szárnyakon elküldtük.

/10/ A dicsőséges Allah kegyelméből ha épségben megérkezik legyen tudomásotokra, hogy: személyesen, fénylő bátorságunk utjába eső helyeken a váraknak, falvaknak városoknak és városoknak egyáltalán nem lesz kára, ... a lakosságnak pedig

/11/ semmilyen módon bántódása és vesztesége nem esik. Megszámlálhatatlan sokaságu győzedelmes sereggel ojáleted hátárain méltányosan átvonulunk, és a pokokra jutó hitvány el-lenség /12/ országába támadni és betörni szándékozunk. ~~sz~~

Most szükséges, hogy ti is, felségünk szép cselekedetének viszonzásaképpen hűségetek és őszinte barátságotok kötelezett-ségeként /13/ becses és válogatott ajándékkal a fentebb emli-tett... szolgánkat⁹⁰ mielőbb nagyuri és káni udvaromhoz visz-szaküldjétek, és /14/ hűségeteket és barátságotokat /igy/ kinyilvánítsátok. Így értsétek.

Ezek után áldás arra, aki az igaz úton halad.

Kelt 1094 dzsemazi-ül evvel havának utolsó harmadában

15/ Tatarbunak közelében

Pecséten: Murad Giráj Kán, Mübarek Giraj Szultán fia

Egykoru magyar jegyzet: 1583-ban költ. Murad Girai Tatár Chám

Levele, hozta Fettah Mirza Fogarasba az által jövetel felől.

A.1683. die 9 Apr.

Későbbi bejegyzés. Apaffi Mihály fejedelemnek jelenti, hogy a Török Császár parancsolattjára egész Táborával a Német el-

len megindulván Akirmanig érkezett, ahonnan, néhány napi nyugodalom után Erdélybe jövend, biztosítottván arról, hogy a Tatárság Erdélynek nem fog kárt okozni.

No. 26

/1/ Ő, a segítő

/2/ Jóakaró, hűséges barátunknak, a jelenlegi erdélyi király teljhatalmu megbizottjának, barátunknak bőséges üdvözleteinket küldjük. Az iszlám népéhez levő barátságotok és bizalmatok /3/ védelme miatt megnyilvánuló, egyszóval az igazhivők iránti őszinte odaadásotokból következik, az hogy miután e közléssel dolgaitok és hogylétetek felől érdeklődve - /4/ hogy vagytok? jól vagytok-e? - kérdeztök, tudtul adjuk:

A segítő és hatalmas Isten kegyelméből, amikor ezen áldott évben világ felséges hatalmas, és kegyes /5/ padisahjának a nemcse elleni győzedelmes hadjárata bizonyossá vált, szerencsés és felséges urunk, a nagy kán őnagyságának is nagyuri, felséges levelét kibocsátva jelezte, hogy a hadjáratban az egész /6/ ellenségvadászó tatár sereggel személyesen urunknak, a méltóságos kán őnagyságának is ott kell lenni.

Amikor szolgálata helyére elindulni kegyeskedett, felséges urunkra bizták, hogy melyik úton /7/ akar menni. /De aztán/ kijavították arra, hogy Talažinnál keljen át Erdélyen és Szébenen keresztül vonuljon fel. A király őnagysága /8/ értesítésére felséges és hatalmas urunk, a nagyméltóságu kán nagyuri felséglevelét megírva Abdul Fettah aga szolgáját küldte el. /9/ Ha a dicsőséges Allah is úgy akarja, amikor megérkezik, az odament aga testvérünket ne mulassátok, hanem azon legyetek, hogy mielőbb átküldjétek Eflaq /Havasalföld/ határán.

Ha a dicsőséges Allah is úgy akarja, /10/ amikor Erdélyországba érünk, a szegény rájáknak a tatár sereg részéről bántódásuk nem lesz mert ez ügyben megfelelő figyelmeztetés és szigor történt. Falvaitokat és városaitokat semmilyen módon /11/ igazságtalanság nem éri. A hozzátok menő agát ne mulassátok, gyorsan küldjétek vissza. Így értsétek.

Ezek után áldás arra, aki az igaz uton halad.

/12/ Ahmed, a kán őnagyságának mostani agája
Pecséten: Ahmed .

Egykoru magyar jegyzet a hátoldalon: Tatár Kám vezére /Minisztere/ Ahmeth Aga levele, hozta Abdul Fettah Aga Fogarasba An 1683 die 9 Apr. Urunk ő Nagysága locumterénésének, avagy fő Hopmesterének szóll. Hogy a Tatár Tábor a Német ellen meg indulván, Erdélyen fog keresztül menni, és rendelése van, hogy károkat ne tégyenek uttyokban az országnak és lakossainak.

No. 27

/1/ Messiás vallásán lévő Erdély országának Fejedelme. /2/ Apafi Mihály, nekünk jó akarónk, köszönetünk /3/ után, minden jót kívánunk. /4/. Akarjuk értésekre adnunk, hogy minden ügyökezetünk és szándékunk az vólt, hogj az /5/ Talasin uttján mennyünk által, az hozzánk ezipediáltatott követekkelis ugj /6/ beß élgettünk vólt, de mindenekh igazgatója az Isten, és mimár ezután /7/ utazásunkat intézük az Tatrosi utra ez okáért kelletik ujabban /8/ levelünk által benneteket tudósítani, levelünk oda érkezvén birodalmatokban /9/ lévő szegénység h általmazásájért Fényes Hadainkból ha /10/ kívántatik Sálva gvárdának böcsületös hiveinket kívánságtok /11/ szerént rendeltetünk, de idejárulván az Tatrosi uthoz embereiteket /12/ külgiétek, hogy migh Fényes Hadainkal oda érkezünk előz 13/3 etek megh bennünket, és hogi kívánságtok szerént, az hová kívántatni fogh /14/ minden képpen az Szegénység általmazására /15/ hiveinket rendelhessük, és arról idején parancsolhassunk, ugj tudjátok /16/ megh. Istentől adassék minden jó. Költ Szered viye mellett 7 maji Ad 1683

Murad Girai Tatár Hám

No. 27

/1/ Messiás vallásán való Erdély országának Fejedelme Apafi Mihály nekünk /2/ jó akarónk köszönetünk után minden jokat kívánunk. /3/ Akarjuk értésetekre adni; Hogy minden igyekezetünk és szándékunk az vólt /4/ hogy az Talasin uttyán mennyünk által, az hozzánk expedíáltatott követetekkelis ugy bejelgettünk vólt, de mindenekh igazgatója az Isten és immár ezután utazásunkat inteztük az Tatrosi utra; Ezokáért kellettett ujjabh levelünk által benneteket Tudósítani Levelünk oda érkezhén Birodalmatokban lévő Szegénység oltalmazásáért Fényes Hadainkból ha kívántatik Salagvárdák becsületes Hiveinket kívánságtok szerint rendeltetünk, de idején korán az Tatrosi uthoz embereiteket külgyétek, hogy migh Fényes Hadainkal oda érkezhén előzzének meg bennünket és hogy kívánságtok szerint az hová kívántatni fog mindenképpen az szegénység oltalmazására hiveinket rendelhessük, és arról idején parancsolhassunk így tudjátok megh. Istentől adassék minden jó. Költ Szered viže mellett 7 Maji 1683.

Murad Girai Tatár Chám

No. 27

/1/ Ő

/2/ Murad Giraj kán, Mübarek Giráj Szultán fia, Szavunk.

/3/ A keresztény nép emirjeinek eszménye, a jézusi felekezet előljáróinak mintaképe, Erdély tényleges fejedelmének, a hűséges királynak, kinek a legjobbakat kívánjuk,⁹¹ a kán üdvözlete!

Nemes és felséges^{4/} káni /méltóságunk/ iránti végtelenül őszinte jellemetek és engedelmisségeitekől következik, hogy e közléssel a nemes, magasztos és nagyuri Jarli^{5/} tudtul adja: Korábban, amikor az isteni szerencsében bőséges felségünk^{5/} a Talazin utján az odajött követeteknek is ez ügyben már méltányos választ adva, felséges, nagyuri levelünket megírtuk és elküldtük. De^{5/}... a parancs értelmében azután a tatrosi utra változtattuk, s emiatt jelen igazságos hangú, felséges és nagyuri levelünket^{7/} megírtuk, és elküldtük. Amikor megérkezik szükséges, hogy ha az uralmatok alatt levő rájáknak védelmezésére és ... seregünk^{8/} őltalmazó őrség kellene, a tatrosi uthoz embereiteket elküldjétek. Győzedelmes nagyuri seregünket azon az uton fogadják és aszerint, hová^{9/} kérni szándékoztok, elegendő őltalmazó őrséget kijelölni és szétküldeni elhatározott dolog. Igy értsétek! Ezek után áldás arra, aki az igaz uton jár. Kelt 1094. dzsemazi-ül evvel havában.

/10/ A Szeret /folyó/ mellett

Pecséten Murad Giráj kán, Mübarek Giráj Szultán fia.

Egykoru jegyzet a hátoldalon: Tatár Hán levele hozta

Fogarasban Musztafa Agája 13. May A 1683.

Későbbi bejegyzés: Válasz Apaffi Mihálynak, melyben
ajállyá, hogy tatár hadakat kész küldeni, ha a
Fejedelem szükségét látandja, az országban lévő más
féle táborozók meg zabolázására.

No. 28

/1/ Ő

/2/ Murad Giráj kán Szavunk /3/ A keresztény nép urai eszményének, a jézusi felekezet nagyjai mintaképének, Erdély tényleges fejedelmének, - kinek élete végződjön jól - üdvözet! A hír a következő: az igazhit irányában tanusított /4/ engedelmességek miatt megnyilvánuló, röviden az iszlám népéhez való hűségetekből következik, hogy e közléssel a nemes káni yarli tudtul adja: /5/ A tatrosi utat megvizsgáltuk, s azon kívül, hogy azon az iszlám katonáinak átvonulása nehéz dolog lenne, a Magas Porta részéről is az iszlám seregnek felvonulása és uti iránya /6/ Talažini uton parancsoltatott meg. Így a magas parancs értelmében amikor a Talažini folyó útján átkelni és átvonulni kezdtünk, egy szolgánkat nemes yarliunkkal hozzátok /7/ küldtük. Ha a dicsőséges Allah is úgy akarja, amikor megérkezik, Talažini utjainak kijavításra szoruló helyeit miután jól megvizsgáltattad és kijavíttattad, az ut /8/ megszemlélésére küldött szolgánkat egy percig se késleltess és ne tartóztass, azon legyél, hogy mihamarabb boldogságos részünkhöz visszaküldjed. Szolgálata igen sietős, ezért szükséges, /9/ hogy ne tartsd vissza, hanem haladéktalanul hozzánk küldjed. Így értsétek. Ezek után áldás arra, aki az igaz uton halad. /10/ Így igaz.

Pecséten Murad Girái Kán, Mübarek Girái Szultán fia

Egykoru jegyzet a hátoldalon: A 1683 21 May Ebesfalvára hozta a Tatár Ch[á]mtól Adil Aga neki szolgája Apaffi Mihály-nak, hogy az utak megvizsgálására előre küldött Tisztjét vissza térő uttyában ne akadályoztassák.

No. 29

/1/ 6

/2/ Murad Giraj kán, Mübarek Giraj Szultán fia, Szavunk

/3/ A keresztény nép emirjeinek eszménye, a jézusi feleke-
zet nagyjai mintaképe, Erdély jelenlegi fejedelme, barátunk,

a jóakaró király - kinek élete végződjön jól - az üdvözlét

/után/ a káni tudósítás az, hogy: Az iszlám népe iránti saját

tos engedelmességek miatt /4/ megnyilvánuló hákani beszéd

lényegének tudósítása a következő: A mi felséges irányunkban

tanusított barátság és őszinte odaadásotokból következik,

hogy e közléssel a nagyuri, hatalmas és boldogságos yarliq

tuftul adja: Ezen áldott évben /5/ amikor uralkodónk felséges

és győzedelmes hadjáratába indultunk az uralmatok alatt levő

erdélyi tartományon vonultunk keresztül. Alattvalóitoknak

szükséges békességért és biztonságukért /6/ a barátság alap-

ján, a hadi utra felséges udvaromhoz kinevezett, és jelen nagy-

uri levelet vivő boyárotok valóban elegendő élelmet hozatott,

/7/ győzedelmes seregemben levő győztes, igazhitű katonák

irányában jóakarátát és jószolgálatait mutatta. Magát a jól-

neveltség és méltóság szerint viselte, parancsolatok és uta-

sítások bármi is volt, amint a szükség kívánta véghez vitte.

Veletek, barátunkkal /8/ és a már említett boyár-otokkal amint

ez illik is elégedettek vagyunk. A barátság és a szivélyesség

a régi tökéletes fokon találtatott. Ezért, ha a dicsőséges

Allah is úgy akarja, cselekedetek, barátságok és /9/ szol-

gálatotok nem veszik kárba. Mindenesetre méltányolásában biztos lehetsz. És mindazt, amit tettünk szem előtt tartva örüljetek, mert kétségtelen, hogy a köztünk levő hosszú és régi barátság alapja megerősödött. /10/ Ma hétfő van. Emeltett boyár-otokat, aki Várad városáig kísért, szolgálata befejeztével ismét szívbéli megelégedéssel utnak indítva hozzátok /11/ visszaküldöm. Ha a dicsőséges Allah kegyelméből biztonságban megérkezik, - a trónhoz közel állók dicsősége, valóban a birodalom és a felség támasza levő kapı aga szolgánk, a fényes jellemű vezér, /12/ kinek tartson soká méltósága - hozzátok intézett levelében néhány, a hadjáratra vonatkozó fontos dolgot írt. Miután tartalmát megértetted, annak értelmében cselekedjél, /13/ mert itt az ideje annak, hogy azt szem előtt tartsd! Ezután se mulasszátok el, hogy a szükséges dolgokról értesítsetek és embereitekkel állandóan levelet küldjetek. Így értsétek, ezek után áldás arra, aki az igaz uton jár. /14/.... város

Pecséten: Murad Giráj Kán, Mübábég Giraj Szultán fia

/15/ Így igaz.

Egykori magyar jegyzet: Tatár Chám levele, Kabos Gábor Uram hozta 11 Juny A 1683 Radnótra.

Későbbi bejegyzés: Apaffi Mihály fejedelemnek, melyben jelenti, hogy a Táborához küldetett követ a küldött élést pontosan beadta, magát jól viselte. Ajálja továbbá, hogy a Fejedelem az elébbi levele szerint Cselekedjék, és mindent Tábori hadakozási állapotokról pontosan tudósítsa Őket.

No. 30

/1/ ő

/2/ Dicsőséggel övezett, jóakaró és hűséges barátunk, a király színe elé üdvözlét! Az iszlám népe iránti /3/ őszinte barátságok miatt megnyilvánuló, egyszóval az igahívókhoz levő baráti odaadások védelméből következik, hogy miután a /4/ közléssel állapotjaitok és hogylétetek felől kérdeztünk, adjuk tudomásotokra: Hozzánk küldött leveleitekben bármit is irtatok, megértettük. /5/ Ha boyar szolgátok megérkezik legyen tudomásotokra, hogy amíg Erdélyországból ki nem értünk, felséges és boldogságos padisahunk, urunk önagysága által ahogy ez parancsolva volt, senkinek /6/ kár vagy jogtalanság nem esett. És arra, hogy a falvakban és városokban házakat fel ne gyujtsanak, szintén /7/ parancs adatott. /Viszont/ amikor mi Erdélybe bejöttünk és Szeben várának náhiéjébe értünk, mintegy 20-30 tatár eltűnt és jónéhányat /8/ megölték. Belgrád /Gyulafehérvár/ határában érkezünkben 200 emberünk tűnt el. Sőt amikor Fettah čelebi és Abdulgaffar čelebi /9/ vezetésével mintegy 50 ember élelemszerzés végett búzát és hajdinát⁹⁴ venni a falvakba és városokba mentek, mindnyájan elvesztek, egy ember sem /10/ jelentkezett. Amikor kolozsvári vár náhiéjébe érkezünk, néhányat, akik a kertekbe gyümölcsért, másokat, akik élelemért mentek - megölték. /11/ Ezen kívül seregünk végéből

nyolc embert nyílt erőszakkal elfogtak és elvitték. Ennek oka mi volt, nem tudtuk meg. Erdély tartománya a /12/ felséges és hatalmas padisah rájáé - mondták - és nem féltek. Ha tudták volna, hogy így lesz, bizony készültek volna rá. Tudjátok, hogy ezen /13/ oltúnt embereknek testvéreik vannak, akik elkeseredettségükben néhány házat fel lakartak gyújtani. Mivel szerencsés és felséges urunk annyira /14/ megparancsolta, megakadályozták őket. Valóban barátom sok emberünk elveszett, de egy sincs aki után ne tudakozódnánk. Tudjátok meg, valóban érdeklődünk, minden helyre, ahová csak kellett /15/ embereket küldtünk, hogy a mi emberünk után kérdezősködjének és keressék meg őket. Majd mindet összegyűjtve Ahmed mirzának adjátok át, és ésszerű lenne, hogy ő magával együtt visszaküldjétek. Ez nektek is /16/ különösen hasznos lesz, mert ebbe a dologba a Porta sem nyugszik bele. Ezek után áldás arra, aki az igaz úton jár.

/17/ Ahmed, a kán önnagyságának mostani agája

/18/ Így igaz.

Egykoru magyar jegyzet a hátoldalon: Tatár Chán Vezére /minisztere/ Ahmed Aga Lovale Kabos Gábor Uram hozta 11 Jany 1683 Radnótra.

Későbbi bejegyzés: Apaffi Mihálynak válasz, hogy levelét vette, hogy az Erdélybe lévő Tatárok semmi ellenségeskedést

nyolc embert nyílt erőszakkal elfogtak és elvittek. Ennek oka mi volt, nem tudtuk meg. Erdély tartománya a /12/ felséges és hatalmas padisah rájáé - mondták - és nem féltek. Ha tudták volna, hogy így lesz, bizony készültek volna rá. Tudjátok, hogy ezen /13/ eltűnt embereknek testvéreik vannak, akik elkeseredettségükben néhány házat fel akartak gyújtani. Mivel szerencsés és felséges urunk annyira /14/ megparancsolta, megakadályozták őket. Valóban barátom sok emberünk elveszett, de egy sincs aki után ne tudakozódnánk. Tudjátok meg, valóban érdeklődünk, minden helyre, ahová csak kellett /15/ embereket küldtünk, hogy a mi embereink után kérdezősködjenek és keressék meg őket. Majd mindet összegyűjtve Ahmed mirzának adjátok át, és ésszerű lenne, hogy ő magával együtt visszaküldjétek. Ez nektek is /16/ különösen hasznos lesz, mert ebbe a dologba a Porta sem nyugszik bele. Ezek után áldás arra, aki az igaz úton jár.

/17/ Ahmed, a kán őnagyságának mostani agája

/18/ Így igaz.

Egykoru magyar jegyzet a hátoldalon: Tatár Chám Vezére /minisztere/ Ahmed Aga Levele Kabos Gábor Uram hozta 11 Jany 1683 Radnótra.

Későbbi bejegyzés: Apaffi Mihálynak válasz, hogy levelét vette, hogy az Erdélybe lévő Tatárok semmi ellenségeskedést

vagy bántást nem tettek, hanem azok közül többen el vesztettek, és midőn élelembeliz gyűjtöttek, meg ölettek volna, és azért bo/szuból némely házokat fel gyújtottak.

Pecséten: Ahmed

No. 31

A tatár szultántól.

Ezen szultáni tezkerénket előmutató Köpös városának tatár sereg részéről bántása ne történjék. Ez iránt küldetett tezkerénk Köprösre, melynek érkeztek a tatárok közül senki se merjen oda szállni s őket bántani. Így értsétek.

/Hely s kelet nélkül/

/A pecséten/

Iszmet Ghiráj.

Kivül: Anno 1685. die 3 Marty. Tatár szultány czédulája 600 oroszlanosul.

Ezen írott, magas tezkere tárgya ez: Kőrös városa vonuló hadseregünkre nézve utfélen esvén, - lakosainak kezébe jelen tiszteletet parancsoló magas tezkerénket a végre adjuk, hogy seregünkből városukra senki se menjen, ott meg ne szálljon, - tőlük ennivalót, uti eleséget ingyen ne követeljen, előfogatot /menzil bargir/ ne kérjen s így irányukba méltatlanul ne viselkedjék. Ezért nem akarjuk, hogy valaki ha részünkről a mi dolgunkban s így tezkerénkkel ellátva a nevezett városba megy ott megszálljon, enni valót s tuti eleséget kérve a rájákat követelésével háborgassa vagy előfogatot kérjen. Ha pedig valaki nem a mi dolgunkban s így tezkerénkkel el nem látva menne hozzájuk, - ez esetben utasíttatnak a lakosok, hogy az ilyent ne fogadják, számára szállást, előfogatot ne adjanak. Így értsétek.

Hátoldalán magyar jegyzet: 1685. die. 18 July. Tatár szultán protectionalisa, - melyet adott Szolnoknál létében

No. 33

A Messiáshoz tartozó nemzetek jó példája, a Jesushoz való népeknek tüköre, mostani erdélyi fejedelem, kit Isten jó véggel áldjon meg. A fényes portához való kegyelmed hűségéhez alkalmaztatott, békességes köszönetünk után látogatjuk kegyelmedet. Azomban hámi méltósággal járó levelünk által jelentjük kegyelmednek, az mi részünkre küldött kegyelmed embere levelét megadta, és noha itt minden nyelvet és írást tudó emberek vadnak, mindazáltal kegyelmed levelét el sem olvashatták és meg sem magyarázhatták, benne mi légyen; kegyelmed emberétől a dolgot tudakoztuk, de ő azt moddotta, hogy szóval semmi reá nem bizatott, hanem értvén tőle a kegyelmed egészségéről s az ország csendességéről, annak örültünk. Istennek hála, mi is egészségben vagyunk, országunk is csendes, ne mulassa el kegyelmed ez után is bennünket az oda való dolgokról, maga egészségéről, országának csendességéről tudósítani. Isten békessége a jó uton járókkal. Datum Bokcsa Szeraj.

Bóhádi Gyirai khán fia, Szélin Gyirai khán,

Mi szónk.

Hátára jegyezve: Anno 1686. die Maji Szebenben hozta egy fogarasi ember tatár khán levele.

No. 34

/1/ Ő

/2/ A keresztény nép emirjei mintaképének, a jézusi felekezet urai kiválasztottjának, Erdélyország tényleges királyának - kinek élete végződjön jól - /3/ az üdvözlétet vivő, örvendezettő hírű, nemes szultáni fermán közlése és értesítése a következő: Boldogságos oldalunkhoz küldött emberetek megérkezett, leveleteket lefordítottuk és a benne /4/ kinyilvánított hűségekkel elégedettek vagyunk. Követeteket nem tartóztattuk, hanem felséges és hatalmas, ... Rangu kán apánk /5/ őfelségéhez küldöttük. Most mivel onnan visszatért és indulóban van, mi is levelet küldöttünk. Ezután is szükséges, hogy az ottani állapotokról és hirekről /6/ írva, bennünket értesítsetek. A küldött 200 aranyat pedig emberetek kezéből megkaptuk, elégedettek vagyunk. Ti is legyetek bőségben! /7/ Ezek után áldás arra, aki az igaz uton jár.

A hátoldalon egykori magyar jegyzet: A 1688, cirka primum juny hozta Fogarasba László Balázs Uram, A Tatár Chám fia Levele.

Egykoru magyar fordítás a hátoldalon: Messiást és Jézust követő Nagy rendeknek követő példájok Erdélyi Király, kit Isten jó véggel álgjon megn. Szultáni Felséggel járó, bé-

kességesen köszöntő levelünkben jelentjük, hogy hozzánk küldött emberétől levelét vöttük, meghfordittatván irását meghértettük, hozzánk való hű relatiójának örülünk; kegyelmed emberét nem késleltettük, hanem a Felséges Chám Apánkhoz el küldöttük, kiis onnét megh térvén, im miis irtunk; továbbis kegyelmed az odavaló dolgokról tudósítson, ajándékát a két Száz aranyat kegyelmed embere megh adta, jó szívvél vöttük, Kivánjuk miis jót adjon Isten kegyelmednek. Isten békessége a jó uton járókkal.

Szelim Giray Chám fia

Azámet Szultán

No. 35

/1/ Ő

/2/ Az ügyben, hogy Gyöngyös városába a tatár seregből egy ember se /3/ szálljon, s a lakosságot ne háborgassa, kezükbe parancsunk adatott. /4/ Megparancsolom, hogy a mai naptól kezdve senki se szálljon meg /ott/, és az említett /5/ város népét az igaz utról letérve ne sanyargassa és zaklassa, mert ebbe nem nyugszom bele. /6/ Így tudván, a kezükben lévő parancsom szerint viselkedjete. Így tudjátok meg. /7/ Így igaz.

Pecséten: Iszmet Giraj

No. 36

/1/ Ő

/2/ Ezen Gyöngyös városába parancsunkat vivő szolgánk /3/ őrzőnek neveztetett ki és elküldetett. Megparancsolom, hogy ha a katonák közül bárki is /4/ az említett faluba menne, [annak] népét ne háborgassa. Így tudván /5/ az említett őrző kezében levő tedkerő értelmében cselekedjete. /6/ Így tudjátok meg. /7/ /Igy/ igaz.

Pecséten: Iszmet Giráj

No. 37

/1/ Ő, a segítő

/2/ Devlet szultán Szelim kán /fia/ szavunk /3/ A nemes szultáni Varlı leirásának és a boldogságot jelentő káni közlés megírásának oka a következő: ezen nemes, tiszteletet igénylő parancsomat vivő /4/ Döbrecsin város lakói a folyó 1102 évben győzedelmes szultáni hadseregünknek a lehetőséghez képest szolgálatokat tettek. /5/ Ezért felséges és bátor aġa-nk által kiállíttatni szokott nemes parancsának megfelelően ezen nemes parancsomat kiadtam és megparancsoltam, hogy /6/ seregünkől ezután senki se zaklassa őket, mert..... zaklatásukba nem nyugszom bele. /7/ Így tudván, nemes parancsom értelmében cselekedjete! Kelt rebi^cül evvel havában /8/ a Kálló mezei táborban

Pecséten: Devlet Giráj szultán, Szelim Giráj kán fia.

Hátoldalon magyar jegyzet: 1690. Tatár Chám fia Galga Szultánn Protectionalisa.

No. 38

/1/ Ő

/2/ A nemes szultáni parancs megírásának oka a következő:
mivel ezen ~~Benj~~^{Benj}es város rájái az iszlám felséges /3/ és
hatalmas padisahja őnagyságának alattvalói, most hogy az em-
litetteket /4/ akár a tatár seregből, akár mások közül való
személy hogy ne háborgassa és zaklassa parancsunkat /5/ meg-
irtuk és [kezükbe] adtuk. Megparancsolom, hogy amikor felsé-
ges parancsolatomat kezükben meglátják /6/ akadályozzák meg,
hogy bárki is [őket] háborgassa vagy zaklassa. Az [őket] zak-
latókkal igazságosan elbánunk. Így tudjátok meg. /7/ Nemes
parancsom szerint cselekedjenek. /8/ Így igaz.

Pecséten: Ahmed Giráj szultán, Mehmed Giráj kán fia

Hátoldalon magyar jegyzet:

No. 39

/1/ 0

/2/ Dicsőség és végtelen hála az Istennek. Számtalan ima és áldás a prófétáknak, a két világ napjának, az utolsó prófétának aki a végítélet napján az emberek és az Isten között a közvetítő imam, /3/ az Isten kedveltje és az Isteni kegy küldötte, az Isten által kiválasztott Mohamed próféta - áldja és boldogítsa őt a hatalmas Isten és családján, fiain és kiválasztottjain, valamennyiükön Isten áldása legyen! A nagy ordának, /4/ nagy yurtnak; a krimi pusztának, számtalan nogajnak és sok tatárnak padisahja és nagy kánja, a felséges boldogságos és győzedelmes Murad Giray kán - akit a dicsőséges Allah segítsen egészen az utolsó ítélet napjáig - /5/ önnagyságának testvérétől, tőlem az erényes és szemérmes nagyasszonytól, a keresztény nép urai eszményének, a jézusi felekezet előljárói mintaképének, Erdély tényleges fejedelmének - kinek élete végzödjön jól - színe elé /6/ üdvözl^at. A hír következő: Az irányunkban megnyilvánuló bőséges bizalmatok és őszinte barátságotokból következik, hogy miután e közléssel állapotjaitok és hogylétetek felől érdeklődtünk, a barátságos levél értesítése /7/ ez: Mivel a felséges és nagyméltóságu kán önnagysága a sáhok szokása szerint Erdély fejedelméhez nemes yarliq-jával követét elküldte, mi is a barátság alapjának lerakására baráti levelünket megírtuk és elküldtük.

/8/ Ha a dicsőséges Allah is úgy akarja, amikor megérkezik, tisztelettel és méltósággal miután kinyitottátok és elolvastátok, reméljük, hogy amikor boldogságos részünkre visszatér, egészségeteket, jókívánságaitokat tudatva a barátsághoz és szivélyességhez illő levéllel és /9/ szép ajándékkal /?/ inditjátok utnak. Így rendkívül elégedettek leszünk és a mi részünkre eső dologban sem lesz hiány. Ezek után áldás arra, aki az igaz uton jár.

/10/ A nagyasszony

/11/ Így igaz.

Pecset: *Nagyasszony ...*

Egykoru magyar jegyzet a hátoldalon: Tatár Chám attyafia Girai Szultán Levele.

Későbbi bejegyzés: Az Erdélyi Fejedelemhez, arról, hogy a Tatár Chám levelét küldi maga Biztossa által a Fejedelemnek, s ezen alkalmatosságot használja levelével való meg látogatására, választ várván.

No. 40

/1/ Mi az Felséges Csingib Han Pekiben ülő Kirim Orpagák
Bucsáknak /2/ Tatár Orpagák Chámja, ajánlyuk Kgdk barátságos
Polgálg- /3/ tunkat Erdély Orpagák meltóságos Fejedelme Apafi
Mihály, es /4/ Kivánnjuk hogj ezen látogato Levelünk talállya
Kgd^t Perencsés /5/ es boldogh orában. Mivel az mi eleinknek
réghi Pokások az Volt /6/ hogj az Erdélyi Fejedelmeket Követtyek
által megh látogassák /7/ Kihezképest miis ebben az Eptendőben
Követünket Küldöttük Kgdhez /8/ Látogato Levelünkel mint - s -
hogj Polgál Kgdk egessége, mi most /9/ Istennek hála igen io
egésségben Vagjunk, mellyet Kgdk is hasonlo /10/ jo egésséget
Kivánunk, azonban ezen Morteza Aga hívünk oda /11/ Kgdhez ér-
kezvén látogato levelünkel minden bocsülettel lássa, /12/ es az m:
tekintetünkert ajándékkal meghis tiptellye, Követünk- /13/ ket
penigh Jokáigh ott ne kéjedelmeztesse hanem mentül nama- /14/
ráb barátsággal tellyes levelével Vippa hozzánk Küldeni /15/
el ne mulassa, miis minden illendő jo akaratumkat igérjük,
/16/ mivel eleitül fogva Kgd hatalmas gjö^zhetetlen Csáparunkk
/17/ igaz hive lévén Jemmikeppen az réghi Pokást el nem akarjuk
mu- /18/ latni, valamiben megh talál bennünket hatalmas Csájar
Fényes Por- /19/ táján levő dolgaiban Polgálni hátra állók nem
le^hük, Kgd^s az oda /20/ valo dolgokrul bennünket tudositván
Kedvessen Ves^zjük. Ezek /21/ után Kivánnjuk hogj ő hatalmas-
sága Kgl^s grátiajában mind /22/ véghiglen meghmaradhasson.
Költ Bakse Szarajban.

/23/ Murad Girai Tatár Chám mp.

Hátoldalon magyar jegyzet: A' Tatár Chám látogato Levele Apafi
Mihályhoz.

No. 41

/1/ Erdély Országának Meltosagos Fejedelem Apfonya, Apafi
/2/ Mihályne, nekem io akarom, Köpönetem után, Isten sokaigh
/3/ tarcsa es eltesse Kgd^t az meltosagos Erdélyi Fejedelemk
Jze- /4/ rencsájére. Mivel hogy az Hatalmas es Felseges Ham
ked- /5/ ves fiam, a méltoságos Erdelyi Fejedelemhez kedves,
es /6/ bőcsületes hivet Ahmeth Agat Követet bocsatotta, /7/
es leveleben minden jo akarattyát, es Atyafisagát. /8/ ajánlya,
Enis hasonlokeppen nem akarám el mulatni /9/ ez alkalmatossaggal,
hogy Kgd^t levelem által megh /10/ ne talállyam es megh ne la-
togassam, mint Kgdhez valo /11/ jo akaratomat megh akarám
jelenteni; Kivánom /12/ ezért hogy ez levelem talállya Kgd^t
jo egészségben, es /13/ Jzerencsés oraban. Azonban Kgd^t el
ne mulassa az alkal- /14/ matossagot, hanem Isten Követünket
vip^{pa} hozván, tu- /15/ dosítson egessege felől, es ennek
utanna ne legyen idegen /16/ hozzám, hanem ottan ottan levelé-
vel tudositson, s /17/ valamely dologban kívántatik, es miben
megh talál, /18/ Kgd^k mint jo akaromnak kedveskedni, es Jzol-
/19/ galni el nem mulatom. Ezek után adgya /20/ Isten hogy egy
máJ köztünk valo jo akaratot /21/ es JzomJzedsagot megh tart-
hassuk.

/22/ Kgd jo akaroja JzomJzedgya, az /23/ Tatár Han eő Fölsege
Annya, Hanem /24/ Giray Han Jszultan

Hátoldalon magyar jegyzet: Tatar Han Annyanak Levelenek fordí-
tasa. Apfonyunkk eő Ngak Jzollo levele.

No. 42

/1/ Köszönetem után Isten sokaigh elte³se io ege³segben.
/2/ Mivel a³ Kám eő Föl³sege maga hivei kö³ül Abdulrahman
Agát Küldötte /3/ Kgdhez Követ³ségben enis ege³ségem felől
akarom Kgd³t tudositani /4/ Istennek hálá mostan jo ege³seg-
ben vagjon, mellyet Kgd³kis sz³ivből /5/ Kivánok; Ha Kgd³ Kő-
vetet akar a³ Kámhoz eő Föl³égehe³ /6/ Küldeni, engemetis
a³ többi Között el ne felejt³vén Le- /7/ velelevel tudositani el
ne mulassa, eörömet Kedveskedni /8/ es sz³olgálni el nem mu-
latom. Ezek után In tarcsa /9/ es elte³se Kgd³t sokaigh sz³eren-
cses hos³su or³áglá³ssal.

/10/ Kirim Girai Sz³ultan mp.

Hátoldalon magya³r jegyzet: Kirim Girai³ Sz³ultám Köpöntő
levele.

Zazsagnak adassék Erdélyben es teöb keritet uarosokban

En Felseges felmagastalando Gazi Girai Tatár Han, adom ertestekre Erdeliben minden rendeknek, Karoknak, Nemeseknek, Varmegyeknek, Ispanoknak, varasoknak es Biraknak, es minden renden való embereknek az en levelemben, Hogy az Nagysagos Zekelj Moises Talalta megh az Giözhetetlen Török Cazart, és minket js, es atta ertesere az Hatalmas Czazarnak s minekeönk is az Nemetekhez valo kedvetlenségteket, es io tanacsotokat is Batori Sigmondhoz, melyre eö semit nem nezet, sem az hatalmas Casarnak sok io tete-meniet es segitseget eö hoza nem Gondolta, seöt megh hitit is nem gondolta; erti az hatalmas Czazar s mys ertyük, hogy Zaz-Sebesben Geölest teötetek es kovetetek által ertesre attatok Deuaban Batori Sigmondnak, hogy tü el nem zakatok az hatalmas Czazartul. De azert eö kegyelmetek ellen valott hozta az nemeteket, tü penig megh mutatuan az tu husegteket az Hatalmas Czazarhoz, az Nemetekel megy uitatok; mindaz által. ez bocsholetes Vetez ur Zekelj Moises miuel hogy az hatalmas Cazarhoz iot es mihozzank is, melyre az Hatalmas Cazzarnak igen nagy tekintetenek kelet leni, az hatalmas Ciazar neki atta az erdelj fejedelemséget, melyet hizeönk hogy nektek is keduetek zerent czelekedet hogy nemzetetekbol ualo ~~f~~ejedelmet valasztot köztekben; azért az hatalmas Czazar bocsjata uele kulömb-kulömb hadakozo uitezet, es

Belger-Begid, Mys pedig azonkepen botsjatottuk uele feo atyánkfiajt es Imirjejnket es megh paranczoltuk nekik, hogy Zekében ültetnek es az nemeteket Erdeljbol kiuernek; azért hagyuk tü nektek, hogy senki közelet se varaban se varasaban nemetet ne bocsasson, hogy azal özue magara uezedelmet ne hozzon; hanem mindenitek az Hatalmas Cazarnak fejet hajcsjon, es tü az ti Vajdatok mellet Zekelj Moises mellet az nemetekre ratamagyatok, mert ha az Nagysagos Zekelj Moises az tü engedetlensegtek feleöl a Hatalmas Cazart vagj minket enek utana megh tallal, mind az Hatalmas Cazar nagyerejet, es mind en magam zemelyem zerent, az en mereges nilajmat ratok fordityuk, egyszersmind tüzel es vassal puztitok, es nem engegink varasoknak, varajtoknak egyk köuet az masikon, ti magatokat zabjauval emeztetünk megh, felesegetek, germekteket rabsagal. De en tü nektek en wgyan tanacsot adok: ninc-e eleg peldatok, ninc-e Zultan Zulyman Cazartul megh marat embertek, ki tudna, hogy hogy oltalmastak orzagytokat, vagy hogy magatokon akartok tanolni, töbör az Cazar kapuja tü nektek megh nem nylyk, ugy gondolyatok ra, ha az Hatalmas Cziazar hüsegehez nem tartyatok magatokat; ha pedig hiuek leztek, en ugyan hitem zerent adom ez leuelemet, hogy az nemeteknek megtiztitasa után esmet kihozom az hadat rolatok, Es en Gazi Giraj Han esküzöm az eleö istenere, hogy minden ez leuelemben megh irt dolgokat az tü iauatokra tü nektek

megh adok es az hadat Erdeljbol kihozzom; ha pedig engedelmesek nem leztek: sem az Hatalmas Cazar, sem pedig mirejank nem uethetek, magatok leztek okay uezedelmeteknek, en magam az uy hodnak totere Zolnok feleöl le megiek, engedetlensegtek ha latom, uagi az elenséget ugi itelem, hagi be kelljen menem.

No. 45.

Messiáshoz tartozóknak tüköre vagy előljárója, jezsuitai községnek, dolgainak igazgatója, erdélyi fejedelem, kinek békességét Isten tartsa meg.

Hozzánk való kegyelmed szeretetiből következő köszönetünkkel akarok kegyelmedet látogatni, melyek alkalmatosságával chami méltóságunk szerint jelentjük, hogy a régi rend szerint akarván az császárhoz felküldenünk, azon követségre Erős Sah nevű szolgánk expedíáltatott, ki is méltóságos köszöntésünkkel kegyelmedhez érkezvén, szállás posta, ló és melléje való commissarius dolgából az régi jó szokást observáltatván, egyéb szolgálatja mellé kívántatható gondviselése is ne posthabealódjék, hogy minden impedimentum nélkül kegyelmed birodalmán kegyelmed indítás által következhesse útját, rendszerént való követünk megtérvén, kegyelmed országán által békével való utazása kegyelmednek is jobb, hasznosabb. Így értvén a dolgot, Isten kegyelme a jókkal. Költ Bakcsa Szarajban /Kelet 1680/

Murad Giráj khán

7. KRIMI-TATÁR - MAGYAR SZÓJEGYZÉK

* a "a"

-ḡa 27:8

^cAbdulfettah aḡa /sz.n./ 'Abdul^ett^ah aḡa 25:9, 26:8

^cAbdulḡaffar čelebi 'Abdulḡaffar č^el^ebi szn. 3099

^cAbdurrahman /szn/ 14:8, 42:2

Abulḡayr /szn/ Abulḡ^ayr 19:5

a^cda /a/ a^cda "ellenség" 25:11

aḡab /a/ "jólneveltség, illem" 29:7

^cadalet /a/ ca^adal^et "igazságos, egyenes" 21:7, 25:11

-lū 21:10

adam ad^am "ember" 5:12,13; 30:9, 36:2

-dⁱr 30915

-i 30:10

-i^miⁱza 4:8

-i^miⁱzi 30:12

-i^ḡiⁱz 3:9, 5:10, 34:3,6;

-i^ḡiⁱzi 34:4

-iḡuz 4:9, 5:13

-i^ḡuzla 3:12

-lar 19:6

-l^ar 27:8, 30:16

-l^arīmⁱz 30:9

-l^arīmⁱzi 30:16

-l^arīḡ 30:14

-l^arīnⁱz 29:13

cadet /a/ c^ad^et "szokás, gyakorlat" 4:9, 20:12

caduv /a/ c^ad^uv "ellenségvadászó"

~šⁱkar 6:4, 25:5, 26:6

aferin /a/ af^erin "alkotó, teremő" 21:2

cafiyet /a/ c^afiⁱy^et "egészség" 20:12

aġa "úr, aga" 20:10,11; 23:7, 26:9 ld. cAbdulfettah, Ahmed, Bekir, Murtada, qapu
-si 4:2, 29:11

-yi 21:12, 26:11

aġaċa "a krimi kán címe akkor, ha közvetlen hozzátartozói szólítják meg"

-l^arīmⁱzīn 37:5

aġaġa ld. aġaċa

-mⁱz 6:11, 22:6, 24:7

ahbar /a/ "hírek"

-a 34:5

Ahmed aġa /szn/ Ahm^ed aġa 21:7,14; 23:14, 26:12, 30:17

Ahmed mirza /szn/

-ya 30:16

ahval /a/ "állapotok" 5:4, 29:12, 34:5

-a 30:17

-i^miⁱzdaⁿ 14:4

-iⁿiⁱzi 3:9, 29:13

-l^ari 23:5

cajele /a/ ca^je^ele "gyorsaság, sietés" 26:11

aju "keserűség"

-sⁱndaⁿ 30:14

al /a/ "család, uralkodóház, dinasztia" 21:4, 39:3

al- "venni, fogni" ld. aliver-

-ip 3:10

-m^aq 30:10

-up 4:5

-up qaldil^ar 30:12

cala /a/ ca^ala "magas, felséges" 18:9, 25:9,13; 37:4

calamet /a/ ca^alam^et "jel, felségjel" 6:10

-i 6:10,14,16;

calaqa /a/ ca^alaqa "érdeklődés, kapcsolat" 9:5,7;

calelcajele /a/ ca^alelca^je^ele "gyorsan" 28:8

calem /a/ ca^el^em "világ" 21:2

caleiyan /a/ ca^el^emⁱyan "evilágiak" 21:2

c_aleyhim /a/ c^a₁e^yhⁱm "őrajtuk" 21:4, 39:3

c_ali /a/ "magas, nagy" 22:6, 28:6

c_alis^{an} "magasrangu" 24:10

c_alim^ekan "magasrangu" 24:7

aliver- "hamar adni" ld. al-

-m^eqüz 14:9

c_aliye /a/ c^a₁i^ye "magas, kiváló" 21:3, 28:5

Allah /a/ All^ah /3:4, 3:5/, 20:3

-i t^ac^a₁i 21:4,6; 39:4

altun "arany" 34:6

-alud /p/ "magába foglal, tartalmaz" 19:4

sa^eadet~ "fenséges"

ameden /p/ am^ed^en "jövő, érkező" 6:7

c_amel /a/ c^a_me^l "cselekedni, eljárni" 5:10, 29:12,

6:10, 13, 14, 15, 16;

~ edel^er 36:5

~ eyl^eyel^er 37:7

~ olal^ar 35:6, 38:7

~ olup 14:9

an /a/ "perc, pillanat" 22:9, 24:11, 28:8

-a 14:7

ana "anya" 7:2

anam /a/₄ "népek" 3:6

a^cnâ /a/ "azt jelenti, vagyis" 21:3

Aqkerman /hn/ Aq^kerman 20:4, 21:5, 25:7

Aqče Saray /hnʔ/ Aqče S^aray 3:14

aqran /a/ "hasonló" 3:7, 4:3, 5:9, 6:6, 7:7, 20:10,
21:11, 22:7, 24:8, 25:9

ara "közbülső távolság, között" 3:3, 20:3, 21:5

-sⁱnda 14:9

-aray /p/ "diszitő" 6:5, 11;

~ nusret "győzedelmes"

arayış /pʃ/ "diszítés, szépítés" arayⁱs 25:7

ard "hátsórész, vég"

-ⁱnd^an 30:12

^card /a/ 27:8, 19:3, 23:6, 25:14 "jelenteni"

~ edüp 23:11

~ eyl^emⁱvⁱzdⁱr 23:6

Aristo /szn/ Arⁱsto 21:7 "Arisztotelész"

armağan arm^ağan "adomány, ajándék"

-ⁱnd^an 4:12

-ⁱηⁱz 7:8

arzu /p/ "kivánság, óhaj" 27:8

-yi

casakir /a/t_h.^{ca}sakⁱr "katonaság, sereg"

6:5, 13:2,3; 25:5,7,11; 28:5, 29:7, 35:2

-e 23:10

-i islam 29:7

-i tatar 35:2, 38:4

asayış /p/ asayⁱş "rend, nyugalom" 20:12, 25:7

casir /a/ ^{ca}sir "kemény, nehéz" 28:5

asker /a/ ^{ca}sk^er "katona" 4:11

-dⁱr 23:12

-i 8:4

-imⁱzd^en 27:7

-imⁱze 8:7

-imⁱzⁱη 30:12

-ine 8:5, 26:10

-nⁱη 21:5

asude /p/ "csend, nyugalom" 5:5, 6:10

ashab /a/ "ür[%]" 5:2, 18:3, 19:3, 20:3, 25:3, 39:3,5;

-i 21:4

asl /a/ "alap, ok"

-i 30:12

aslah /a/ asl^ah "a legjobb, a legszebb" 39:5

aslahallah /a/ asl^ahall^ah "Allah tegye jóvá" 27:3, 6:4

aslan /a/ "eredetileg, egyáltalán" 25:10

asveb /a/ "a legjobb, legigazabb" 3:16

aš- "hágón/ átkelni, átmenni"

-up 23:8, 26:7

ašikare /p/ ašⁱkarē "nyilt, nyilvánvaló" 30:12

ašina /a/ asⁱna "ismerős, a családhoz tartozó" 20:5

at "ló" 3:10

-d^an 4:12

-l^ar 3:10, 12;

-larì 19:6

atabeg at^ab^eg "nevelőapa, cím" 4:2

catebe /a/ ca^te^be "küszöb"
-i culya "a Magas Porta" 20:20

atar /a/ "vonal, nyom"

-i 18:6

Aydin /szn/ 14:6

ayat /a/ ay^at "jel" 21:3

ayin /a/ "törvény, szokás" 3:12, 21:10, 22:6, 24:6,

-i^hi^z 21:12

cavaqibu /a/ ca^avaqibu "vége valaminek" 6:4, 18:3,

20:5, 25:3, 28:3, 29:3, 34:2, 39:5

cavdet /a/ ca^avd^et "visszatérés" 5:12, 18:9

~etdⁱrüp 22:11, 24:13, 25:13

~etdⁱrilüp 29:10

-iⁱnde 39:8

cavn /a/ ca^avn "segítség" 20:3

cavq /a/ ca^avq "visszatartás" 22:10, 24:11, 28:9

a^czam /a/ a^cz^am "nagy, magasrangú" 20:4, 21:6, 10;

-i 39:4

cazim /a/ ca^azim "nagy, hatalmas" 5:11, 6:11, 7:9,

8:4, 8; 21:6, 23:4, 26:5, 8;

cazimet /a/ ca^azim^et "indulás" 25:6, 12; 26:6, 28:6,

29:5

~ol^unup 28:6

cazamet /a/ ca^az^am^et "nagy, magasztosság"

-li 3:4

-lū 7:4, 20:4, 21:6, 10; 22:6, 8; 24:7, 10; 26:4,

30:12

bab /a/ "fejezet, osztály, ügy"

-da 26:7

-iⁱnda 18:7, 26:10, 35:3, 38:4

bab /a/ "kapu" 2:8

baba "apa"

-mⁱz 34:4

ba^cd /a/ b^{ac}d "után" 6:4

ba^cdelyevm /a/ b^{ac}dely^evm "ezután, mától kezdve"

35:4, 37:6

bad /p/ "hadd legyen" 8:9

ba^cdi /a/ b^{ac}di "néhány" 25:10, 29@12, 30:11

badir /a/ bad^{ir} "hirtelenül, véletlenül történő,

megjelenő" 23:3

ba^čce /p/ ba^čce "kert"

-l^ere 30:11

Ba^česaray /hn/ B^a^čes^aray 7:10, 20:16, 22:12

-da 20:15

bahir /a/ bahⁱr "megnyilvánuló, előjövő" 18:4,

21:8, 22:10, 23:9, 24:12, 26:3, 28:4, 29:4,

30:4, 24:5, 39:8

baht /p/ b^aht "sors, szerencsés csillagzat"

-i^mi^zč^a 3:6

ba^cit /a/ ba^ci^t "ok, mód" 22:11, 24:13, 37:3,

38:2, 39:8

bal /a/ "sziv" 5:5

baqi /a/ "maradandó; záróformula" 4:13, 8:9

-ve-'d^{uc}a ca^{li} mⁱn etb^{ca} el h^uda

5:15, 7:10, 9:9, 18:20, 19:7, 20:14, 21:13,

22:11, 23:13, 24:14, 25:14, 26:11, 27:9, 28:9,

29:13, 30:17, 34:7, 39:9

-ve-'d d^{uc}a 14:11

bargah /p/ "udvar" 25:4, 8, 13;

barča "minden; a többi" 21:4

baš -dⁱⁿ 3:5
"fej"

-i 19:5

-lⁱq 30:10 "vezetés"

bazar ertesi "hétfő"

-dⁱr 29:10

be- /p/ "-ban, -ben; -on, -en, -ön; -nál, -nél" 20:7,

29:9, 37:8

beg "ur, bég"

-i^{ne} 9:5

behre /p/ b^ehre "rész, porció" 20:10

bekči b^ekči "ör" 36:3,5;

Bekir aĵa /szn/ B^ekⁱr aĵa 23:7

Belĵrad /hn/ B^elĵrad "Gyulafehérvár" 30:9

beliĵ b^eliĵ "jel" 20:6, 29:4, 37:3

bemaqam /p/ b^em^aqam "helyen" 7:10, 19:8, 20:16,

22:12, 24:14, 25:15, 27:10, 29:13

ben b^en "én" 39:5

-ⁱ_m 30:15

ber- /p/ b^er- "-ban, -ben, szerint, megfelelően"

8:7, 14:4, 25:11, 28:7, 34:6, 36:5

berayi- /p/ b^erayⁱ- "-ért, által" 20:9

Betlen Gabor /szn/ B^etl^en Gab^or "Bethlen Gábor" 6:3

Betlen Işdvan /szn/ B^etl^en Işdvan "Bethlen István" 8:2

bi- /a/ "által, -val, -vel, együtt" 5:7, 6:4, 23:9,

26:4,

bi- /p/ "nélkül" 29:9, 25:11, 14:2, 21:2

bi-d-daruri /a/ bi-d-d^aruri "erőszakkal, kényszerből"

23:9

bi-d-dat /a/ bⁱ-d-dat "személyesen" 25:5,10; 26:6

bil- bⁱl- "tudni, érteni" ld. bildir-

-esⁱz 5:6,15; 6:13,16; 19:7, 26:11, 27:9, 28:9,

29:13

-esiz 6:12, 25:14

-geysⁱz 3:13

-m^edik 30:12

-sel^er idi 30:12

-üp 4:7, 35:6, 36:4, 37:7

bila /a/ bⁱla "nélkül" 14:6, 18:10

bile "-val, -vel, együtt" 3:3,7; 4:5,5; 21:4, 30:10

bildir- bildⁱr- "tudatni" ld. bil-

-dⁱrm^ekden 3:9, 5:14

-dⁱrüp 18:6

bilfi^cil /a/ bilfⁱciⁱl "valóban, valóságos, tényleges"

9:2, 19:3, 20:5, 22:3, 24:3, 25:3,9; 27:3,

38:3, 29:3,11; 34:2, 39:5

bilhayr /a/ bilh^ayr "jó! jó szerencsével" 18:3, 20:5,

25:3, 27:3, 28:3, 29:3, 34:2

-iⁱnī 34:5

bin bⁱṇ "ezer" 4:6, 20:3, 21:5, 37:4

binaen /a/ bⁱnaen "alapján" 6:7,17; 19:3, 29:6

bir bⁱr "egy" 3:20, 8:3,7; 9:5, 13:3, 19:7, 20:8,13;

21:12, 22:9,10; 23:12,8,10; 24:11,13; 25:7,

26:10, 28:8, 30:10,13,14; 38:4,5;

bir /névelő/ bⁱr 8:3, 19:7, 23:7,10

birle bⁱrle "együtt" 3:9, 14:3, 18:9, 22:9,
24:10, 39:8

birlen bⁱrl^en "együtt" 20:3

Birim /hn/ Bⁱrim "Berény" 13:2

bitil- bⁱtⁱl- "íródni"

- di 3:13

biyim bⁱyⁱm "urnő, asszony" 7:2

biz bⁱz "mi" 3:9, 4:13, 5:14, 6:5,8,11,13; 21:11,
23:4,6; 39:7

-ⁱm 30:16

-l^er 14:10

-üm 6:9,15

bolja "jó, sok, bőséges" 23:12

bol- "lenni"

-fan 3:4, 4:2,3,4; 7:3,4; 20:4, 21:6,7

boyar "bojár" 30:7

-d^an 29:8

-inⁱz 23:4, 24:6, 10

böyle "igy" 34:5

Brasó /hn/ Brasó "Brassó"

-d^an 23:8

bu "ez" 23:11, 25:6, 8, 12; 39:6, 26:4, 27:5,6;
29:8,10; 30:10, 30:13,17; 39:8

-nd^an iqd^am 27:4, 37:5

-nd^an s^ogra 29:13

-nd^an böyle

-n^uq 30:12

Budin /hn/ "Buda" 23:8

budir ki "ez, hogy" 22:5, 24:5, 28:4, 29:2, 38:2,
39:7

bugünki "a mai" 29:10

bu†day b^u†day "buza" 30:10

bul- "találni, történni" ld. még bulun-, buluş-,
buluşdur-, vusul ~-d^uqda 8:6

- m^asi 29:9

-m^uşd^ur 29:8

bulun- bul^un- "lenni v. hol" ld. még bul-, buluş-
buluşdur-

- mal^ari 26:6

buluş- "találkozni" ld. még bul-, bulun-, buluşdur-
-iz 23:8

bulušdur- buluš^ur- "találkoztatni" ld. még bul-,
bulu^u-, buluš-

-up 23:5

buyur- b^uyur- "parancsolni, kegyeskedni" ld. buyurul-

-d^um 3:8, 5:11, 9:6, 35:4, 36:3, 37:5, 38:5

-d^uql^arⁱnda 26:6

-m^usl^ardⁱr 14:8

-up 25:7

buyurul- buyur^ul "parancsolva lenni" ld. még buyur-,

-ursa 5:4

-m^ařla 26:7

čališ- čalⁱš- "dolgozni, igyekezni"

-ūr^uz 7:10

časar "császár" 19:5

ček- č^ek- "húzni, vonni" ld. még elem ček-

-dⁱrm^eyüp 19:7

-üp 9:6

celebi č^el^ebi "ur, előljáró, nemes"

-ler 30:9

čerkeč č^erkeč "cserkesz"

-nⁱŋ 3:3, 21:5

čerkes č^ěrk^es "cserkesz"

-nⁱŋ 20:3

ciq- "kimenni

-mazd^an 26:9

-up gidⁱn^ye^ye d^egin 30:6

dad /p/ "ajándék" 18:6

da^fit- da^fi^t- "szétosztatni, szétszórni, szétköltöz-
tetni"

-m^ayasⁱz 8:7

dahi d^ahi "is" 3:7,9; 4:13, 5:14, 9:4,7,9; 14:10,
19:5,6; 21:11, 22:7, 23:6, 24:8, 25:11,12; 27:5,
30:18, 34:5,6; 39:2,7

dahil /a/ dahⁱl "érkezés" 7:8, 23:5, 25:7

~ old^uqda 23:5, 26:10

~ oldu^fu^um^uzda 30:11

~ olup 30:8

dahire /a/ d^ahire 30:10,11 "élelem"

-l^er 29:6

dahl /a/ d^ahl 19:7, 20:9 "háborgat"

dame /a/ "legyen, tartós, tartson soká" 3:5, 4:3,4;

5:2, 7:5, 22:3

damet /a/ dam^et "legyen tartós" 29:12

dame /a/ "legyen, tartós, tartson soká" 3:5, 4:3, 4;
5:2, 7:5, 22:3

damet /a/ dam^et "legyen tartós" 29:12

darende /p/ dar^ende "bíró, tartó" 20:9, 36:2,
37:3

de^b /a/ "szokás, mód" 20:7

def^ca /a/ d^ef^ca "-szor, alkalom" 5:7, 23:11

defter /a/ d^eft^er "füzet, feljegyezni"

- edüp 23:9

degil d^egⁱl "nem"

-i_z 8:8

-dⁱr 9:3, 5

degin d^egin "-ig" 14:7, 29:10, 30:6

demdeme /p/ d^emd^eme "dob" 25:6

-der /p/ "-ban, -ben, -ba, -be" 3:14, 6:17

Dešt-i Qifčaq /hn/ D^ešt-i Qⁱfčaq

-nⁱŋ 3:3

Dešt-i Qipčaq /hn/ D^ešt-i Qⁱpčaq

-niŋ 7:3, 20:3

-nⁱŋ 21:4

Dešt-i Qirim /hn/ D^ešt-i Qⁱrim "a Krimi Puszta"

-niŋ 39:4

dest /p/ d^est "kéz" 7:7

destgah /p/ d^estgah "műhely" 25:4, 9:13

-i 20:4

-i^mza 20:13, 29:6

deyü d^eyü "mondván" 6:17, 23:9,11; 30:13

devam /a/ d^evam "folyamatosság, állhatatosság,
kitartás" 5:2,6; 14:5, 24:3

devlet /a/ d^evl^et "állam, birodalom, szerencse;
boldogságos" 14:5, 20:9, 23:11, 29:11,
5:4, 6:3,6,7,17; 30:17

-i^miz 5:6

-l^er 8:2

-lū 8:3,6; 14:8, 23:4,5,7,12, 26:8, 37:5

-ūhū 5:2, 8:9, 21:6

~ istmal 9:2, 6:3,6,7, 14:2, 22:3, 24:3

~ m^agrunl^ari 18:5

~ -i c^alⁱye 28:5 "a Magas Porta"

Devlet Giray sultan /szn/ D^evl^et Gⁱray s^ultan /1630//

6:2,5,11

Devlet Giray sultan bin Selim Giray han /szn/ /1690/

37:2

dip dip dib "mondván" 3:13, 21:9, 26:4

dil "nyelv" 22:5, 24:6 dⁱl

din /a/ "vallás" 5:8

-i islam "az iszlám" 18:6, 21:5,6; 38:3, 22:5,
24:7, 24:5, 22:6

-i m^übin "az igaz hit" 21:9, 28:3

digle- dⁱgl^e- "hallgatni"

-yüp 9:6,8

diraz /p/ dⁱraz "messze, távoli, régi" 29:9

diri /p/ dⁱri "megtagadni, elutasítani" 4:13,
6:13, 8:9, 14:10

~ ol^unmaq

ditar /a/ dⁱtar "teli" 14:3, 23:2

diyanet /a/ dⁱyan^et "vallás" 21:6

diyar /a/ dⁱyar "vidék, környék" 5:5

-iⁱzda 5:11

divan /p/ "diván, államtanács" 21:7

dost /p/ "barát" 3:8,9; 5:13,14; 6:7,8,10,11,12,14;

-l^arimⁱz ra 3:6

-l^ura 6:17, 18:8, 22:11, 24:13, 29:6

-l^uf_i 22:9, 24:11

-l^uṛ^uḡ^uz 22:10

-l^uq 4:9, 5:14, 6:9, 9:7, 29:8,9

-l^uqd^an 6:15

-l^uṛ^uḡuzi 3:8,11; 5:10

-l^um 30:15

-^um^uz 3:5,9; 5:2, 9:2, 23:2, 29:3, 30:3

-^um^uz_a 26:2

-^um^uzd^an 29:7

-^um^uz_f_a 3:7

-^uḡ^uz 23:6, 24:12

-^uḡ^uz_a 23:4

Döbrečín 37:4 /hn/ "Debrecen"

dön- "megfordulni, visszatérni"

-üp 13:4

-üp qⁱtm^ekle 34:5

dört "négy" 3:10

du^c_a /ə/ d^{uc}_a "ima" 4:13

dudman /p/ "dinasztia" 3:8, 5:3, 18:6

duhul /a/ d^uhul "belépés, átlépés"

-i^una

durur /a/ d^uurur "bőséges" 21:3

dutsaq "fogoly, rab" 14:5 ld. még tutsaq

duzah /p/ "pokol" 25:11

dünya /a/ d^ünya "világ" 21:2

düs- "esni" ld. még tüs-

-eⁿ 4:10, 5:14, 7:10, 14:10, 22:10, 24:12, 39:9

-e^{rse} 6:13,15

-ü^p 23:8

düsman /p/ d^üsm^an "ellenség" 5:8 ld. még tüsman

düz- "kijavítás, rendbehozás"

-elm^eye 28:7

-d^ürüp 28:7

damir /a/ d^amir "lelkület, természet" 21:7,11;

29:11

darar /a/ d^ar^ar "kár" 25:10

darben /a/ d^arben "erőszakkal" 30:12

daruret /a/ d^aru^er^et "szükség" 19:7

day^ei /a/ day^ei "eltűnt, elveszett"

~ olan 30:14,15

di /a/ "ur, birtokos"

disan /a/ "tisztelt, dicső" 23:11, 26:6

dat /p/ "személy" 3:5

dilhijje /a/ dilhⁱjje "az mohamedán holdév 12.

hónapja" 8:5

-nin

dimmet /a/ dⁱmm^et

-iⁱze 29:5 "adózó alattvaló"

dimmi /a/ "alattvaló" /nem mohamedán/.

-l^erden 14:7

eba^canjedd /a/ eba^{ca}nj^edd "nemzedékről, nemzedékre"

20:4

eda /a/ "befejezés"

-i hⁱdm^et 29:10

edam /a/ "tegye tartóssá" 3:4

Allahü 7:5

ed^eiye /a/ tsz. ed^{ci}ye "imák, áldások"

-sⁱnde 5:6, 14:5, 19:5

efendi ef^endi ef^endⁱ "ur"

-m 8:4,8; 4:6,10;

-mⁱz 14:7,8; 21:6, 12; 22:8, 23:4,7,10,12; 24:20;

26:5,6,8; 30:6,14;

-mⁱze 23:5,6,11; 26:7

Eflaq "Havasalföld" 9:4, 26:9

~ b^egⁱne 9:5

- d^an 9:6

-efraz /p/ "emelni" 25:6

ciⁱnan ~

efzun /p/ "több, nagyobb" 3:12, 4:11

eg^er "ha" 4:11, 39:4

egle- "mulatni"

-dⁱrm^eyüp 3:13

eglen- "tartóztatni"

-dⁱrm^eyüp 26:9,11; 34:4

ehali /a/ tsz. "nép, család" 18:4, 20:5, 21:8, 22:4,

23:2, 24:4, 26:2, 30:3

-si 37:4

-sⁱne 25:10, 35:3,5; 36:4

ehl /a/ "nép, család" 28:4, 29:3

ejlil /a/ ejⁱl "ok"

-d^en 8:4, 20:8, 27:6

ejm^cain /a/ "mind, mind együtt" 21:4

ekber /a/ ekb^er "nagy, legnagyobb" 25:5

ekid /a/ "szigor" 26:10

-l^eri

ekmel /a/ ekm^el "tökéletes" 21:3

el "kéz" ld. még el tüfenki

-l^erⁱnde 38:5

el tüfenki el tüf^enki "kézi puska, pisztoly" 5:11

elbette /a/ elb^ette "bizonyosan, természetesen"

30:13,15;

elči "követ" 24:11, 6:14, 14:8, 18:9, 22:9, 39:7

~baši "főkövet" 19:5

-l^eri 7:6

-lⁱk 18:7, 22:7, 24:8

-mⁱz 7:7

-mⁱzi 3:13, 22:20, 24:13

-niz 6:9, 23:5,7; 29:12

-nⁱze 27:5

elem ček- el^em č^ek- "bánkódni, szomorkodni" ld. még ček-

-m^eyesⁱz 23:12

elf /a/ "ezer" 2:8, 22:11, 24:14

elif /a/ "baráti" 18:5

elli "ötven" 4:6, 30:9

emajid /a/ tsz. emajⁱd "a nagyok, az előkelők"

eman /a/ "egészség, biztonság" 5:5

emaret /a/ emar^et 3:4 "hatalom"

ematil /a/ ematⁱl "a hasonlók" 4:3, 6:6, 7:7, 20:20,
21-11, 22:7, 24:8, 25:9

emn "biztonság"

-ü eman 5:5

emin "biztonságos" 19:6

emr /a/ "parancs, parancslevél" dolog, ügy" 27:9,

28:5,6

37:3,5 38:2,6 37:3,7

-i ^erif

-i_m 9:6

-im 35:6

-imⁱz 35:3, 38:4

-i_mⁱz 36:2

-i_mⁱzi 9:8

-endaz /p/ "vető, hajító" 25:6

demdeme

-enduz /p/ "részesülő" 20:10

behre ~ -l^arⁱnd^an

enf^ca /a/ enf^{ca} "hasznos" 9:9

-dⁱr 3:17

enj^yam /p/ "vége, vminek, végződés" 4:4, 6:4, 9:3,

20:6, 25:7, 11

-a 29:7

-l^arⁱ 26:5

enj^yum /p/ tsz. enj^üm "csillagok" 25:5

erbab /a/ tsz. "ur, mester, nép" 3:4, 18:3, 19:3,
5:2, 20:5, 21:8, 22:3, 23:3, 24:3,4
25:3, 26:3, 27:3, 31:4, 34:2, 39:5

Erdel /nn/ "Erdély" 3:5,16; 4:4, 5:2, 7:5, 23:6,8,9;
26:2,7,9; 30:8

~ eyal^eti 30:12

~ hakⁱmi 18:3, 19:3, 22:3, 24:3, 25:3, 27:3, 28:3,
29:3, 39:5,7

~ vⁱlay^eti 19:4, 20:5, 21:7,8; 23:2, 25:8, 29:5,
30:6

erkan /a/ tsz. "egy dolog legerősebb oldala, befolyá-
sos ember; nemes" 3:7, 4:3, 29:7

-iⁱmⁱz 3:8

-iⁱmⁱza 5:3

-iⁱmⁱzⁱη 18:7

eshar /a/ "városok"

-iⁱηⁱza 25:10

esas /a/ "alap" 39:7

-i 29:9

esvaq tsz. "vásár" 25:10

et- et- ed- "tenni, csinálni"

et-

-dⁱgi 19:6, 18:10

-digünüz 29:6

-dükd^en s^ogra 22:9, 24:10

-med^en 4:9

-m^ek 4:11, 7:10

-m^ekdⁱr 9:7

-mem^ek 26:10

-m^em^esi 9:5

-mesⁱz 9:7

-m^ezⁱz 8:9

-m^{ev}yesⁱz 5:15

-m^ezl^er idi 30:13

ed-

-eg^eldⁱgⁱgⁱz 7:8

-eg^eldüg^üg^üz 3:8, 5:10

-el^er 36:5

-en 5:6, 25:4, 29:4, 13

-enl^erⁱg 39:6

-er 29:9

-er ise 13:3, 27:8

-er^ek 25:5

-e^r¹z 23:11

-e^r¹e^r ise 26:7

-erüz 8:7

-e^rs^eη¹z 4:11

-e^s¹z 3:11, 4:10, 6:10,11,13,14,16,17; 7:9,
28:9,

-üp 3:6,8,11; 4:7,8,9; 5:10,14; 6:10,14,15;
7:8, 8:5, 14:7,10; 18:8, 21:12, 23:5,9;
26:8, 29:7, 30,15,16; 35:5, 37:4

etdir- etd¹r- "csináltatni"

-e^s¹z 18:9

-m^em^ek 26:10

-m^eyüp 19:7, 22:10, 24:12, 25:11, 28:8,9

-m^ez¹e^rd¹r 23:10

-üp 3:6, 22:11, 24:13, 39:8

etdiril- etd¹ril- "csináltatva lenni"

-üp 29:10

eyalet /a/ eyal^et "tartomány, eyalet" 3:4

-i 9:4, 30:12

-inⁱz 25:11

eyle- "tenni, csinálni"

-dⁱgⁱmⁱzde 29:5

-digind^en 29:10

-digⁱηⁱz 29:8

-dⁱgⁱηⁱz 34:6

-digünüz 23:5, 30:5

-dⁱkde 5:12

-dⁱkl^erimⁱzi 29:9

-dil^er 30:9

-m^egi 25:8

-m^egin 8:4

-m^ek 18:6, 21:10, 22:6, 24:6, 28:8

-m^eηⁱz 25:14

-m^eyel^er 35:5, 37:6,7; 38:6

-mⁱsizdⁱr 23:6, 29:8

-mⁱsl^erdⁱr 30:14

-mⁱsl^errⁱdi 30:13

-yel^er ki 27:8

-yüp 14:21, 20:12

eyü "jó" 5:11, 13:2

ekyam /a/ tsz. "napok" 5:4

ekyed /a/ eyy^ed "megerősíteni, tartóssá tenni"

21:6, 39:4

ev "ház"

-l^er 3::7,14

evahir /a/ "a hónap utolsó 10 napjának a neve" 25:14

evasit /a/ evasⁱt "a hónap középső 10 napjának a neve"

3:13, 6:17

-i^{nde} 25:7

evlad /a/ tsz. "fiai" 39:3

evvel /a/ evv^el "előtt, korábban" 21:12, 22:10

24:13

-i^{nde} 8:5

evvelki /a/ evv^elki "előző, korábbi régi" 3:12,

4:11

fadk /a/ "kegy" 5:7

fahr /a/ f^ahr "dicső, dicsőség" 29:11

faqir /a/ f^aqir "szegény"

-iq 14:8

-e 23:13

ferah /a/ f^er^ah "vidám" 18:7

ferd /a/ "személy" 13:3, 38:4

ferhat /a/ f^erh^at "vidámság"

-lū 39:4

Feridun /p/ F^eridun "egy híres perzsa király neve;
uralkodó" 3:4

ferman /p/ f^erman "parancs" 38:7

~ ^aol^undu ^{23:12} ⁱüzere 23:11, 28:6

~ ol^unup 28:6

fermanber /p/ "alattvaló" 38:3

-fersa /p/ f^ersa "dörzsölés" 20:10

feth /a/ f^eth "győzelem" 5:7

feth /a/ f^eth "kinyitni" 18:8, 21:12, 39:8

Fettah celebi /szn/ 30:9

fevqal faye /a/ f^evqal faye "rendkív ül" 39:9

fi /a/ "-ban, -ben" 3:13, 6:17, 18:10, 2:15, 21:13,
22:11, 24:14, 27:9, 37:7

fimaba^cd /a/ fimab^ac^d "ezekután" 21:4

firavan /p/ fⁱravan "elegendő" 29:6

fugara /a/ tsz. f^uq^ara "szegények, szegénység"

-sina 23:10

-l^ari 26:10

firuzan /p/ tsz. fⁱruz^an "győzelem" 5:7

firuzmend /p/ firuzm^end "hódító" 25:5

-gah /p/ "hely" 25:10

mürür ~ -iⁱnda

ʃayet /a/ ʃay^et "nagyon"

-le 30:17

ʃayib /a/ ʃayⁱb "elvenni, eltűnni"

~ oldi 30:9

~ oldil^ar 30:8

~ olup 30:10

ʃayri /a/ ʃay^ari "más, v.min kívül" 3:20, 23:9,12

ʃaza /a/ ʃ^aza "az iszlám terjesztése érdekében vezetett
katonai expedíció" 25:5

geč- "átmenni, átkelni" ld. még maqbul, qilič

-m^eyüp 23:6

-üp 4:6, 19:5, 26:7

-üp 23:6,8

gel- g^el- "jönni" ld. még hagg, et- ol- ver-

-en 27:5

-digⁱmⁱzde 30:8,9

-gen 4:5, 21:5

-menüz 30:16

-m^eye 13:4

-m^ezd^en 23:7

-mⁱsⁱz 8:8

-üp 6:9, 14:6, 23:5,8; 29010, 34:3

-ür^üz 8:5

gerék g^er^ek "kell, szükséges"

-dⁱr ki 4:8, 20:11, 27:7

-sⁱn 9:8

g^er^egi gⁱbi 29:7

gibi gⁱbi "-ként, hasonlóan" 4:11, 20:14, 29:7

girü "ismét, újra" 5: 12

git- gid- gⁱt- "menni"

-mel^eri 23:7

-m^ek 19:5, 23:9, 26:7

-mⁱs^di^r 4:7

gid-

-^en 14:6, 30:11

-^en^l^er 30:11

-^er^l^er 23:12

-ⁱn^j^ey^e d^egin 30:6

gönder- gönd^er- "küldenⁱ" 1d. gönderil-

-digⁱmⁱz 28:8

-m^enüzⁱ 28:8
-dⁱgⁱnⁱz 34:3

-digünüz 23:6

-dügi 29:12

-esⁱz 3:11, 5:11,13; 21:13, 26:11

-ⁱp 4:9,12; 5:14, 7:8

-m^ed^en 29:13

-m^ege 26:9

-m^ead^en 3:9, 5:10

-m^ekle 21:11, 22:7

-m^el^er ile 39:7

-mⁱsl^erdⁱr 4:8, 23:9, 26:8

-üp 27:8, 30:16, 34:5

gönderil- "elküldve lenni" 1d. göndel-

-en 4:7, 23:4 -mⁱsdⁱr 13:3, 28:7

-m^ek 4:12

-m^ekle 24:8

Göngös /hn/ G^öngös "Gyöngyös" 35:2, 26:2

gönül gön^ül "szív" 29:10

gör- "látni"

-d^ükl^erⁱnde 38:5

görül- "látszódni"

tedarik ~ -ür idi 30:13

göre "szerint" 6:10,12,15; 27:8

göster- göst^er- "mutatni"

-üp 29:7

götür- g^ötür- götür "vinni" ld. götürt-

-m^ek 3:12

-üp 14:6 30:16

götürt- götürd- "vitetni" ld. götür-

-üp 20:11, 29:6

göz "szem"

~ etmek "szem előtt tartani" 7:10

güman /p/ g^üman "kétség, kételkedés" 5:15, 14:6

gün "nap" 20:13,14; 21:12, 22:10, 23:7, 24:13,

25:7

-d^en s^oḡra 9:6

-ki 29:10

günes ḡn^es "nap /égitest/"

-i 39:2

güvah /p/ "tanu"

-dⁱr 21:2

güzide /p/ ḡ^üzide "válogatott"

-l^er 25:13

güzin /p/ ḡ^üzin "aki választ, válogat" 20:7, 39:3

-i^ḡz 20:12

hedaya /a/ tsz. h^edaya "ajándékok" 7:8, 23:5, 25:13

-l^arīḡⁱz 23:6

-ḡuz 23:4

her h^er "minden" 4:8, 6:13,15; 20:7, 23:10,

26:6, 29:9, 30:5,15;

hezar /p/ h^ezar "ezer" 18:8

hūmayun /p/ h^ümayun "királyi, uralkodói, felséges"

18:5, 21:10, 29:5, 37:4

-l^arī 21:12

hūv /a/ h^üv "Ő /Isten/" 3:1, 4:1, 5:1, 6:1, 7:2,

8:1, 13:1, 14:1, 18:1, 19:1, 20:1, 21:1,

22:1, 23:1, 24:1, 25:1, 26:1, 27:1, 28:1,

29:1, 30:1, 34:1, 35:1, 36:1, 37:1, 38:1, 39:1

habib /a/ h^abib "kedvelt" 39:3

hadd /a/ h^add "határ, vég"

-süz 6:4

-i datⁱnda "valóban" 29:6

hadret /a/ h^adr^et "nagyság, felség" 7:2, 14:12,

21:13, 23:14, 26:12, 30:18

-i 39:10

-ⁱmⁱz 6:11

-inⁱη 26:5, 30:13

-ⁱnin 20:3, 21:7, 22:8, 23:12

-l^eri 4:6, 6:4, 6, 8, 10; 8:3, 4; 14:7, 8; 21:10,

22:6, 23:4, 7; 10; 24:7, 26:6, 7, 8;

30:6, 34:4, 39:7

-l^erimⁱz 6:8

-l^erimⁱzd^en 21:7, 39:5

-l^erine 4:4, 6, 12; 5:12, 7:9, 8:6, 26:5

-l^erⁱnd^en 3:4, 4:3, 6:12, 16; 8:3, 20:4

-l^erⁱnⁱη 39:5

-l^eriniη 8:2, 8;

-l^erⁱnin 4:2, 7:4, 6; 9:4, 18:5, 9; 24:10, 38:3

-l^erⁱηⁱz 8:7

habib /a/ h^abib "kedvelt" 39:3

hadd /a/ h^add "határ, vég"

hadret /a/ h^adr^et "nagyság, felség" 7:2, 14:12,
21:13, 23:14, 26:12, 30:18

Hajji Qaragöz /szn/ Hajji Q^aragöz 5:9, 12

hakim /a/ hakⁱm "fejedelem"

-i 18:3, 19:3, 20:5, 22:3, 24:3, 25:3, 27:3,
28:3, 29:3, 39:5

-ⁱne 39:7

hal /a/ "állapot, helyzet" 4:9, 5:5, 6:10, 14:2,
18:4, 19:4, 21:9, 22:4, 23:3, 24:5, 26:3,
29:9, 30:5, 39:6

-ⁱnⁱz 3:7

hala /a/ "mostani, jelenlegi" 19:3, 20:4, 21:15,
23:14, 26:12, 29:3, 30:18

halien /a/ "jelenleg, most" 8:3, 18:3, 19:4, 21:7,10;
26:2,4; 34:5

hamd /a/ h^amd "dicsőség, hála" 21:2, 39:2

illa^h-i t^{ac}ali 5:4, 14:4

hareket /a/ h^ar^ek^et "mozgás, cselekvés, viselkedés"

25:6

ol^unup 23:11

edüp 29:7

Hasan Giray sultan /szn/ H^as^an Gⁱray s^ultan 22:3

hasebiyle /a/ h^as^ebⁱyle "mert, mivel, értelem-
szerűen" 18:7, 22:6, 24:7

hatta /a/ h^attta "sőt, még" 30:9

hayat /a/ h^ayat "élet" 6:9

havale /a/ h^avale "megbízás" 26:7

hazz /a/ h^azz "tetszés, öröm"

~ol^unm^usd^ur 23:6

hesab /a/ h^esab "szám"

-sⁱz 6:5, 21:5

hiddet /a/ hⁱdd^et "harag, kegyetlenség" 25:12

hidmet /a/ hⁱdm^et "szolgálat" 29:7,9,10; 37:4

-d^en 4:12

-i 28:8

-i^{ne} 8:8

-i^ηi^z 7:10, 23:10

-i^ηi^{ze} 8:9

-i^ηüz 5:14, 14:9

-i^ηüzi 4:10

-i^{yle} 18:7

-l^erⁱyle 24:8

himayet /a/ hⁱmay^et "védelem, oltalom" 27:7

-ⁱnd^en 21:8, 23:3, 26:3, 30:4

-lⁱk 4:11

hubur /a/ h^ubur "örömteli" 5:3

hudud /a/ tsz. h^udud "határ"

-i 25:8

-ina 30:9

-ⁱnd^an 25:11

hudur /a/ h^udur "jelentet" 5:3, 8:2

-l^arī 9:2, 14:3, 23:2, 30:3

-l^arīna 12:8, 39:5

-^unda 23:7

huquq /a/ tsz. h^uquq "igazság, törvény"

-i 4:10

husul /a/ h^usul "befejezés, véghez vivés"

-ⁱna 7:10, 23:11

haber /a/ h^ab^er "hir" 18:6, 7;

-ⁱhⁱzi 20:12

-ihüz 39:8

hali ol- /a-t/ "megszünni, elmulasztani"

-mⁱyasⁱz 3:9, 4:9,13; 5:10,14;

-mⁱyasiz 6:15

halifa /a/ h^alifa "kalifa" 3:6

halq /a/ h^alq "nép"

-iⁱnⁱ 20:3

han "kán" 3:2,4,6; 4:2,5,1,12; 5:6, 6:11, 7:4,5,9;

8:4,8; 14:7, 18:5,9; 20:4, 21:6,10,15;

23:4,5,10,11,14; 22:4, 24:7,10;

26:5,6,8,12; 30:18, 34:4, 39:4,7

-f 3:5, 5:2, 9:3, 19:4, 20:6, 25:3,4,13;

28:4, 29:3

-i 7:3,4; 2:6

-i^e 25:7,9

hane /p/ "ház"

-nⁱze 20:11

hanī "urnő" 39:5,10

hagan /p/ "kán, uralkodó" 20:4, 21:6,10; 37:3

-f 5:3, 25:4, 29:4

-iⁱma 5:7

-imⁱza 27:3

haqq /a/ h^aqq "Isten, juss" 4:4, 20:1, 22:1,

24:1, 27:4

-l^ari 14:9

-indaⁿ g^el^me^ye 13:4

-l^arⁱnd^an g^elⁱnür 38:6

haram /a/ h^aram "tilos" 3:13

harj /a/ h^arj "kiadás"

-liq 3:10

hass /a/ h^ass "saját, egyéni" 29:3

hasaret /a/ h^asar^et "kár, veszteség" 25:11

hasireyn /a/ sz. hasⁱr^eyn "kár, veszteség" 5:8

hatem ül 'enbiya /a/ hat^em ül 'enbⁱya "a próféták

pecsétje, értsd: Mohammed, az utolsó

próféta" 39:2

hatir /a/ hatⁱr "emlék, emlékezet, hogylét" 20:7,9

-inⁱz 3:8, 21:9, 22:4,7

-inⁱza 3:10

-inuz 18:4, 24:7,9; 39:6

-l^ari 14:3, 19:4, 23:3, 26:3, 30:5

-l^arinuz 24:5

hatirmanda /p/ hatⁱrmanda "baj, bánat" 23:11

hatmet /a/ h^atm^et "befejezni, végződni" 18:3,

20:5, 25:3, 28:3, 29:3, 34:2, 39:5

hatt /a/ h^att "levél" 3:6,13; 4:7

hayli /p/ h^ayli "számos, sok" 29:7, 30:15

hayr /a/ h^ayr "jó, jóság"

-ⁱyle 21:3

hayirhah /p/ h^ayⁱrh^uvah "jóakaró"

-i 18:7, 22:5,6; 24:7

-ⁱna 18:6

-l^ari 21:9

havf /a/ h^avf "félelem"

~etm^ezl^er idi 30:13

havvas /a/ tsz. h^avvas "saját, egyéni" 29:11

hilaf /a/ hⁱlaf "tulsó" 21:2

hilafat /a/ hⁱlaf^at "kalifátus" 3:6

hükümet /a/ h^üküm^et "uralkodás, állam, hatalom"

7:7

-ⁱhⁱzde 25:8, 27:7, 29:5

hürmet /a/ h^ürm^et "tisztelet" 21:12

hüsn /a/ h^üsn "szép" 7:10, 25:12, 29:8, 39:9

hiristiyan hⁱrⁱstⁱyan "keresztény"

-nⁱn 4:3

hisal /a/ hⁱsal "jellem, érdem"

-i_{mi} 3:5

hitab /a/ hⁱtab "beszéd, címzés" 27:5

hoš /p/ h^oš "szép, jó, tetsző" 3:10, 21:9,

20:7,9; 22:7, 24:8, 26:4, 28:7

hošca /p/ "jól" 8:7 ld. hos

hošluq /p/ hošl^uq "megelégedettség" ld. hos

-l^arⁱyle 29:10

hošnud /p/ "megbékélt, elégedett" 29:8 ld. hos

Husrev /p/ H^usr^ev "Krőzüs /Xerxés/ híres perzsa
király neve, uralkodó"

-ane 20:6

hud /p/ "ő maga" 18:6, 22:6, 24:7

huda /p/ h^uda "Isten" 39:3

hulasa /a/ h^ulasa "összegzés, összefoglalás"

21:8, 23:3, 22:4, 24:4, 26:3, 30:4

hullet /a/ h^ull^et "őszinte barátság" 20:7,9,10,12,14;

25:4

hurrem /p/ h^urr^em "vidám" 18:6

husus /a/ h^usus "ügy, dolog, anyag" 25:14

-da 14:10, 39:9

hünkar /p/ h^ünk^har "uralkodó, szultán" 30:13

ibla /a/ "közlés"

ila 5:3, 18:4, 21:9, 22:4, 23:3, 24:4, 25:4,

26:3, 27:4, 28:4, 29:4, 30:5, 34:3, 39:6

ič "belső rész, belül"

-i^{nde} 19:5, 23:9, 29:12

-i^{nde}n 29:5

ičerü ič^erü "befelés, belseje v.minek"

-sⁱnd^en 23:6,9; 26:7, 30:6

-sⁱne 23:8, 26:10, 30:8

ičün "-ért" 3:10, 13:2, 14:6, 20:7,8; 22:7,

24:7,9 25:7, 26:8, 27:7, 29:5, 30:7,10,11;

39:7

ciffet /a/ ci^{ff}e^t "erény"

-lū 39:5

iftihar /a/ iftⁱhar "kiválasztott, előkelő"

5:2, 9:2, 20:5

ifva /a/ "sugalmazás, felbujtás"

-si 5:7

ihlas /a/ "tisztaság, bizalom" 22:5,8; 24:6,9;

25:12, 39:6

-iŋⁱz 21:8, 26:2

-iŋⁱz 23:2, 30:4

-l^ari 22:4,5

-l^arind^an 25:3

ihrág /a/ "felgyujtani"

~ eyl^emⁱšl^er idi 30:14

ih^timal /a/ ihtⁱmal "lehetőség"

-i 4:13, 14:10

ih^timam /a/ ihtⁱmam "figyelmet fordítani"

20:13, 26:9

~ e^desⁱz 28:8

ih^tisas /a/ ihtⁱsas "sajátosság, hajlam, barátság" 22:5,8; 24:6,9; 29:4

-iŋⁱz 21:9, 23:3, 25:12, 26:3, 30:4

-iŋuz 39:6

-l^ari 22:4, 24:4

-l^arind^an 25:4

ih^titam /a/ ihtⁱtam "befejezés, végződés"

-i 20:8,12

išlal /a/ "nagyság, méltóság" 22:9, 24:10

-ühü 3:4,16; 4:3,4

ijra /a/ "folytatás, véghez vives" 22:9, 24:11

iki "két, kettő" 5:7,14; 23:7, 30:10, 37:4,

39:2

iki yüz "kétszáz" 30:9, 34:6

iktisab /a/ iktⁱ sab "hódítás, szerződés" 3:4

ila /a/ "-ig" 3:4, 21:7, 22:3, 24:3, 39:4

i^cla /a/ "felemelni, kiemelni" 3:6, 5:2

i^clam /a/ "értesítés, tudósítás" 3:5, 4:4,9,10;

6:4,13; 7:5,9, 9:3, 14:4, 18:5, 19:4,

20:6, 22:5, 24:5, 25:4,13; 26:8, 27:4,

34:3

ile "-val, -vel, együtt, és" 3:8,10; 4:7,12;

5:7, 6:6,8,10,11,12,15,16; 7:6, 8:7, 9:3,

18:7,9; 20:9, 21:10,12; 22:5,7,9,10;

23:4,7,12; 24:6,11,13; 25:5,9,11,12;

26:6, 27:5, 28:6, 29:13, 30:9,16; 35:6,

37:7, 39:7,9

ilhan "ilhan, uralkodó" 20:10

-i 20:6, 27:4, 29:4

-imⁱza 25:4

-ⁱyemⁱz 25:8

-ⁱyemⁱze 25:13

-ⁱyⁱemⁱzi 27:8

iltimas /a/ iltⁱmas "kérés, kívánság"

-ⁱηⁱz 27:8

iman /a/ "hit, vallás"

-a 18:3, 21:9, 22:3, 23:3, 24:4, 26:3, 30:4

i^emdi /a/ "most" 9:7, 25:12, 29:10, 30:15,

38:3

ihmal /a/ "késleltetés"

etdⁱrm^eyüp 28:9

imkân /a/ "lehetőség" 37:4

imtidad /a/ imtⁱdad "meghosszabbítás, kiterjesztés,

gyapapítás" 5:4

imtitalen /a/ imtⁱtalén "megfelelően" 28:6

cinayet /a/ ciⁱnay^et "kegy"

-i 4:4, 20:3

cinan /a/ ciⁱnan "gyeplő" 25:6

inba /a/ "tudósítás, közlés" 5:3

inha /a/ "értesítés, tudósítás" 5:3, 8:3, 14:4,

21:9, 23:4, 26:4, 30:5, 39:6

inqiyad /a/ inqⁱyad "engedelmesség, odaadás"

18:4, 22:4, 24:5

-inuz 28:4

inšaallah /a/ inšaall^ah "ha Allah is úgy akarja,

remélhetőleg" 3:9,11; 6:15

-i t^{ac}ali 4:10, 5:14, 9:8, 14:10, 18:8,

19:5, 20:11,14; 21:11, 22:8,10;

23:10,12; 24:9,12; 25:7, 26:9,

28:7, 29:8, 30:7, 39:8

~er-r^ahm^an 3:11, 7:9, 8:5

iqbal /a/ "szerencse"

-ü^hnü 3:5, 7:5

iqdam /a/ iqd^am "korábban, azelőtt" 6:4, 8:3,

14:10, 20:13, 27:4, 37:5

iqtida /a/ iqtⁱda "szükségesség, kénytelenség"

~eyl^emⁱšdⁱr 23:9

~ed^erse 27:8

~ed^en 29:13

ira "távol" 3:6

cird /a/ "tisztelet" 19:3

irsa /a/ "küldenî" 14:8, 28:8

-a 3:13

~edeg^eldⁱgⁱηⁱz 7:8

~eyl^edⁱgⁱηⁱz 34:6

~eyl^edigünüz 3095

~ol^un^ag^eldügi 20:8

~ol^unan 23:4

~ol^undi 21:11, 22:8, 24:9

~ol^unm^añla 7:6

~ol^unm^uşd^ur 6:7, 7:7, 34:5, 36:3, 39:7,

18:8, 20:11, 27:5, 7

~qⁱlⁱnmⁱşdⁱr 25:9

işaret /a/ işar^et "jel, jelezni"

~edüp 4:11, 23:9

~ol^unup 26:6

~ol^unan 34:4

işbu "ez, ime" 20:8, 22:7, 24:9, 25:5,9; 29:4,6;

35:2, 36:2, 37:3,4,5; 38:2

Iştefan boyar /szn/ İst^efan boyar "István bojár"

23:4

iştibah /a/ iştⁱbah "kétség"

-dⁱr 29:9

ištidad /a/ ištⁱdad "megerősödés" 5:4

ištimal /a/ ištⁱmal "körülvett, tartalmazó"

6:3, 6, 7; 14:2

isabet /a/ isab^et "kárvallás" 25:11

isal /a/ "küldeni"

~eyl^em^ek 28:8

ise "ha, pedig" 4:9, 22:10, 23:12, 24:12,

26:7, 29:7, 30:5

ciseviyye /a/ cⁱs^evⁱyye "jézusi" 3:16, 5:2,

6:3, 18:3, 19:3, 20:5, 22:3, 24:3,

25:3, 27:3, 28:3, 29:3, 34:2,

39:5

islam /a/ "iszlám" 3:6, 6:5, 18:6, 21:5, 25:7,

28:5, 29:7, 38:3

-a 18:4, 20:5, 21:8, 22:4, 23:2, 24:4,

26:2, 28:4, 29:3, 30:3

-iⁿ 28:5

cismet /a/ ci^sm^et "tisza, szemérmes"

-lü 39:5

cIsmet Giray /szn/ cIsm^et Gⁱray 35:6, 36:6

iste- ist^e- "akarni, szeretni"

-rüz 6:10,16

istihkam /a/ istⁱh^kam "megerősödni"

~ bulm^asi 29:9

istijal /a/ istⁱj^al "sietés, gyorsaság" 18:9,

25:9,13

istiqbal /a/ istⁱq^bal "aki jön, fogadni, találkozni"

~ eyl^eyel^er 27:8

istiqrad /a/ istⁱq^rad "kölcson" 14:7

cisyan /a/ ci^syan "láadás" 5:6

ita^cat /a/ ita^{ca}t "engedelmesség, meghódítás,
alázatosság" 19:3 18:3, 20:6, 27:4, 28:4,

itbat /a/ "megerősítés" 22:9, 24:11

i^ctibar /a/ i^ctⁱbar "szem előtt tartani, tisztel-
ni" 19:7, 29:12

-i^mi^z 5:5

i^ctimad /a/ i^ctⁱmad "hinni, hitelt adni" 6:10,14,17;

29:11

i^ctiqad /a/ i^ctⁱqad "hinni, meggyőződni" 6:10,14,17

itmam /a/ "teljesítés" 23:11

itneyn /a/ itn^eyn "kettő" 20:8, 22:11, 24:14

it^tda /a/ "ezután" 14:6

izhar /a/ "kimutatni, kinyilvánítani" 3:11, 22:8,

24:9, 34:4

cizzet /a/ ciⁱzzet "nagyság, méltóság, felség,
nemesség"

-lū 7:7, 8:2, 21:7

-iⁱmⁱz 5:5

~ m^edar 23:2, 30:3

jan /p/ "lélek"

-l^arī 30:14

Janibek Giray han /szn/ /1610-23, 1627-29/ Ĵanⁱb^ek

Gⁱray han 3:2,4; 4:2, 7:4

janib /a/ janⁱb "oldal, irány" 5:7, 25:5,10

-e 3:11, 4:8, 5:13, 6:9,13,15

-iⁱnd^en 6:6

-iⁱñ^uze 14:8

-iⁱñⁱze 29:11

jebe /mong/ Ĵ^ebe "páncél" 5:11

jebhe /a/ Ĵ^ebhe "arc" 20:10

Yelalet /a/ j^elal^et "nagyság, hatalmas"

-l^ü 34:4

Yem^c /a/ j^em^c "összegyűjteni"

~ed^üp 30:16

Yemadi ül evvel /a/ j^emadi ül evv^el "a mohamedán
holdnaptár 5. hónapja" 20:15,
21:13, 22:11, 24:14, 27:9

Yenab /a/ j^enab "hely, rang; a tisztelet kifeje-
zésére használt segéd szó" 3:4, 39:2

-l^arⁱna 5:8

-iⁱquza 5:10

Yenah /a/ j^enah "szárny" 18:9, 25:9

Yenk /p/ j^enk "harc, ütközet" 4:5

Yerd /p/ j^erd "ló" 21:5

Yevab /a/ j^evab "válasz" 27:5

-iⁱz 23:11

Yiⁱfa jⁱfa "tollforgó, tollbokréta, kócsagtoll"
21:5

Yihan /p/ jⁱhan "világ" 21:2

Yihandar /p/ jⁱhandar "világbiró, uralkodó"

-i[^] 18:6

Yihhet /a/ jⁱhh^et "oldal, irány"

-ⁱnd^en 18:4, 22:4, 24:4, 27:4, 28:4, 29:3

ǰingiz /sɜn/ "Dzsingisz kán"

-ⁱ 3:12

ǰulus /a/ ǰ^ulus "töbönra ülni" 3:6, 18:5

ǰümle /a/ ǰ^ümle "minden, összes" 7:10, 21:2,

30:6

-sini 23:5

ǰünud /a/ ǰ^ünud "csapatok, katonai erő" 25:3

ǰüyus /a/ tsz. ǰ^üyus "hadsereg" 28:5

kainat /a/ kaⁱnat "mindenség, világegyetem" 21:3

kebir /a/ k^ebir "nagy, hatalmas" 5:6

kelam /a/ k^elam "szó, beszéd" 21:8, 22:4, 23:3,

24:4, 25:4, 26:9

kemal /a/ k^emal "teljesség, tökéletesség" 3:5, 22:4,9;

24:4,10, 26:10, 27:4, 30:14

kemaliyet /a/ k^emalⁱy^et "tökéletesítés"

~ bulm^usd^ur 29:8

kemayenbaǰi /a/ k^emay^enb^aǰi "ahogy illik"

27:9, 29:8

kendi k^endi "maga" 29:10

kendi k^endi "maga" 29:10

- mⁱz 3:10

-ŋⁱz 30:16

-ŋⁱze 6:12, 30:16

-ŋüze 9:8

kendü k^endü "maga"

-ye 20:12

kent k^ent "város"

-l^ere 30:10

-l^eriŋⁱzi 26:10

keramet /a/ k^eram^et "nemes, kegyes"

-lü 26:4

Keran /p/ k^eran "vég, határ" 21:2, 39:2

kešf /a/ k^ešf "kinyitni" 22:9, 24:10

ketir /a/ k^etir "sok, számos" 5:5

Keyhosrev /p/ k^eyh^osr^ev "egy legendás perzsa király

neve; uralkodó" 3:4

ki "hogy" 3:5, 21:8, 22:4, 23:2,3; 24:4, 25:3,4;

26:2,3; 29:3, 30:3,5,13; 25:4, 36:3

kibriya /a/ k^ʔbr^ʔya "isteni kegy" 39:3

kifayet /a/ kⁱfay^et "elegendő, elégséges" 19:6

kim kⁱm "ki?" 35:4, 36:3

kimesne kⁱm^esne "valaki" 38:5

-nⁱŋ 9:5

-ye 19:7, 23:10, 30:6

kⁱmi kⁱm^esne "bárki" 35:4, 36:3, 37:6

Kološvar "Kolozsvár"

~ q^al^cesi 30:11

Kök suyī /hn/ 19:9

köp köb, köp "sok, mind, számos" ^{3:4} 4:3,5; 21:5,

köpden köp köbd^en köb "rendkívül" 4:4

köy "falu" 26:10, 30:7,10

kübera /a/ k^üb^era "a nagyok, az előljárók" 6:3,

9:2, 19:3 20:5, 27:3, 28:3, 29:3

küčük küč^ük "kicsi, kis" 5:11

latif /a/ l^atⁱf "kegyes" 3:5 l^atif 5:3

layiq /a/ layⁱq "illő" 9:7, 18:8, 22:10, 24:13,

30:15

layu^cad /a/ "számtalan" 39:2

lazim /a/ lazⁱm "szükséges" 4:11, 9:5

-dⁱr 25:14, 28:9, 34:6

-dⁱr ki 25:12

-indendi^r 14:9

~olan 29:5

lazime /a/ lazⁱme "szükséges dolog" 25:12, 29:12

lede /a/ l^edi "után" 4:8

leh "lengyel" 4:5

li^vjam /a/ liⁱjam "kantár" 25:12

li'am /a/ li'am "alávaló," 25:11

ma^cada /a/ ma^{ca}da "kívül" 28:5

ma^cali /a/ ma^cali "felség, méltóság"

-hu 29:12

ma^can /a/ m^{ac}an "együtt" 3:13, 26:6, 20916

mabeyn /a/ mab^eyn "között"

-i^mi^{zde} 6:9,16; 20:14, 29:9

madarrat /a/ m^ad^arr^at "jogtalanság, bántódás" 25:11

ma^cdelet /a/ m^{ac}d^el^et "igazságosság" 29:5

-i^mi^{zde} 5:6

madmun /a/ m^ad^mun "jelentés, tartalom"

-i 6:14

-i^{na} 29:12

-ind^an 4:7

mah /p/ "hónap" 8:5, 18:10, 21:13, 22:11, 24:14,
27:9, 37:7

mahall /a/ m^ah^all "hely, környék" 26:6

mahrusa /a/ m^ah^rusa "jólvédett" 3:15, 20:17

mahsus /a/ m^ah^sus "saját, sajátos" 20:10, 25:4

-uη^uz 5:3

mahzuz /a/ m^ah^zuz "elégedett"

~ olm^usizdⁱr 34:4,6

~ olur^uz 39:9

ma^ciyet /a/ m^aci^ye^t "kiséret" 29:10

ma^clum /a/ m^ac^lum "tudás, tudomás" 30:7

-um^uz 30:5

-uη^uz 5:9, 25:10, 29:12

-uη^uzdⁱr 30:13

man^ei /a/ man^{ci} "megakadályozni" 38:6

mansur /a/ m^ansur "Isten által segített, győzedelmes"
4:6, 5:7

maqbul /a/ m^aqbul "kedvelt, tetsző" 23:7

-d^ur 5:11

-a g^ečüp 23:6

maqdem /a/ m^aqd^em "érkező" 25:8

maqdur /a/ m^aqdur "minden lehetségest megtenni"

-u^um^uz 14:10

maqhur /a/ m^aqhur "alávetés, legyőzés" 5:8

maqrūn /a/ m^aqrun "összekapcsolt, közeli" 18:5,
25:5, 26:5, 27:5, 29:5

-l^ari 21:10, 22:7

maqsud /a/ m^aqsud "kivánság, szándék"

-iⁱnⁱz 27:9

ma^cqul /a/ m^{ac}qul "ésszerű, okos"

-d^ur 30:16

maqule /a/ m^aqule "értelem" 30:13

meab /a/ m^eab "hely, központ" 3:4, 20:8

me'al /a/ m^e'al "jelentés, tartalom" 27:3

me'atir /a/ tsz. m^e'atⁱr "jelek, emlékezet" 20:7,9

medar /a/ m^edar "körülvett" 23:2

med^cuv /a/ m^ed^{cu}v "meghivott" 25:5

mefhum /a/ m^efhum "tartalom"

-indaⁿ 23:8

mehabet /a/ m^ehab^et "felséges"

-l^ü 21:6,12

Mehmed /szn/ M^ehm^ed 18:8

Mehmed Giray han /szn/ M^ehm^ed Gⁱray han 4:5,6;

38:8

Mehmed Šah aŕa /szn/ M^ehm^ed Šah aŕa 4:3,14

mekan /a/ m^ekan "hely, helyzet, rang" 22:6, 24:7

mekremet /a/ m^ekr^em^et "kegyesség"

-indeⁿ 3:5

mektub /a/ m^ektub "levél" 8:6, 20:13, 23:4,7;

39:8

-l^ari 29:12

-l^ariŋⁱz 29:13

-l^ariŋⁱzda 30:5

-u^uz 5:13, 22:10, 34:3

-u^uuz 4:7, 18:9, 24:13

-u^uuzla /?/ 4:11

mela^cin /a/ tsz. m^ela^cin "átkozottak" 5:8

melhuz /a/ m^elhuz "remélt" 25:12

memleket /a/ m^eml^ek^et "ország"

-i 26:10

-i^ηi^z 23:9

-l^erine 25:12

me[']mul /a/ "remél"

-dⁱr 14:9

-i^mizdⁱr 39:9

-u^mu^z 6:12

-u^ηu^zaⁿ 4:11

memure /a/ "szolgálat, hivatal"

-ye 26:6

mevedet^d /a/ m^ev^edd^et "barátság" 14:3, 20:6,14;

21:8,9; 23:2,3; 25:12, 26:2,3; 30:4,

39:7

-e 39:8

-i^ηi^zi 25:14

~ m^e'al 29:3

~ q^arar 30:3

men "én" 20:4, 21:7, 24:4

men^c /a/ m^en^c "akadályozni" 30:15

menazil /a/ tsz. m^enazⁱl "állomások" 25:6

menfur /a/ m^enfur "gyűlölt, utált"

-la 5:7

menzil /a/ m^enzⁱl "állomás"

~ bi m^enzⁱl 29:6

merahil /a/ tsz. m^erahⁱl "napi ut, állomás"

25:6

meram /a/ m^eram "hajlam, kívánság" 18:4, 28:4

merhum /a/ m^erhum "megboldogult" 5:6

mertebe /a/ m^ert^ebe "fok" 23:6, 26:10, 29:8,

30:6,14

-dⁱr 23:13

mesta /a/ m^esta "téli szállás" 25:7

mesa^ci /a/ m^esa^ci "erőfeszítés, munka" 20:13

meserret /a/ m^es^err^et "öröm" 18:6, 20:6, 29:4,

34:3

mesihyye /a/ m^esⁱhⁱy^e "messiási, keresztény"

5:2, 6:3, 9:2, 18:3, 19:3, 20:5, 22:3,

24:3, 25:3, 27:3, 28:3, 29:3, 34:2,

39:5

mesned /a/ m^esn^ed "párna" 3:6

mesrur /a/ m^esrur "vidám" 29:9

mestur /a/ m^estur "írni" 5:9

meymene /a/ m^eym^ene "jobbszárny" 25:6

meymenet /a/ m^eym^en^et "szerencsés" 25:5, 27:5,

29:4

meysere /a/ m^eys^ere "balszárny" 25:6

meyva /a/ m^eyva "gyümölcs" 30:11

mevad^ci /aʒ tsz. m^evad^ci "helyek"

-i 28:7

mevdu^cat /a/ tsz. m^evdu^cat "dolog" 21:2

mevfur /a/ m^evfur "gazdag, bővelkedő" 27:4

mevj^vudat /a/ tsz. m^ev^vudat "teremtmények" 21:3

mev^cud /a/ m^ev^cud "ígért, meghatározott"

yevm el ~ "az utolsó ítélet napja" 5:2

mezbur /a/ m^ezbur "emlitett" 29:8,10; 35:4,

36:5

-^a 36:4

-d^an 28:5

-l^ari 38:3

miknet /a/ mⁱkn^et "hatalom" 5:5

millet /a/ mⁱll^et "nép" 5:2, 6:3, 9:2, 18:3,

19:3, 20:5, 22:3, 24:3, 25:3, 26:3,

27:3, 28:3, 29:3, 34:2, 39:5

miqdar /a/ mⁱqdar "fok, mennyiség, érték" 8:3

-i 30:8,9

mizan /a/ "mérleg, igazság" 3:4, 21:7, 22:3, 24:3,

39:4

mu^camele /a/ m^{uc}am^ele "cselekedet, viselkedés"

39:9

-yi 18:9

mu^camelat /a/ m^{uc}am^elat "cselekedetek" 29:8

-d^an 22:11, 24:13

mu^eazzam /a/ m^{uc}azz^am "hatalmas" 20:4, 21:6,10;

mu^jayir /a/ m^u^jayⁱr "ellenkező"

-dⁱr 23:12

mu^jni /a/ m^u^jni "a gazdagító" 3:1, 4:1

mu^habbet /a/ m^u^hab^b^et "barátság" 3:8, 4:4, 5:8,10;

6:4,6,10,12,14,16,17; 8:6, 18:5, 20:5,13;

21:11, 22:7, 24:9, 29:4,8; 39:8

-e 22:11, 24:13

-l^erine 19:3

~~-li~~

-lⁱ_k 3:7

muḥafiz /a/ m^uḥafⁱz "védelmező, őltalmazó"

~ qull^arimⁱz 27:7,9

muḥakkem /a/ m^uḥ^akk^em "ítélet, igazság" 38:6

muḥal /a/ m^uḥal "tilos"

-dⁱ_r 23:12

muḥalled /a/ m^uḥ^all^ed "örökkévaló" 3:8, 5:3, 18:7

Muḥammed /szn/ m^uḥ^amm^ed "Mohammed prófétá" 5:5,

7:7

muḥaqqaq /a/ m^uḥ^aqq^aq "biztos, bizonyos" 26:5

-dⁱ_r 27:9

muḥarrem /a/ m^uḥ^arr^em "a mohamedán holdnaptár első
hónapja" 3:12, 6:17

muḥarrer /a/ m^uḥ^arr^er "irni" 5:9

muḥassal /a/ m^uḥ^ass^al "eredmény" 25:4, 29:4

muḥbir /a/ m^uḥbⁱr "értesít, hitül ad" 25:8

muḥibb /a/ m^uḥⁱbb "barát" 8:10

-iⁱ_ḥz 8:7

-iⁱ_ḥzi 8:5

-iⁱ_ḥuze 4:10

muḥibbane /p/ m^uḥⁱbbane "baráti" 8:3, 14:4

muhlis /a/ m^uhlⁱs "őszinte" 4:13, 6:11, 8:10

muhtar /a/ m^uhtar "kiválasztott" 20:5

muhta_j /a/ m^uhta_j "szükséges" 28:7

muhtemel /a/ m^uht^em^el "lehetséges"

-dⁱr 25:12

mu^cin /a/ m^{uc}in "aki segít, a segítő" 3:1,12;

5:1, 21:1, 26:1, 37:1

mu_jeb /a/ mu_j^eb "szükséges dolog" 37:3

-i 6:15,16

-i_n^je "szerint, következtében" 6:10, 14:9

mumailleyh /a/ mumail^eyh "a fennnevezett" 20:11,13

muqabele /a/ m^uqab^ele "viszonzás"

-de 29:8

-sⁱnde 25:12

muqaddem /a/ m^uq^add^em "korábban, ezelőtt" 9:3,

20:13, 23:7, 26:9

muqarrebin /a/ tsz. m^uq^arr^ebin "közeli, aki a

trónhoz közel áll" 29:11

muqarrer /a/ m^uq^arr^er "elhatározott, bizonyos"

3:12, 4:11,12 6:12, 26:5

-dⁱr 5:9, 7:10, 26:9

muqtada /a/ m^uqt^ada "szükséges, kívánt" 29:12

murad /a/ m^urad "kivánság" 6:7, 26:6, 29:7

-iⁱmⁱz 9:7

-iⁱnⁱz 6:13, 15

-iⁱnuz 4:9

-iⁱnuzd^an 3:12

Murad Giray han /szn./ M^urad Gⁱray han 19:2,
20:2, 21:6, 25:2, 27:2,
28:2, 29:2, 29:4

murtada /a/ m^urt^ada 5:12

ld. még a^ʃa

a^ʃa 20:10, 11; 21:11, 22:7, 24:8

musadaqat /a/ m^usad^aq^at "barátság" 22:3

musalaha /a/ m^usal^aha "békét kötni, békesség"

-nⁱzi 14:10

mustafa /a/ m^ust^afa "az Isten által kiválasztott"

39:3

-nⁱn 21:3

mu^ctad /a/ m^{uc}tad "szokásos, előírás" 20:7

mutahhare /a/ m^ut^ahh^are "tisztá, szent"

-l^erⁱne 21:3

mu^cti /a/ m^ue^cti "az adományozó" 3:1

muva^hhidin /a/ muv^ah^hi^din "az egyistenhívók,
mohamedánok" 25:3

mübareke /a/ m^übar^eke "áldott, boldog" 3:10

-de 18:5 26:4

mübe^ššet /a/ m^üb^eš^še^re^t "jó hírt hozó" 20:7

mübin /a/ m^übin "igazi" 5:8, 21:9 ld. még din

-e 28:3

müdavim /a/ m^üdavim "kitartó" 5:6

müdemmir /a/ m^üd^emmⁱr "elveszett" 5:8

müdavemet /a/ m^üdav^em^et "kitartás, állhatatosság"

14:5, 20:14

müddet /a/ m^üdd^et "idő, időköz" 6:8

müebbedet /a/ mü^ebb^ed^et "örökkévaló" 5:2

müfahhar /a/ m^üf^ah^ha^r "dicsőített, kiváló" 21:3

mühin /a/ m^ühin "megalázó" 3:12

mühimme /a/ m^ühⁱmm^e "fontos dolgok" tsz. 29:12

mükáfat /a/ m^ük^afat "méltánylás"

-i 29:8

mükemmel /a/ m^ük^emm^el "tökéletes, jó" 4:12

mükreme /a/ m^ükr^eme "méltóságos"

-l^erⁱnd^en 7:5

mülaqat /a/ m^ülaqat "találkozni" 8:6

mülazim /a/ m^ülaziⁱm "állhatatosság, szolga" 5:6

-l^erind^en 25:9

mülk /a/ m^ülk "birtoklás, hatalom" 26:4

mümkün /a/ m^ümk^ün "lehetséges" 23:9

münif /a/ m^ünif "magasztos" 27:4

müraja^cat /a/ m^üraja^cat "fordítani, visszatérni"

25:4, 29:4

müreffeh /a/ m^ür^eff^eh "aki megelégedett" 5:5

mürur /a/ m^ürur "átkelni, múlni" 25:8,18;

28:5,6;

~ eyl^edigⁱmⁱzde 29:5

mürüvv^et /a/ m^ür^üvv^et "nemes, jóakaró"

-l^ü 14:8

müsa^vhede /a/ m^üsa^vh^ede "nézés, szem előtt tartani"

29:9

müsa^vrileyh /a/ m^üsa^vri^eyh "a fent említett" 25:13

müs^cir /a/ m^üs^ci^r "jelölő, mutató, tudtul adó"

18:9, 27:6, 29:13

müsa^cade /a/ m^üsa^{ca}de "segítség"

müsta^{cy}jel /a/ m^üst^{ac}je^l "sietős, sürgős"

-dⁱr 28:8

müste^can /a/ m^üst^{ec}an "aki segít, a segítő" 26:4

müstedam /a/ m^üst^edam "folyamatos, örökkévaló"

8:9

müstelzim /a/ m^üst^{elz}i^m 25:8

mütaba^cat /a/ m^ütab^{aca}t "engedelmesség" 5:3

müte^calliq /a/ m^üt^{eca}llⁱq "vonakozó" 29:12

mütebadir /a/ m^üt^ebadⁱr "eljövő, következő, megnyil-

vánuló" 20:6, 28:4

~ olur 18:4, 21:9, 22:4, 24:5, 25:4, 26:3,

29:4, 30:4, 39:6

müyessir /a/ m^üy^{ess}i^r "sikerülni" 8:6, 5:8

nahiye /a/ nahⁱye "nahie, közigazgatási egység"

-sⁱne 30:8,11

nam /p/ "név, cím" 14:7

-i 14:11

-i^{nda} 23:7

nam /p/ "neves" 20:7,12

name /p/ "levél" 6:6,9,10; 14,16,17; 20:12,7;

21:10,11

-mⁱz 6:12

-mⁱze 5:10

-mⁱzde 5:8

-i s^erif 25:9

-i h^ümay^un "felséglevél" 21:10, 22:7,8;

24:8,10; 25:5, 26:5,8; 27:5, 29:6

~ ~ -l^arī 21:12

~ ~ -u^um^uz 24:9

naql /a/ n^aql "átvivés, szállítás" 25:6

nasihat /a/ n^asih^at "tanács"

-dⁱr 9:7

nasraniyet /a/ n^asranⁱy^et "kereszténység" 9:2

nazar /a/ n^az^ar "nézni, figyelni" 5:9

Nazar /szn/ N^az^ar 14:7

nazil /a/ nazⁱl "megérkezni, megszállni" 25:7

ne "mi?" 4:8, 6:13,15; 23:10,11; 29:7, 30:5,6,12

nefis /a/ n^efīs "finom, kiváló" 3:10

nemce n^em^če "német" 25:5, 26:4

nešimen /p/ n^ešim^en "ülés, gyűlés" 20:11

neste n^este "valami"

-nⁱze 8:7

neti^ŷe /a/ n^eti^ŷe "eredmény" 18:4, 28:4

nevaziš /p/ n^evaziš "kedveskedés, szerencsekivánó"

20:7, 22:5,6 24:6,7

-nihad /p/ nⁱhad "helyező, tevő"

hull^et-i ~ 20:7

nihaye /a/ nⁱhaye "vég" 14:3

nice "hány?"

-l^eri 30:8

nice nice nⁱce nⁱce "néhány, számos" 14:9, 29:9

nik /p/ "jó, kiváló" 14:11

nišan /p/ nⁱšan "jel" 34:3

nišin /p/ nⁱšin "ülő, ültetett" 6:8

noŷay "ngaj" 39:4

-nⁱŷ 3:3, 6:5

uluŷ noŷay 20:3

-nⁱŷ 21:4

küč^ük noŷay 21:5

-nⁱŷ 20:3

nusret /a/ n^usr^et "segítség, győzelem" 6:5,11;

25:3,11

-l^ü 39:4

~ ar^y 6:5,11

~ m^aqr^un 29:5

~ en^yam 29:7

nūmayan /p/ n^ümayan "világos" 20:14

nūvište /p/ "irás" 20:9

ol- "lenni"

-a 25:10

-a^y_jⁱnⁱ 30:13

-al^ar 35:6, 38:7

-an 3:11, 4:8,10; 5:3, 7:8, 8:3, 9:8, 18:3,4,8;

19:3,6; 20:5,12,14; 21:3,8,9; 22:4, 23:2,3;

24:3,4; 25:3,8,12, 26:2,3; 27:4,7,9; 28:3,4,7;

29:3,5,7,11; 30:3,4,14,15; 35:6, 36:2,5; 39:6

-anⁱ 9:9

-and^an 9:5

-an^a_l^arⁱ 22:5

-asⁱz 6:8, 14:11, 34:7

-dⁱ 30:9

-dⁱ_fⁱ 20:14

-dⁱ_fⁱmⁱz 25:5

-dⁱ_fⁱnd^an 19:4, 29:12

-dīl^ar 30:8

-dīqda 29:11

-du^um^uz 4:13, 14:5

-du^um^uzq 5:15

-du^um^uzda 30:11

-du^uni 30:12

-du^und^an 29:5

-d^ur ki 4:4, 3:5, 5:3, 7:5, 25:4, 27:4, 29:4,
37:3

-d^uqda 4:5, 5:9,10; 7:8, 23:5, 26:10, 30:6

-d^uql^ari 5:8

-i^čaq 9:5

-i^čnc^a 6:10

-m^adi 23:11

-m^afin 25:8, 38:3

-m^aiyle 21:10, 26:5

-mamⁱsdⁱr 30:7

-m^aniz 6:10,16; 18:7, 24:7

-m^anuz 22:6

-m^aq 4:13, 5:9, 8:6

-m^aqda 25:6

-m^ayup 23:9

-maz 6:15

-m^azdⁱr 6:13, 23:12,13; 29:9

-mⁱyasⁱz 3:9, 4:9,13; 23:11

-m^usd^ur 13:4, 29:11

-m^usizdⁱr 34:4

-sin 21:3,4

-sun 39:2,3

-^unan 5:8, 34:4

-^undi 21:11

-^unduⁱ 23:11

-^und^u₁^una 23:13

-^und^uqd^an s^ogra 14:14, 19:4, 22:5, 23:3, 24:5,
3:12, 39:6

-^unm^a₁a 7:6

-^unm^aq 14:10, 23:12, 25:12, 26:8, 27:9, 28:6,
39:6

-^unm^az 8:7

-^unm^azdⁱr 22:10, 24:12, 39:9

-^unm^az d^egⁱldⁱr 30:15

-^unm^usd^ur 6:7, 18:8, 19:5, 23:6, 27:5,7; 36:3,
39:8

-^unm^u_s ise 30:5

-^unm^u_s idi 30:8

-^unur 14:4, 21:9, 23:4, 26:4, 30:5,6,15

-up 3:9,10,13; 4:6,7; 5:5,6,8,9,13; 6:9,14;
14:4, 18:6, 22:6, 24:7, 25:6, 29:7, 30:8,10
38:6

-ur 14:9, 18:4, 20:14, 21:8,9; 22:4, 23:3,
24:5, 26:3, 28:4, 29:4, 30:5,7

-urdi 23:7

-ursa 4:11, 23:11

on "tiz" 20:3, 21:5

on sekiz "tizennyolc" 14:6

on "jobb" 3:3

oraš /?/ "város" 37:3

orda "horda" 7:3, 20:3, 21:4, 39:3

-nīn 3:3

ordu "hadsereg" 27:8, 29:6, 27:4

otuz "harminc" 30:8

Ozi "Don"

~ q^azašⁱ 5:7

cörm /a/ "élet" 14:5

-imⁱzd^en 6:8

-ü_hü 7:6, 8:9, 21:6

öyle "igy" 9:5

padisah /p/ paⁱṣah "uralkodó, padisah" 3:6,
6:5, 8:3, 9:4, 21:2, 26:5, 38:3

-ane 20:7

-i 3:3, 4:2, 20:4, 21:6, 39:4

-[^] 14:5, 21:10, 22:6, 24:6

-ⁱmⁱz 21:10, 30:6

-ⁱmⁱzⁱ_η 21:12

-ⁱ_η 14:9

-l^arīna 22:5, 24:6

-nī_η 8:4

paša "pasa" 5:12

payan /p/ "vég, határ"

-sīz 6:4

penah /p/ p^enah "menedékhely"

-lⁱṣinda 21:2

-i 21:6

-perdaz /p/ -p^erdaz "aki dolgozik, elfoglalt" 25:6

zemzeme ~

pesend /p/ p^es^end "tetszés" 29:8

pesendide /p/ p^es^endide "becses, tetsző" 25:13

Pešte P^ešte "Pest" 23:8

peyam /p/ p^eyam "hir, üzenet" 18:3, 20:6, 22:3,
24:4, 25:4, 28:3, 29:3,4; 34:3, 39:6

peyderpey /p/ p^eyd^erp^ey "lépésről lépésre, folya-
matosan" 29:13

peyŋamber /p/ p^eyŋ^amb^er "próféta" 21:3
-imⁱz 39:2

pišin /p/ "korábbi, ősi" 20:7,9

piškeš /p/ pⁱšk^eš "ajándék" 23:6, 25:13
-l^eriŋⁱzi 23:5

pišva /p/ "vezető, példakép" 39:2

-puv /p/ "csináló, tevő" 27:8, 29:6,7

šitab ~

zafer ~

pür /p/ p^ür "teli, teljes" 5:4, 20:7,9; 22:7, 24:8

qabl /a/ q^abl "elülső, elé"

-iⁱna 18:3, 25:3, 27::3, 28:3, 29:3, 34:2

qabul /a/ q^abul "fogadni" 8:4

qac "hány? mennyi?" 25:7, 30:14

qac- "elmenekülni"

-up 4:7

qadar q^ad^ar "-ig" 19:6, 37:4

qadim /a/ q^adīm "régí, előző, korábbi" 19:4, 20:7

-d^an 39-, 7:8

-iquz 4:8

-i^mi^z 20:5

-i 5:10, 22:9, 24:11, 29:8

qadir /a/ qadⁱr "képesnek lenni"

~ oldu^fum^uz 4:13, 8:8

~ oldu^fm^uz 23:6

qadr /a/ q^adr "nagyság, rang" 3:4, 14:5

qa^fal^fa qa^fal^fa "kalga, a krimi trónörökös címe" 6:5

ld. még qal^fa

qahire /a/ qahⁱre "hatalmas, erős, óriás"

-mⁱz 5:4

qa^cide /a/ qa^ci^de "előírás, szabály" 18:6, 21:10,

22:6, 24:6, 39:7

qal^ce /a/ q^al^ce "vár" 25:10

-sⁱ 29:10, 30:8, 11

qal^fa q^al^fa ld. qa^fal^fa 7:9, 14:8

qalo/hn/ "Kálló" 37:8

qanqi q^anqi "melyik?" 26:6

qanun /a/ "törvény" 19:4

qapu q^apu "kapu"

~ qull^ari 20:8

-nⁱn 20:10

-nd^an 21:11

~ a^fasi 29:11

Qaragöz /sz/ Q^aragöz 6:6

Qaragöz Ha^vji /szn/ Q^aragöz Ha^vji 3:7, 4:7,8

qarar /a/ q^arar "kitartás, határozottság" 26:2,

30:3

qardaš q^ardaš "testvér" 6:14, 8:8

-i 39:5

-i^m 8:2

-i^mi^z 6:6,16; 18:5,9

-iⁿi^z 6:8,13

-lⁱq 6:12

-lⁱqdⁱr 6:12

qarin /a/ q^arⁱn "közeli" 3:11, 5:13, 25:3

qarindaš q^arⁱndaš "testvér" 6:8,10

-ⁱ_m 5:3

-ⁱ_mⁱ_z 6:7,12

-ⁱ_mⁱ_{zi} 26:9

-ⁱ_η 6:5

-ⁱ_ηⁱ_z 6:11

-ⁱ_lⁱ_mⁱ_{za} 6:7

-^a_l^r_i 30:14

qariye /a/ q^arⁱye "falu" 36:4

qaršu "szemközt, szemben lévő"

-sⁱ_{nda} 23:8

qat q^at "rész, oldal"

-ⁱ_mⁱ_{zd}^a_n 6:15

-ⁱ_{nd}^a_n 6:13

qat^c_i /a/ q^at^c_i "befejezés, lezárás" 9:7

qatife /a/ q^atife "bársony" 3:10

qatl /a/ q^atl "levágni"

~ e^y_le^d_il^e_r 30:9

~ ol^u_{nd}^u_{qd}^a_n 30:11

qava^c_{id} /a/ tsz. q^ava^c_{id} "előírások" 3:12

qavain /a/ tsz. q^avain "törvények" 20:9

qazaq q^az^aq "kozák" 4:5,6 ld még Ozl

qaza^f_i 5:7

qil- "tenni, csinálni" ld. qilin-

-ⁱp 3:6

-up 3:8, 4:4

qilin- qilⁱn "megcsinálva lenni" ld. qil-

-dⁱqd^an 18:5

-mⁱsdⁱr 25:9

qillč qⁱllč "kard"

-d^an gečüp 4:6

qira^t /a/ qⁱra^at "olvasni" 18:8, 20:12, 22:9,

24:10, 39:8

qiral qⁱral "király" 3:5, 6:3, 6, 7, 12, 16; 8:3, 6;

19:3, 20:5, 21:8, 22:3, 26:7, 30:3, 9:2, 14:2

23:2, 24:3, 27:3, 29:3

-i 3:5, 16; 4:4, 5:2, 7:5

-ⁱnd^an 4:5

-inⁱn 26:2

qiran /p/ qⁱran "két csillag szerencsés konstellációja"

39:2

qirim qⁱrim "Krim" 3:6, 7:4, 20:3, 21:6

-nⁱn 3:3, 4:2, 5; 7:3

-nⁱ 6:5, 21:4

qirq qⁱrq "negyven" 4:6

qiyam /a/ qⁱyam "állni, felemelkedni, kitartani vmi
mellett" 14:5

qiyas /a/ qⁱyas "mérték, mód" 8:8

qoči c^aaraba qoči c^araba "kocsi szekér" 3:10

-si 4:12

qol "szárny"

-nⁱ 3:3

qon- "megszállni"

-up 35:3,4

qonag "állomás" 23:9

qoru- qor^u "védeni, oltalmazni"

-m^aq 13:2

qoš- "kiséretet adni, kísérni"

-ip 5:12,13

-up 19:6

qudret /a/ q^udr^et "hatalom, méltóság" 5:4

-h^ü 3:7, 20:10

-li 38:3

qudvet /a/ q^udv^et "mintakép, eszmény" 3:4,7,16;
4:3, 6:3,6 7:7, 18:3, 19:3, 20:10, 21:11,
22:3,7; 24:3,8; 25:3,9, 27:3, 28:3, 29:3,

34:2, 39:5

qui "szolga" ld. még qapu

-l^arī 14:8, 18:9, 21:11, 22:7,9; 24:8,11;

26:8, 30:7, 39:7

-l^arīmⁱz 25:11, 27:8,9

-l^arīmⁱad^an 3:7

-l^arⁱnd^an 20:8, 21:11

-l^arīnⁱŋ 20:10

-^um 13:3

-um 7:7

-^um^uz 5:9, 6:6,14; 19:5, 28:6, 36:2 - um^uz 20:8,11,13

25:9, 29:1

-^um^uza 5:12 -^um^uz1 28:8

qumaš /a/ q^umaš "szövet"

-d^an 4:12

-l^aad^an 3:10

qura /a/ tsz. q^ura "falvak" 25:10

qurb /a/ q^urb "közel" 25:15

qusur /a/ q^usur "hiány, hiányosság" 22:10,

24:12, 39:9

quvvet /a/ q^uvv^et "erő" 5:4,9

rabb /a/ "ur, Isten" 39:2

rah /p/ "ut" 28:5

rahat /a/ rah^at "nyugalom" 20:12

rahman /a/ r^ahm^an "kegyes, könyörületes" 3:11

re^caya /a/ r^{ec}aya "nyáj; nem mohamedán alattvaló"

23:10, 26:10, 27:7

-l^arī 8:6

-sī 38:2,3

-sidⁱr 9:4, 30:13

-sⁱna 9:5

rebi^cülevvel /a/ r^{eb}i^cül evv^el "a mohamedán hold-
naptár 3. hónapja" 18:10, 25:14,

37:7

-nⁱη 25:6

redif /a/ r^edif "kísérő" 25:4, 27:3

-i^mz 25:9

-i^mzd^en 20:6

refi^c /a/ r^{ef}i^c "magas, kiváló" 18:5,9; 23:10

reⁿide /p/ r^emi^de "szomorít, kínoz"

~eyl^em^eyel^eri 38:4

reftar /p/ r^eftar "menés" 25:5, 26:5

renjide /p/ r^enjide "zaklatni, bántalmazni" 13:3,
26:10, 38:4,6

~ etdⁱrmem^ek 26:10

~ etmem^ek 25:3

~ eyl^em^eyel^er 37:6

~ etdⁱrm^ezl^erdⁱr 23:10

~ ed^enl^erⁱη 38:6

resm r^esm "ügy" 20:7

-e 27:5

resul /a/ r^esul "küldött" 39:3

resan /p/ r^esan "vivő" 20:6, 25:3, 27:3, 29:6,
34:2

revane /p/ r^evane "aki megy, menő" 18:8, 29:11

revda /a/ r^evda "kert, Paradicsom; Mohamed koporsója"
21:3

rey /a/ "vélemény, elhatározás" 26:7

reyb /a/ r^eyb "kétség, kételkedés" 14:6, 18:10

rezzag /a/ r^ezzaq "a kenyeretadó" 21:2

ri^cayet /a/ rⁱc^eay^et "figyelembe venni, figyelmesen
bánni vkivel, gondoskodni" 4:8,10; 7:8
20:12, 21:12

-en 20:9

rida /a/ rⁱda "beleegyezés, megnyugvás" 23:13,

37:6

-mⁱz 35:5

~verme^ezl rdⁱr 30:17

ridvan /a/ rⁱdvan "áldás, tetszés" 21:4, 39:3

rif^cat /a/ rⁱf^{ca}t "kiváló, fenséges, nagyméltóságu"

-lü 6:11, 7:4, 8:2

raja /a/ rⁱja "kérés" 8:4, 23:7

-nūz 23:7

-sinī 8:4

rija^cat /a/ rⁱja^{ca}t "visszatérés" 25:13

riqqiyet /a/ rⁱqqⁱy^et "szolgaság, alávetettség,

odaadás" 22:5, 24:6

-riz /p/ "kiözönlő, kitóduló" 25:12

ruy /p/ "arc, felszín"

-i z^emin 9:4, 26:5

ruz /p/ "nap" 14:5, 20:10, 25:8, 39:2

ruzi /p/ "rész" 5:8

rūsen /a/ rūš^en 21:7, 11; 29:11 "világos, fénylő"

saḥadet /a/ s^{ac}ad^et "boldogság, boldogságos, fenséges"

3:6, 9:3, 19:4, 20:8, 21:3,10; 25:4,5,9;

26:5, 27:4, 29:4,11; 37:3

-li 4:2, 5:12

-lü 36:8, 8:4,8; 9:4, 14:7, 18:5, 21:7,12;

23:4,7,10,12; 26:4,5,8; 30:6,12,14;

34:4, 38:2

-l^erine 22:9,10; 24:11,12;

-lⁱmⁱze 28:8, 34:3

-lⁱmⁱzde 5:5

Sa^cadet Giray sultan /szn/ S^{ac}ad^et Gⁱray s^ultan

18:2, 24:2

sa^cat /a/ sa^{ca}at "óra" 22:9, 24:11

sahavet /a/ s^ahav^et "bőkezűség"

-lü 7:4

sair /a/ "más, a többi" 8:8

-l^erd^en 38:4

salimen /a/ salⁱmen "épségben, biztonságban"

29:11

salimin /a/ salⁱmin "biztonság, egészség" 19:6

sana s^ana "neked" 9:7 ld. még sen

saray s^aray "szeráj, palota" 3:15, 6:17

sa^cy /a/ s^{ac}y "erőt kifejteni, törekedni, igyekezni"

3:13, 23:11, 26:9

saye /a/ "árnyék, védelem, oltalom" 5:5,6

sebeb /a/ s^eb^eb "ok"

-ⁱnden 18:4, 21:9, 22:4, 23:3, 24:4, 26:3,

28:4, 29:4, 30:4, 39:6

-ⁱyle 39 23:9

sefe^e /a/ s^ef^er "hadjárat, alkalom" 26:5, 29:5

-e 29:12

-ine 25:5

-l^erⁱnde 26:6

sekiz s^ekⁱz "nyolc" 30:12

selam /a/ s^elam "üdvözlés, köszöntés" 4:4, 6:4,

14:3, 18:3, 19:4, 20:6, 21:8, 22:3,

23:2, 24:4, 25:3, 26:2, 27:3, 28:3,

29:3, 30:3, 34:2, 39:6

selamet /a/ s^elam^et "biztonság, egészség, gondtalan"

18:3, 20:6,12; 22:3, 24:4, 25:3, 27:3,

28:3, 29:3, 34:2, 39:6,8;

selvet /a/ s^elv^et "jólet, boldogság" 20:9

semahat /a/ s^emah^at "kegyes, kegyelmes"

-lu 23:5

demend /p/ s^em^end "l6" 25:5,8

sent /a/ s^emt "vidék, irány" 27:9

-i 28:5

sen s^en "te" 9:8 ld. még sa⁷a

sene /a/ s^ene "év" 3:13, 4:5, 6:17, 18:5,10;

20:7,8; 21:13, 22:11, 24:14, 25:5,14;

26:4, 27:9, 29:4

serdar /p/ s^er^edar "parancsnok, vezető" 8:5

Sered s^er^ed "Szeret" /folyó/ 27:10

sermest /p/ s^erm^est "ivás, mámor" 18:6, 21:10

server /a/ s^erv^er "vezető,fő" 21:3

seyr /a/ s^eyr "utazás" 25:6

Seben /hn/ s^eb^en "Szeben" 26:7, 30:8

-d^en 23:8

sigal /p/ sⁱgal "gondolkodó, érző" 20:5

silah /a/ sⁱl^ah "fegyver" 19:6

silsile /a/ sⁱlsⁱle "lánc, sorozat, leszármazás"

20:9

Sinan /szn/ sⁱnan 14:6

sīnur sⁱnur "határ"

-ina 19:6

-i¹ndan 26:9

sipariš /p/ sⁱpariⁱš "parancsolni, megbizni"

23:5

-ⁱqⁱz 29:7

situde /p/ sⁱtude "dicséretes" 3:5

siyaq /a/ sⁱyaq "mód"

-da 25:6

siz "ti" 3:9, 18:6, 22:6,7; 24:7

3:7

-e

siz 6:6,7,12,16; 25:12, 29:7

-ün 6:8,9

-e 6:9, 19:5, 19:12

-d^en 6:15

-in 9:3

söyle- söyl^e "szólni,mondani"

-mⁱšdⁱk 9:3

-yüp 23:5

söz "szó"

-^üm^üz 3:2, 6:2, 9:1,7; 18:2, 19:2, 20:2, 24:2,

25:2, 27:2, 28:2, 37:2

-^üm^üzi 9:6,8

-ⁱtyüz 4:10

su /a/ "irány, vidék"

-l^ara 27:9

sual /a/ "kérdés" 14:3,4; 19:4, 23:3, 30:5,15,16 ;

39:6

sultan /a/ s^ultan "szultán" 4:5, 6:8, 7:9, 14:8,13;

-i 18:5, 22:5, 24:5, 34:3, 37:3, 38:2

surur /a/ s^uzur "vidámság, öröm" 18:7, 21:10, 22:5,

24:6

süm /p/ s^üm "láb" 25:8

süvar /p/ s^üvar "lovag, lovagló" 25:5

šah /p/ "sah, uralkodó"

-ⁱ 18:6, 21:10, 22:6, 24:6, 39:7

šahane /p/ "uralkodói, királyi" 20:7

-mⁱz 19:4, 25:12, 27:4, 29:5

-mⁱzi 25:8

Šahin Giray sultan /szn/ Šahin Gⁱray s^ultan 4:5,6;

5:7

šahinsah /p/ š^ahⁱnsah "a királyok királya, wsahinsah"

-ⁱ 14:5

šahrah /p/ "főut, hadi ut" 25:7, 29:6

san /a/ "rang, méltóság" 18:5,9; 23:4,10; 26:8

sebb /p/ "éjszaka" 14:5, 20:10, 25:8

šedd /a/ š^edd "erőltetés" 25:6

sefi^c /a/ š^efi^c "közvetítő, közbenjáró" 39:2

šehid /a/ š^ehid "mártir, vértanu"

~ tūsüp 4:6

šehr /a/ š^ehr "hónap" 25:6,14

šehriyar /p/ š^ehrⁱyar "uralkodó, szultán"

-d^an 25:5

seja^cat /a/ š^eja^{ca}t "bátor, bátorság" 25:6,10

-lu 7:4, 14:7, 20:4, 22:6,8; 23:4, 24:7,10;

37:5

ser^c /a/ š^er^c "az isteni törvény" 18:6

serif /a/ š^erif "nemes, előkelő" 3:5, 5:3, 6:4,6,10,

11,16,17 7:5,25; 27:3, 34:3, 37:3,

38:2

-e 6:10,14; 20:9, 39:8

-i_m 37:6,7; 38:5,7

-i_{mi} 37:5

-i_mi_z 6:7

-iⁱmⁱze 5:13, 29:4

-iⁱmⁱzd^en 3:11, 5:4

-l^eri 7:6, 23:13, 37:5

-l^erine 22:10, 24:12, 34:5

ševket /a/ š^evk^et "felség" 14:5, 20:4,6,9;

26:5, 27:3, 29:6

-lū 14:7, 18:5, 20:4, 21:6,10,12; 22:6,8;

23:10, 24:7,10; 26:7,8; 30:6,14; 39:4,7

š^ciar /p/ š^ciⁱar "jelű" 25:11, 30:3, 37:4

meveddet ~ 14:3, 21:8, 23:2, 26:2

šikar /p/ šⁱiⁱkar "zsákmány, áldozat" 6:4, 26:6,

25:5

-nⁱiⁱ 6:4

šitab /p/ šⁱiⁱtab "kiömlő, gyors" 27:8

šöyle "igy" 5:15, 6:13,16; 19:7, 25:10,14;

26:11, 27:9, 28:9 29:13, 35:6,

36:4,6; 37:7, 38:6

šulay "igy" 3:13

šükr /a/ š^üü^ükr "köszönet, hála" 21:2, 39:2

šumar /p/ š^üü^ümar "szám, számlálás" 25:5,11

-nⁱiⁱ 6:5

saba /a/ "keleti szél" 25:5, 26:5

sadaqat /a/ s^adaq^at "hűség" 14:3, 21:8, 22:5,8;
24:6,9; 26:2, 27:3, 30:3, 34:4, 39:6

-ⁱhu 22:3, 23:2, 24:3

sadir /a/ sadⁱr "előjön, kibocsát" 18:4, 21:8,
22:4, 23:3, 24:4, 25:3, 26:3,5; 27:4,
28:4, 29:4, 30:4, 39:6

sadrizam /a/ s^adr-i a^cz^am "nagyvezér" 23:7

safu salim /t-a/ safu salⁱm "épségben és egész-
ségben" 5:9,12

safis safⁱs "számlálás, szám"
-sⁱz 39:4

sahba /p/ s^ahba "bor" 18:6
-i 21:10

sahh /a/ s^ahh "igaz, helyes" 4:15, 14:14, 18:10,
24:14, 39:10

sahib /a/ sahⁱb 2 ur, birtokos" 19:3

Sahib Giray sultan /szn/ Sahⁱb Gⁱ-ray s^ultan 38:8

sahra /a/ s^ahra "mező, szárazság" 37:8

salabet /a/ s^alab^et "erős, szilárd"

-lū 20:4, 21:6

salat /a/ s^alat "ima" 39:2, 21:3

salla'llah-i t^{ac}ali caleyhi ve sellem /a/ "áldja és
boldogítsa át az Isten" 39:3

san "szám, számlálás"

-sⁱz 39:4

savabdide /p/ s^avabdide "egyenes, igazságos"
27:6, 25:8

savb /a/ s^avb "irány"

-ⁱna 5:2, 9:3, 14:3, 19:3, 20:5, 22:3, 23:2,
24:4, 30:3

savlet /a/ s^avl^et "támadás" 25:6, 12

sihhat /a/ sⁱhh^at "egészség" 14:4

siyanet /a/ sⁱyan^et "védelem, oltalom" 27:7

sol "bal" 3:3

Sonlug "Szolnok"

-d^an 23:8

sonra s^opra "azután" 8:2, 9:6, 18:5, 20:6, 21:9,
22:9, 24:10, 26:4, 27:6, 29:12, 13

sor- "kérdezni"

-ⁱanⁱmⁱzd^an s^opra 21:9, 26:4

sulh /a/ s^ulh "béke"

~ u s^alah 29:5

ta^caddi /a/ t^{aca}ddi "bántalmazás, igazságtalanság"

23:13, 26:10,11 30:7, 35:5, 37

ta^cali /a/ t^{ac}ali "dicsőséges" 3:5,9; 4:4, 20:3,

29:11

ta^carrud /a/ t^{ac}arr^ud "zaklatás, akadályozás"

19:7

ta^cyin /a/ t^{ac}yⁱn "láthatóvá tenni, kijelölni"

3:7, 19:5, 20:8,11; 25:7,9; 27:9, 29:6,

36:3

ta^cayyün /a/ t^{aca}yy^ün "kinyilvánítani, elhatározni"

14:10

-tab /p/ "fénylő"

šejaat ~ -iⁱmⁱz 25:10

tahiyat /a/ tsz. t^ahⁱyat "üdvözlések" 5:2, 21:2

tahiyet /a/ t^ahⁱy^et "üdvözlés" 39:2

tahrik /a/ t^ah^rik "ut" 20:9

tahrir /a/ t^ah^rir "írni" 5:8, 7:6, 18:7, 20:8,

22:7,8; 24:9, 27:5,7; 37:3, 38:2,5; 39:7

~ edüp 26:8

~ eyl^emⁱšdⁱr 29:12

~ ol^unm^ušd^ur 27:7

~ ol^unm^uš isē 30:5

~ ol^unup 24:8

tahriren /a/ t^ahrⁱren "iratott, kelt" 6:17, 20:15,
21:13, 22:11, 24:14, 25:14, 27:9, 37:7

taht /a/ t^aht "trón" 3:3,6; 4:2, 6:5, 7:3, 20:3,
21:4, 25:8

tahtgah /p/ t^ahtgah "trónterem, uralkodói székhely,
udvar"

-iⁱmⁱz 20:13,15

taqayyüd /a/ t^aq^ayy^üd "figyelmet szentelni" 14:10

Talažin T^alažⁱn "Telesjenu folyó" 27:5, 28:6,7
-d^an 23:8, 26:7

taqvīyet /a/ t^aqvⁱy^et "megerősítés" 20:8

tarh /a/ t^arh "lefektetés, lerakás" 39:7

tarih /a/ " dátum"

-iⁱnde 20:9, 37:4

Taşyarfaç /hn/ 24:15

tashih /a/ t^ashih "kijavítás" 26:7, 27:5

tastir /a/ t^astir "írás, írni" 37:3

tatar "tatár" 6:4, 8:4,5; 25:5, 26:5,10; 30:8

-nīn 3:3, 39:4

-nⁱŋ 21:4

-d^an 13:2,3; 35:2, 38:4

Tatarpunar 25:15

Tatroš T^atros^ŷ "Tatros, folyó" 27:6,8; 28:5

ta^czim /a/ t^{ac}zim "tisztet" 21:12, 39:8

tebarek /a/ t^ebar^ek "aki végtelenül tökéletes, ti.

Isten" 3:5, 20:3

tebelbül /a/ t^eb^elb^ül "aggódás, szomorúság"

-üm 9:4

tebliŧ /a/ t^ebliŧ "közlés" 29:4, 37:3

-indeⁿ 20:6

teŧdid /a/ t^eŧdid "ujítás" 20:8

tebrir /a/ t^ebrir "beismerés, elismerés" 27:6

tedarik /a/ t^edarⁱk "készültség" 30:13

tedbir /a/ t^edbir "terv, tanács" 26:7

-l^eri 21:7

tefahhus /a/ t^ef^ahh^us "kikérdezni, megtudakolni"

3:8, 5:3, 18:4, 22:5, 24:5

tefaqqud /a/ t^ef^aqq^ud "érdeklődni, tudakozódni"

5:4, 14:4, 18:4

teftiŧ /a/ t^eftiŧ "kérdőzködve keresni" 30:16

te'hir /a/ "késleltet" 28:8

teŧavüzat /a/ t^eŧav^üzat "letérni az igaz utról,

kegyetlenkedni" 35:5

te'kid /a/ "szigorúság" 30:6

tekrar /a/ t^ekrar "ismét, megismételni, megújítani"
3:11, 25:13, 29:10

tekrim /a/ t^ekrim "tisztelet" 18:8, 22:9, 24:10,
39:8

temess^{vv}i /a/ t^em^e^{vv}ši "menés, előrejutás" 28:6

temšiyet /a/ t^emšⁱy^et "menetelni" 25:6,11

tenbih /a/ t^en^hih "parancs, figyelmeztetés" 8:7,
23:10,13; 26:10, 29:7, 30:6,8,15

tenšir /a/ t^enšir "kiterjeszteni, szétküldeni" 27:9

terbiye /a/ t^erbⁱye "nevelés, jómodor"
-nüz 7:10

terjüme /a/ t^erj^üme "fordítás"

~ ol^unup 34:3

terfid /a/ t^er^fid "kiválasztás, kiemelés" 5:5

tesrif /a/ t^es^rif "tisztelet"
-i_m 37:3

-i_mi_z 18:7

-l^eri 14:8

teslim /a/ t^eslim "odaadás, átadás" 23:5, 30:16

teslimat /a/ t^eslimat "üdvözlés" 5:3, 21:3

tevaqquf /a/ t^ev^aqq^uf "tartóztatás" 22:10, 24:11, 28:8

tevejjüh /a/ t^ev^ejj^üh "indulni" 8:5, 23:12,

25:7,12, 26:6, 28:5, 29:5

tedkere /a/ t^edk^ere "hitlevél" 36:5

tis^cin /a/ tⁱs^cin "kilencven" 20:8, 22:11,

24:14

tizye /p/ tⁱzye "gyorsan, haladéktalanul" 28:9

tur- "állni,

-d^uq 3:10

tutsaq "fogoly, rab" 14:5, ld. dutsaq

tümen "töméntelen sok"

-nⁱq 21:5

tüs- "esni"

-ü_p 4:6

tüsman /p/ "ellenség"

-i_uza 3:9,12; 5:14

tabur "tábor" 5:7

ta^r "hegy" 3:3, 20:3, 21:5

taⁱife /a/ taⁱife "nép, nemzet" 5:2, 6:3,

9:2, 18:3, 19:3, 20:5, 22:3, 24:3, 25:3,

27:3, 28:3, 29:3, 34:2, 39:5

•süne 27:7

taraf /a/ t^ar^af 2oldal, irány" 3:11, 5:4,13; 14:4,
20:6, 22:9,10; 24:11,12; 27:3, 28:8, 29:4,
34:3,5; 39:8

-a 18:9, 39:6

-iⁱmⁱza 19:3, 28:9, 39:9

-iⁱmⁱzda^an 21:11

-iⁱna 6:6, 19:5, 26:8

-iⁱηⁱza 18:8

-l^arīna 23:4

tari "köles" 30:10

tariq /a/ t^ariq "ut" 25:8

tat /népnév/ 3:2, 21:5

tayy /aʕ t^ayy "felgöngyölni" 25:6

tavʔac^v /népnév/

-nīη 3:3

-nⁱη 21:5

taviyet /a/ t^avⁱy^et "szándék, hajlam, jellem"

ton "ruha"

-d^an 4:12

tufra /p/ t^ufra "tugra, a szultán monogramm-szerű
kézjegye" 9:1

tul /a/ "hosszu" 29:9

Tuna "Duna" 23:6

tabit /a/ tabⁱt "erős, szilárd" 20:9

tani /a/ "második" 20:8

cubudiyet /a/ cu^budⁱy^et "szolgaság, alázatosság"

29:4

-iⁱz 18:4

-l^erⁱnd^en 20:6

cubur /a/ cu^bur "átkelni" 28:6

u^rur "szerencse" 27:4

ulašdir- ul^ašdⁱr- "küldeni, eljuttatni"

-asⁱz 19:6

ulu "nagy" 39:3,4 ld. még hani

~ hani 39:5,10

ulu^r "nagy" 3:3,5,7,13; 4:2,3,4; 7:3,5,6; 20:3,
21:4,5

culüvv-üş-šan /a/ cu^lü^vv-ü^f-šan "magasrangu, nagy-
méltóságu" 23:5

culya /a/ cu^lya "magas" 20:10

cumdet /a/ cu^md^et "támogató, előljáró" 6:3

cumumen /a/ cu^mmumen "minden, összes" 25:5, 26:5

umur /a/ tsz. "ügy, dolog" 29:12

-u^uzⁱ 7:9

cunvan /a/ cuⁿnvan "cim, rang"

-l^arⁱnda 21:7

cuqba /a/ c^uqba "tulvilág" 21:2

uslub /a/ "ut, mód" 20:13

uzaq "messzi, régi" 3:8,11; 4:9, 5:13, 6:13

uzun "hosszu²" 3:8,11; 4:9, 5:13, 6:13

ülfet /a/ ülf^et "barátság" 18:10, 20:8,9,12

ümem /a/ tsz. üm^em "nép" 21:3

ümera /a/ tsz. üm^era "vezérek, népek" 6:3, 20:5,

27:3, 29:3, 34:2

ümmet /a/ ümm^et "nép" 5:5

üzere üz^ere "-on, -en, -ön, szerint" 498,9;

5:4,5; 6:14, 8:6, 19:5, 20:7,12; 21:8, 23:11,

26:2,11; 27:8, 37:5, 38:7, 39:7,

-ine 21:4,12; 26:4, 39:2

-ind^en 26:7

yah^{si} y^ah^{si} "jó" 5:11, 21:9, 26:4

yali "part"

-sⁱnd^an 23:6

yan "oldal"

-i^{na} 19:6

Yanova /hn/ Yan^ova "Jenő"

-d^an 23:8

yaq- "gyujtani"

-mam^aq 30:7

yaqin "közel, közeli" 3:6

yarar y^arar "jó" 3:10, 5:13

yardim yardⁱm "segítség" 4:5, 12

yarliq y^arliq "parancs, jarlik" 7:6, 20:6,
29:4

-i s^erif 3:5, 6:4, 6, 10, 14, 16, 17; 7:5, 9:3,

14:8, 18:5, 7; 22:5, 24:5, 27:4, 28:4

-e 19:7, 6:10, 14

-i^mle 13:2

-i^mi^z 7:6, 28:6

-i^mi^zi 18:8

-l^eri 7:6, 39:7

yaz- "irni"

-up 3:7, 20:13, 34:6, 4:9

yazil- yazⁱl- "iratni"

-di 6:17, 20:15

yed /a/ y^ed "kéz"

-i^gd^en 34:6

-iⁿde 36:5

-i^yle 18:8

-l^erⁱnde 35:6

-l^erⁱne 35:3

yer "hely"

-ind^en 8:7 -l^erⁱne 30:15

yeringe götür yeringe g^ötür- "véghez vinni, betartani"

-m^ek 9:8, 3:12

-üp 29:7

yetişdir- y^etⁱşdⁱr- "eljuttatni"

-i^p 4:10

-esⁱz 5:12

yevm /a/ y^evm "nap" 3:4, 5:2, 21:7, 22:3, 24:3,

39:4

-en fi y^evmen "napról napra" 5:4

yiberil- yⁱberⁱl- "küldve lenni"

-i^{gen} 3:7

yigirmi yⁱgⁱrmi "husz" 30:8

yine yⁱne "ismét, újra" 4:7, 20:13

yol "ut" 28:7

-da 26:6

-d^an 27:8

-l^arⁱ 27:6, 28:5

-u^ana 27:8

-u^and^an 27:5, 28:6

yolla- "küldeni, utnak indítani"

-m^ala 20:13

-m^aq^{uz} 39:9

-yasⁱz 22:10, 24:12

-yup 21:12

yoq "nincs"

-d^ur 4:13, 14:10, 35:5, 37:6

yoqla- "megszemlélni, megvizsgálni"

-m^af_a 28:8

yoqlat- yoqlad- "megvizsgáltatni"

-up 28:5,7

yorfa "poroszkálva járó ló" 3:10

yurt "szállásterület, haza, ország, yurt" 37:8

-iⁱf_a 3:6

-iⁱna 4:5

-iⁱnⁱn_q 4:2,3; 7:3, 20:3, 39:4

-iⁱnⁱn_q 21:5

-iⁱnⁱi_q 3:3, 21:4

yürül- "menni, vonulni"

-m^ek 23:9

-digi 23:10

yüz "száz" 20:3, 21:5, 37:4

vahid /a/ vahⁱd "egy, egyedülálló" 35:2

vajib /a/ vajⁱb "szükséges, igénylő" 14:8,

18:7, 37:3

valide /p/ valiⁱde "anya" 7:5

var "van, létezik" 4:9, 30:14

var- "menni, érkezni"

-an 3:12, 4:8, 21:12, 22:9, 24:11, 26:9,11

-d^uqda 6:14, 30:7,10

-up 6:9, 35:2, 36:4

varaqa /a/ v^ar^aqa "okirat, levél" 39:6,7

-mⁱz 34:5

Varat /hn/ v^arat "Várad"

~ q^al^{ce}si 29:10

varoš "város" 35:4, 38:2, 29:15

-i 13:2,3

-ⁱna 29:10, 35:2, 36:2

-l^arda 30:7

vaq^ci /a/ vaq^{ci} "levő, történő" 7:9, 18:6

~ olup 18:6

~ olan 25:10, 29:5

vasil /a/ vasⁱl "érkezés, érkezni" 4:7, 5:10, 7:8,

29:11

vaz /p/ "vissza, ismét, nyitott" 39:8

ve /a/ v^e "és" 3:3 passim

vedad /a/ v^edad "barát" 39:6,7

v^edd /a/ v^edd "barátság" 21:8, 23:2, 25:3,

26:2, 30:4

vejh /a/ v^ejh "mód" 20:13, 25:11

-iyle 19:7, 26:10

vejhen min el vüjuh /a/ v^ejhen mⁱn el v^üj^h "valamilyen
módon" 25:11

vegar /a/ v^egar "méltóság" 19:3

vekil /a/ v^ekil "megbizott"

-i 26:2

velakin /a/ v^el^akⁱn "de" 9:4, 23:7, 25:7, 27:5

ver- "adni"

-düm 37:5

-eg^eldⁱkl^eri 37:5

-m^edükl^erⁱnd^en 14:7

-m^ezl^erdⁱr 30:17

vüp 19:6,7

veril- verⁱl "adatni"

-mⁱsdⁱr 35:3, 38:5

vezir "vezér" 21:7,11; 29:11

vilayet /a/ vⁱlay^et "vilájet, tartomány"

-i 19:4, 25:7, 29:5, 30:6

-ⁱnⁱη 20:4,5

-inⁱη 21:7

-ⁱηüz 4:12, 19:6

-ⁱηüze 7:7

vufur /a/ v^ufur "sok, bőséges" 21:8, 22:4, 24:4,
26:2, 39:6

vusul /a/ v^usul "érkezés, érkezni"

-^unda 6:7, 9:6, 18:8, 22:8, 24:9, 28:7, 39:8

vusul bul- v^usul bul- "érkezni" ld. még bul-

-dīqda 20:11, 25:10, 27:7

-duqda 21:11, 26:9

-d^uqda 8:6, 19:5

-up 34:6

vū^yjud /a/ v^{ū^y}jud "test"

-^um^uz 14:4

zad u zevad /p/ zad u z^evad "uti szükséglet, uti-
készlet, élelem" 19:6

zaman /a/ z^aman "idő"

-i 6:8

-da 23:10

-adⁱr 29:13

zeban /p/ z^eban "nyelv, beszéd" 23:10, 30:7

zemin /p/ z^emin "föld" 9:4, 26:5

zemzeme /a/ z^emz^eme "hömpölygés" 25:6

zeval /a/ z^eval "hanyatlás, eltűnés, halál"

-nīn 21:2

zide /a/ "növekedjék"

~ q^adr^ühū 3:7, 5:9, 6:7

~ q^udr^etⁱhi 20:10

~ q^udr^etihi 20:11, 13; 25:9

zir /p/ "alatt" 7:7, 27:7, 29:5

zira /p/ "mert" 8:7, 23:11

zišan /a/ "tisztelt, dicső" 23:11, 26:6

ziyade /a/ zⁱyade "növelés, több, nagyobb" 4:11,

6:12

-sⁱyle 4:11

zübde /a/ z^übde^t "kiválasztott, legkiválóbb" 4:3,

5:2, 9:2, 18:3, 19:3, 22:3, 24:3, 25:3,

27:3, 28:3, 29:3, 34:2, 39:5

zabit /a/ zabⁱt "parancsnok kormányzó"

-i 23:2

zafer /a/ z^ar^er "győzelem"

~ nⁱv^{sin} 6:8

~ en^vjam 25:7, 26:5

~puy 29:6

~š^{ci}ar 37:4

zahir /a/ zahⁱr "előjövő, nyilvánvaló, világos"

18:6, 21:9, 23:3, 26:3, 28:4, 30:4

zahiren /a/ zahⁱren "nyilvánvalóan, világosan" 25:8

zuhur /a/ z^uhur "megjelenni, előjönni" 30:11

zulm /a/ z^ulm "kegyetlenkedés, bántódás" 8:7,

30:7, 35:5

J e g y z e t e k

- 1/ Bár Fekete Lajos Diplomatikájában röviden megjegyzi, hogy a Magyar Országos Levéltárban és a bécsi Staatsarchivban mintegy 10 krimi-tatár oklevél van, melyeknek alapján készítette el paleográfiájának krimi-tatár részét, a legutóbbi megjelent és a szakirodalom alapos ismeretéről tanúságot tevő diplomatikai munka /J. Reyhman - A. Zajackowsky, 1968/ nem említi őket.
- 2/ A tiš jelentése "adás, ajándék, illeték". 1571 óta, Devlet Giray kán idejétől fizették az orosz cárok. Összege ekkor 90 ezer kurus volt. A Krimbe küldendő "ajándékok" mennyiségét és elosztását az un. tiš defterekben rögzítették. Moszkvában aztán a defterben foglaltak szerint készítették össze az ajándékot, mely főleg nemesprémekből és készpénzből állott.
Veljaminov-zernov forráskiadványában a No. 31, 35, 40 szám alatt három tiš defter található. A tiš jelentésére vonatkozóan ld. A.N. Samojlovič 1917.
- 3/ Karpov könyve magyar történeti szempontból is jelentős. A 64. oldalon olvasható a következő levél, melyben 1487 októberében III. Iván cár utasítja Mengli Giraj tatár kánhoz küldendő követét, hogy nevében a következőket

mondja: "Mátyás ugor király, aki velünk barátságban és testvériségben van ... az én követemmel együtt saját emberét is elküldte. Én azt gondolom, hogy mi a király emberét hozzád küldjük, hogy te kísérted vissza az ő urához, az ugor királyhoz... Mivel mi övelük továbbra is a békét és barátságot akarjuk, ha te is kívánnád, mi köztetek barátságot és testvériséget csinálnánk".

- 4/ Teljesen feldolgozatlan még a krimi kánok levéltára, melyet a leningrádi Szaltikov-Scsedrin Közkönyvtár kéziratárában őriznek. Az anyag még nincs katalogizálva. Az iratokat a Krimi Kánság elfoglalásakor az égő szeráj-ból Akmescid-be menekítették, onnan hozatta el száz évvel később V.D. Smirnov. Feltehetően sok magyar vonatkozású krimi-tatár irat fog előkerülni a romániai levéltárak erdélyi anyagából is.
- 5/ Az Aranyhorda felbomlására és a Krimi Kánság kialakulására lásd B.Spuler, 1943; B.D.Grekov-A.Ju. Jakubovszkij, 1950; a kánság oszmán-török fennhatóság alá kerülését I.H. Uzunçarşılı /1944/ tanulmány tárgyalja részletesen.
- 6/ A Giray dinasztia nevét كرايى többféleképpen lehet olvasni. A szakirodalomban Girai, Geray, Girey, Gerey alakok a leghasználatosabbak. Én a Giray olvasat mellett

döntöttem, mert okleveleink korabeli magyar nyelvű fordításaiban és az oszmán-török forrásokban is így vokalizálták a szót.

- 7/ A Krimi Kánságban az Aranyhordához hasonlóan nem volt megszabott öröklődési rend. A trónt általában az elhunyt uralkodó legidősebb fivére vagy az uralkodó család legidősebb férfitagja örökölte. Hadzsi Giraj fia, Mengli Girály okulva az apja halála utáni zavaros időkből, a régi szokást legalizálta és fivérét kalgá-nak, trónörökösnek jelölte ki. II. Mehmed Giray kán, aki kedvence fia Szaadet Giraj számára szeretete volna a trónt hagyni, létrehozta a nureddin, vagyis a második trónörökös tisztségét. /A kalga és a nureddin tisztségére, a kalga szó eredetére ld. J. Matuz 1970/. A tiş defterek tanúsága szerint a kalgának Akmescidben, a nureddinnek Kačibban a kánhoz hasonló udvartartása volt. Az új öröklődési jog szilárdnak bizonyult, mert a Krimen uralkodott 40 kán közül 24 a kalga, 5 a nureddin tisztéből emelkedett a kánság trónjára/ I.A. Giray címszó/. 1584 után a kalgát és a nureddint a Porta jóváhagyásával nevezték ki. A kánság külpolitikai életében fontos szerepet töltöttek be. A külföldi uralkodókkal folytatott levelezésükben okleveleik elejére saját tufrájukat rajzoltatták fel /az Oszmán Birodalomban a tufrá csak

a szultánt illetve meg/, önállóan tárgyalhattak a külföldi követekkel, sőt Bethlen Gábor arra figyelmeztette követét, hogy először a kalgához, és csak utána menjen a kánhoz /TMTE III. pp. 287-290/. A kalga és a nureddin, mint a Giray család többi tagja, beleértve az asszonyokat is, a szultán címet viselte, míg kánnak csak a minden kori uralkodót nevezték.

- 8/ Eminek mirza II. Mehmed török szultánhoz írt leveleinek eredetije az isztanbuli Topkapı Saray muzeumának levéltárában található, kiadta A.N. Kurat, 1940 pp. 101-115.
- 9/ Az Isztanbulhoz legközelebb eső kaffai szandzsákba 1509-ben II. Bajezid szultán unokáját, a későbbi Nagy Szulejmánt nevezte ki szandzsákbégnek. /Káldy-Nagy, Gy. 1974 p. 15/
Döntésében valószínűleg közrejátszott az is, hogy Szulejmán apja, Szelim, bátyának halála után feleségül vette annak özvegyét, a krimi tatár kán, Mengli Giraj lányát.
- 10/ Czermeni Mihály portai követ Apafihoz írt levelében a kortárs hitelességével írja le azt a történelmi pillanatot, amikor a Kánság történetében először és utoljára a szultáni önkény nem a Giray dinasztiát, hanem annak egy kétséges oldalági leszármazottját /V.D.Smirnov 1887 pp. 498-500/, a Csobán Giraj családot részesítette

előnyben: "Nagyságoznak kegyelmes uram ezt bizonyosan írhatom, az császár elküldött az tatár khámhoz, hogy kimenjen székeiből szép szerint; ide kegyelmes uram hozatott az vezér új tatár khámot, mely Czobán Giri szultán fia, öreg ember; mihent megérkeznek kegyelmes uram Tatárországból, ezt elküldik tatár khámságra, hogy ha pediglen szép szerint ki nem akar menni, mivel úgy értem, hogy az ország kedveli, úgy is kegyelmes uram ezt az Feketengeren hadakkal ellene elküldi. Az régi tatár khámra azért haragudott meg az vezér, az őszir dologért, az nohai tatárokkal mint bánt, az melyet nagyságoznak akkor megírtam." /TMTE VI. p. 311/ A szövegben szereplő "Czobán Giri szultán fia" Adil Giray /1666-1671/.

11/ Martin Bronyewsky, Báthori István lengyelországi követe XVI. század végén keletkezett utleírásában a kán adójáról a következőket írta: "A kán szintén évenkénti adó fejében mindkét nembeli rabokat, értékes és közönséges prémeket olajat és sőt küld a szultánnak". /Bronyewski, 1867/.

12/ A tatárok az összefogdosott rabokat gályarabságra adták el. A kor legforgalmasabb rabszolgapiaci Kaffában volt. A gazdagabb rabokat kinzással arra kényszerítették, hogy minél nagyobb váltságdíjat csikarjanak ki hozzátartozóikból

13/ Ekkor jegyzi fel a krónikás, hogy a belgrádi hadjáratban a kán fiának egy rokonát, aki több tatárral együtt átment a Szerémségbe takarmányért, a gyaurok megtámadták és mindnyájukat lekaszábolták /Thury, J. 1893 I.p. 288./ Részt vettek a mohácsi csatában is /Thury, J. 1893 I. 196/, majd 1530-ban, amikor Gritti Lajost nevezik ki kormányzónak, a szultán néhány ezer tatárt rendelt kegyence mellé, mert ezek a török csapatoknál jobban birták a hideget /Istvánffy, M. 1962 p. 143/. A szultán 1532-ben Bécs elleni hadjáratára 10 ezer tatár érkezett, akik Szaadet Giraj vezetésével Belgrád alatt csatlakoztak a török sereghez /Thury, J. 1896 II. p. 88./ 1543-ban pedig Devlet Giraj kán és Emin Giraj kalga szultán oldalán harcolt körülbelül hasonló számú had Magyarországon /Thury, J. 1896 II. p. 307/.

A tizenötéves háború idején szinte minden évben Magyarországon hadakozott a tatár sereg, s gyakran télre is ittmaradt. 1594-ben a kán Zomborban, a sereg a szegedi szandzsákban, /Karácson, I. 1916 p. 149/ 1596-ban a szolnoki szandzsákban telelt. /Fekete, L. 1925 p. 53/ Az 1602-1603-as telet II. Gázi Giraj Pécssett töltötte, míg csapatai Szigetvár, Koppány, Mohács és Simontorgya környékén táboroztak /Karácson, I. 1916 p. 170./ Számuk is megnőtt, az egykorú források ebben az időben 30-40 ezer tatárt emlegetnek.

14/ Érdekes megjegyezni, hogy ugyanakkor a kán, a "maga számára való gazdálkodásra" szintén 20 forintot kapott /Szádeczki, B. 1911 p. 282/.

- 15/ 1663-ban a török magyarországi hadjáratára maga mellé rendelte Apafi Mihályt, nem annyira katonai, mint inkább politikai célzattal. Az erdélyi fejedelem személyes jelenlététől várta, hogy Felső-Magyarország csatlakozzék, amint ez Bethlen Gábor és a Rákóczi fejedelem idején történt. De a királyi Magyarország nem állt mellé, mert Apafi jelenléte nem a két elszakított országrész egyesítését szolgálta, hanem csak a török eszéke közepén volt.
- 16/ Mivel a kánság levéltára feltáratlan, magyar részről a kölcsönösséget a krimi kánok leveleiből és a nekik írandó levelek magyar nyelvű korabeli fogalmazványaiból következtethetjük ki. Néhány ilyen fogalmazványt és követutasítási jegyzéket találunk a TMTE V. pp 92-93 IX. pp. 256-259, IX. 476-478. A látogató levél fogalmának meghatározására Sárosi János követ által vitt levélből idézek: "egyszersmind nagyságod becsületinek megadására és látogatására is, hogy követ híveink elmenjenek, nagyságodat szónkkal, becsülettel köszöntsék és látogató levelünket nagyságodnak megadják, megparancsoltuk" /TMTE IX. pp. 256-259/.
- 17/ 1598-ban Báthori Zsigmond azért küldte követét, Bernádfy Jánost a Krimbe, hogy a tizenötéves háborúban a kánt a török mellől elvonja. Küldetésének eredményéről Bernádfy

a következőképpen számolt be urának: "Mi mindenképpen azon voltunk, hogy őket az török mellől elvonjuk és az keresztényekhez kapcsoljuk. S mint látom, attól nem idegenek volnának, ha sok pénzünk volna, mert ők is megunták már az török barátságot és igen szegények". Másik feladata az lett volna, hogy a kán támogassa a Portán az erdélyi követeknek azt a kérését, hogy "a török Temesvárt és Gyulát Erdélyhez engedje, és a Duna Tisza legyen Erdély határa, mint azt Szulejmán János Zsigmondnak megígérte volt" /Károlyi, Á. 1878/. II. Gázi Giraj hajlott a tárgyalásokra, követeit Bernádffyval Erdélybe küldte, de mire megérkeztek volna Báthori Zsigmond Lengyelországba távozott, s így az egész küldetés kárba veszett.

18/ 1601-ben Székely Mózes sógorát, Kornis Miklóst a tatár kánhoz küldte, hogy "nagy ajándékokkal és ígéretekkel bírja rá kölcsönözzön neki oly haderőt, mint aminővel a török császár parancsára csatlakozni szokott" /Várfalvi Nagy, J. 1869 p. 657./.

19/ Bocskay István 1605-ben a "német országában bocsátotta rablani, égetni" a segítségére küldött tatár sereget "minthogy ők is eleget égették Erdélyt" /Hurmuzaki, 1954 p. 824/. A tatárok a magyar területeket sem kiméltették, mert még ugyanabban az évben, a szerencsi or-

szágygyülésen megigértették Bocskayval, hogy többet tatár segítséget nem használ /EOE IV.p.143/.

20/ 1621-ben Harasztosi Balázs követe által Bethlen Gábor a következő ajándékokat küldte a kalga szultánnak:
"Őnagyságához való atyafiságos azeretetünknek megmutatásáért valami egy kocsit hat lóval, tudván utra való indulását küldöttünk... kin háló szerszámaait hordozhatja, valami két kupát, kikből szerbetet az uton igyék, egy kardot és egy csákányt kivel ellenségét lovok htátáról leverhesse, és egy páncélt küldöttünk" /TMTE III. pp. 287-290/ A kalga 10 ezer nogáj katonát küldött Kantemir mirza vezetésével /Hurmuzaki, I. 1954 p. 918/. Bethlen Gábornak nemcsak katonai hanem taktikai szempontból is szüksége volt tatár seregre. Amikor 1624-ben követeit a budai vezérhez küldve tatár segítséget kért, így indokolta: "Hivasson őnagysága bátor csak négy ezer tatárt fel az Duna mellett, a hire tizennégy ezer leszen. Bizony higgye őnagysága, hogy négy ezer tatárnak a jelenlétével több dolgot vihet véghöz az némettel való békeség csinálásában, mert ugy rettegnek. Ezt mi magunkon próbáltuk meg, hogy ha az kevés had tatár mellénk ezelőzz harmadfél esztendővel nem érkezik vala, bizony az békességet a némettel nem vihettük volna" /TMTE III. p. 410/. Bethlen Gábor vigyázott arra is, hogy a tatár had ne Erdélyen keresztül, hanem lehetőleg a Duna mellett,

Havasalföldön keresztül vonuljon fel. 1621-ben a tatárok elé küldött követének meghagyja: "Ha semmiképpen sem lehetne rávenni, ígérj a főmirzának ezer arany forintokat, az főkihájának kétszáz arany forintokat, csak az erdélyi birodalomba sohul be ne hozza az tatár hadat, hanem vigye el a Duna mellett" /TMTE III. p. 338/

21/ Teleki Mihály írta Apafi Mihály fejedelemnek: "... én alig hihetem az hámnak magának vétke legyen mindezekben. Ugy értettem kettőnek is vágatta le orrokat, füleket, Enyed táján sokat pácáztatott meg" /TMTE VIII. p. 333/.

22/ Bethlen Gergely tudósítja Apafi Mihályt 1683-ban: "A tatár innen eltakarodott, kárt semmit itt e tájékon, áldassék az ur Isten érte nem tettenek, nagyságod gabonái és aztagai reményégen kívül megmaradtanak" /MTE VIII. p. 330/.

23/ Kemény János fővezér váltságdíja 400.000 tallérról 300.000-re esett, mely összegből egyszerre 116.000 tallért fizetett ki. Az összeg előteremtésére Lónyay Anna, Kemény jegyese nagyértékű ékszereit is zálogba tette.

24/ Deák Farkas "Rövid észrevételek Kemény János önéletírásáról s az erdélyi történetirodalom egy két kutforrásáról" című értekezésében azt írja, hogy Kemény rabsága idején "fejedelemséget horgászott magának" a krimi kánnál. Kemény önéletírását is politikai röpiratként próbálja beállítani, mely

arra lett volna hivatva, hogy egyengesse útját a fejedelemség felé. Ha Kemény valóban röpiratnak szánta volna, akkor befejezi, kinyomtattatja. De Kemény önéletrajza /amint ezt néhány oldallal előbb Deák is tárgyalja/ csak jóval halála után jelent meg, s terjedt el Erdélyben.

25/ Hasonló körtealaku pecséttel hitelesítettek egy 1508-ból származó Szafavida iratot /Martin, 1965/

26/ Atabeg agának kezdetben a kán fiainak nevelőjét, később a kán miniszterét hívták. A levél tartalmából valószínűnek látszik, hogy Mehmed Sah aga ez utóbbi tisztséget viselte /Radloff, 1893 I.p. 451/.

27/ Deşt-i Qifčaq vagy Deşt-i Qipčaq, azaz a Kipcsák Puszta - így nevezték a Dnyeszter és az Irtis között elterülő sztyeppét, mely a kipcsák törzsek nomadizálási területe volt.

28/ Tat bile tavjač uluđ padisahı, vagyis a "tatnak és tavjačnak nagy padisahja" címet a krími kánok 1628 óta használták az általam ismert korábbi oklevelekben nem szerepel. Mindkét szó évszázadokon keresztül más és más népeiséget jelölt /a jelentésváltozásokra lásd V.Minorski cikkét az Enciklopedy of Islamban tat címszó p. 733-736/. A XVII. században valószínűleg a Krim déli

részen élő, eltörökösödött, mohamedán vallású népek keverékét nevezték tatnak, míg a tavjač egy, az Aranyhorda felbomlásakor nyugatra sodródott és a Krimen letelepített belső-ázsiai eredetű népességet jelenthetett.

29/ Aqčesaray? Bajčesaray? Mivel nincs kipontozva a szó nehezen dönthető el. Ennek ellenére Bajčesaray olvasata valószínűbb.

30/ A levél arról az ütközetéről tudósít, amely az Isztanbultól hazatérő, újonnan kinevezett Dzsanibek Giraj kán és a leváltott Mehmed Giraj kán között 1627-ben folyt le. Mehmed Giraj és fivére Sahin Giraj az oroszok és a lengyelek ellen vezetett hadjárataik során nagy népszerűsége tettek szert, melyet arraakartak felhasználni, hogy ismét magukhoz ragadják a hatalmat. Bár a csatát elvesztették, mégis olyan erős befolyásuk volt a Krimen, hogy Dzsanibek Giraj csak török csapatok segítségével tudta magát kánnak elismertetni /részletesen lásd Smirnov, 1887 p. 467/.

31/ Szilády a levelet régi másolat alapján közli. Doroberg /...berk?/ Ali bék neve a felismerhetetlenségig eltorzult, szirkodi hava = a mohamedán holdnaptár 11. hónapjával, a dilkada-val.

Válogatott bibliográfia

ABDULLAH BATAL, ld. TAYMAS

ABDULLAHOGLU, H., Birinci Mengili Giray han yarligi: TM 4
/1934/ pp. 99-109.

^cABDU'L-GAFAR /QIRIMI AL-HAGG/, ^cUmbetü't - Tevarih,
kiadta: NEGIB ^cASIM BEG, TTEM ilave 11,
Istanbul 1343/1927, pp. 1-207.

ABRAHAMOWICZ, Z., Dokumenty tatarskie i tureckie w
zbiorach polskich: PO 10 /1954/ pp.141-148.

ABRAHAMOWICZ, Z., Persisches kasane in türkischen und
slavischen Sprachen und in der Toponimik
des Dest-i Qipeak: UAJb 36 /1965/ pp.
252-262.

AKÇORAKLI, O., Tatarskie tamgi v Krymu, Simferopol 1926.

ARAT, R.R., Fatih Sultan Mehmet'in yarlığı: TM 6 /1936-39/
pp. 285-322.

ATALAY, B., Divanü Lugat-it-türk, Ankara 1939, I-III.

BAZILEVIČ, K.V., Jarlyk Ahmed-hana k Ivanu III.: VMU /1948/
pp. 29-46.

BEREZIN, I.N., Jarlyk hana Zolotoj Ordy Tohtamiša k
pol'skomu koralju Jagajlu, 1992-1993 goda,
Kazan' 1850.

BEREZIN, I.N., Tarhannie jarlyki Tohtamiša, Timur-Kutluka i
Saadet Gireja, Kazan' 1851.

- BEREZIN, I.N., Tarhannie jarlyki krymskih hanov:
ZOOID 8 /1872/, pp. 1-9.
- BEREZIN, I.N., Jarlyki krymskih hanov Mengli-Gireja i
Muhammed-Gireja ZOOID 8 /1872/ pp. 10-23.
- BETHLEN, MIKLÓS önéletrajza I.-II. Budapest 1955.
- BRONEVSKIJ, M., Opisanie Krima: ZOOID 6 /1867/ pp. 333-365.
- BOURGEOIS, Ch., Les yarliks ou lettres patentes des Khans
tartares: RHM 10 /1933/ pp. 296-301.
- BUDAGOV, L., Sravnitel'nij slovar turecko-tatarskih
narečij, Sanktpeterburg 1869.
- CANTE MIR, D., Moldova leirása, Bukarest 1973.
- CLAUSON, S.G., An etymological Dicrionary of Pre-
-Thirteenth Century Turkish, Oxford 1972.
- DEÁK, F., Adatok a török-tatár rabok történetéhez: Sz.19
/1885/ pp. 579-589.
- DEÁK, F., Rövid észrevételek Kemény János önéletrajzáról
s az erdélyi történetirodalom és két kutforrá-
sáról; AÉT 1886 pp. 1-18
- DORTELLI, A.E., Opisanie Černogo morja i Tatarii: ZOOID 24
/1902/ pp. 95-180.
- DUBROVSKIY, V., Türk Kırîma dair tarihi kaynak ve
araştırmalar: Institut zur Erforschung
der UdSSR, München 4 /1956/ pp. 53-76
- EVLIA CELEBI, Kniga putešestvija, perevod i komentarii,
vip. 1: Zemli Moldavii i Ukrainy, ed. A.S.
Tveritinova, Moskva 1961.
- ERDÉLYI ORSZÁGGYÜLÉSI EMLÉKEK szerk. SZILÁGYI SÁNDOR

FEKETE, L., Bevezetés a török hódoltság diplomatikájába,
Budapest 1926.

FEKETE, L., Einführung in die osmanisch-türkische
Diplomatik der türkischen Botmäßigkeit in
Ungarn, Budapest 1926.

FEKETE, L., Gyöngyös város levéltárának török iratai:
LK 10 /1932/ pp. 287-319 és LK 11 /1933/
pp. 93-141.

FEKETE, L., Debrecen város levéltárának török oklevelei:
LK 3 /1925/ pp. 42-68

FEKETE, L., A barátom barátja: barátom: MNY 57 /1961/
pp. 475-77

FEKETE, L., Az oszmánli-török nyelv hódoltságkori magyar
jövevényszavai: MNY 26 /1930/ pp. 257-265

FEKETE, L., Arbeiten der grusinischen Orientalistik auf
dem Gebiete der türkischen und persischen
Palaographie und die Frage der Formel
sözümüz: AOH VII /1957/ pp. 1-20.

GREKOV, B.D. -JAKUBOVSKIJ, A.Ju. Zolotaja Orda i ego
napadenia, Moskva-Deningrad 1950.

GRIGOREV, V.V., Jarlyki Tohtamiša i Seadet-Geaja: ZOÖID 1
/1844/ pp. 337-346.

HADZY MEHMED SENAI z Krimu, Istoria Chana Islam Gereja
III. ed. von Z. Abrahamowicz, Warszawa 1971.

HALIM GIRAY HAN, Gülbun-i Hanan, Istanbul 1287/1871.

HALASI-KUN, T., Monuments de la langue tatare de Kazan:
BOH 5 /1947/ pp. 138-155. és Kazan
Türkcesine ait dil yadigarlari:
AÜDTCFD 7 /1949/ pp. 603-644.

HAMMER-PURGSTALL, J. von, Geschichte des osmanischen
Reiches, 10 vols Pest 1827-1835

HAMMER-PURGSTALL, J. von, Geschichte der Chane der
Krim unter osmanischer Herrschaft,
Wien 1856.

HAZAI, G., Das Osmanisch-türkische im XVII. Jahrhundert,
Budapest, 1973.

HÓMAN, B. -SZEKFÜ, Gy., Magyar történet I-V. 1935.

HURMUZAKI, E., de, Documente privind istoria României,
red. I. Ionnascu I-XV. Bukarest 19

HÜSEYN b. GA^CFER, /HEZARFENN/, Telhis el Beyan fi
Qavanin-i Al-i Osman, Bibliotheque
Nationale, Paris: Ms. suppl. turc
No. 515 és Hariciye Nezaretinin
Tedrisat Subesi Kütüphanesi, Istanbul
No. 357. Fotókópai az ELTE Török Tanszékén.

ISTVÁNFFY, M., Magyarország története, Budapest 1962.

INALCIK, H., GIRAY: IA p. 721

JARCEV, I.O., Jarlyk Sahib Giraja 1550 goda: ZMNP 21 otd.
7 /1839/ pp. 39-44.

JAKOBSON, A.L., Srednevekovyj Krym, Moskva-Leningrád
1964.

KÁLDY-NAGY, GY., Szulejmán, Budapest 1974.

KARÁCSON, I., Evlia Cselebi magyarországi utazása,
Budapest 1904.

KARÁCSON, I.-THURY, J.-SZEKFÜ, Gy., Török történetírók,
Budapest I. 1893. II. 1896, III. 1916.

KÁROLYI, A., Bernardffy János krimiai követsége:
TT /1878/ pp. 561-576

KARPOV, G.F., Pamjatkini diplomatičeskih snosenij
Moskovskogo Gosudarstva s Krijmom i
Nogajskim Ordami i Turciej: SRIO 41
/1884/.

KAZIMIRSKI, M., Précis de l'histoire des khans de
Crimée, depuis l'an 880 jusqu'à l'an
1189 de l'hégire, traduit du turc
par...: JA série 2, XII /1833/ pp.
349-380, 428-458.

KAZIMIRSKI, W., Documents sur les rapports diplomatiques
de l'ancienne Roussie avec les puissances
étrangères et notamment la Crimée, St.
Petersbourg 1884-1898.

KEMÉNY JÁNOS, Önéletírása és válogatott levelei, kiadta
V.Windisch É. Budapest, 1959.

KOELEK, P., Le khanat de Crimée en mai 1607 vu par un
voyageur français: CMRS XII /1971/ pp.
316-326.

KLEEMANN, N., Reisen von Wien über Belgrad bis Killianowa...
durch die Nogai-Tataren in die Krim, Wien 1773

- KORZENIOWSKI, J., *Catalogus codicum manu scriptorum
musei principum Czartoryski cracoviensis,
Cracoviae 1887-93.*
- KRAELITZ /GREIFENHORST/, F., *Osmanische Urkunden in
türkischer Sprache aus der zweiten
Halfte des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag
zur osmanischen Diplomatie: SAWPhil.
197 III. Wien 1921.*
- KURAT, A.N., *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın
Ordu, Kırım ve Türkistan hanlarına ait
yarlık ve bitikler, Istanbul 1940.*
- KURTOĞLU, F., *İlk Kırım hanların mektupları: Belleten 1
/1937/ pp. 641-55.*
- LAHOVARI, G., *Lettres du chan des petits Tatares de
Krim au Roy de Pologne, 1655.*
- LASKOV, F.F., *Selskaja obščina v Krymskom Hanstve,
Simferopol 1887.*
- LASKOV, F.F., *Arhivnija dannija o bejlikah v Krymskom
Hanstve: TASO IV. /1889/ pp. 96-110.*
- LAŠKOV, F.F., *Istoričeskij očerk krymsko-tatrskogo
zemlevadenija: ITUAK 21-26 /1897-1902/*
- LIGETI, L., *Le tabghatch, un dialecte de la langue
sien-pi: MS Budapest 1970 pp. 265-308.*
- LIGETI, L., *Monuments preclassiques I. XIIIe et XVIe
siècles, Budapest 1972.*

- LIPTÁK, J., A portai adó története az erdélyi fejedelemségben, Késmárk 1911.
- MALOV, S.E., Izučeniye jarlykov i vostočnyh gramot, Akademiku Gordlevskomu...Sbornik Statej Moskva 1953 pp. 187-195.
- MALOWIST, M., Kaffa gèneska na Kryme i problem Wchodni vo latach 1453-1475, Warszawa 1947.
- MARTIN, B.G., Seven Safawid Documents from Azarbayjan: Dokuments from Islamic Chanceries, Oxford 1965 pp. 171-206.
- MATUZ, J., Eine Beschreibung des Khanats der Krim aus dem Jahre 1669 AO /Havniae/ XXVIII. /1-2 /1964/ pp. 130-151.
- MATUZ, J., Qalga: Turcica II. /1970/ pp. 102-129.
- MINOVSKI, V., Tat: EI p. 733-736.
- NAGY, R., A krimiai tatár rabok történetéről, Losonc 1918.
- NÉMETH, J., Kereit, Kérey, Giray: UAJb 36 /1965/ pp. 360-365.
- NÉMETH, Gy., Újabb kutatások a tábor szó történetéhez: MNY 56. /1954/ pp. 117-128.
- NOVOSELSKIJ, A.A., Borba Moskovskogo Gosudarstva s tatarami v pervoj polovine XVII. veka, Moskva-Leningrad 1948.
- ORTEKIN, H., Kırım hanların seğresi, Istanbul, 1938.
- RADLOFF, W., Versuch eines Wörterbuches der türk-dialekte, St. Pétersbourg 1911 I.-IV.

- RAHIM, A., Materiali dlja bibliografii po krimskim i litovskim tataram VNOT 9-10 /1910/ pp. 188-193.
- RETOVSKI, O., Die Münzen der Girei, Moskva 1905.
- REYCHMAN, J., ZAJĄCZKOWSKI, A., Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats, Mouton 1968.
- RYPKA, JJ., Briefwechsel der Hohen Pforte mit den Krim Chanen in II. Bande von Feriduns Munseet, Festschrift Georg Jacob, Leipzig 1932 pp. 241-269.
- PELLIOT, P., Notes sur l'histoire de la Horde d'Or, suivies de quelques noms d'hommes et de peuples finissant en "ar", Paris 1949 /Euvres posthumes de Paul Palliot/.
- PETRUN, F., Hanski jarliki na ukrainskii zemli: Shidnii svit /Harkiv/ 2 /1928/ pp. 170-187.
- PEYSONELL, Ch. de, Traité sur le commerce de la Mer noire, I-II., Paris 1787.
- SABIT, B., Kirimin osmanlı imperatorluguna eklenmesi meselesi, Istanbul 1934.
- SAMOJLOVIC, A.N., Tigis /tiš/ i drugie terminy krymsko-tatarskih jarlykov: IAN ser. 6, 11 /1917/ pp. 1277-78.
- SAMOJLOVIC, A.N., K istorii krymsko-tatarskogo jazyka: VNOT 7 /1927/ pp. 27-32.
- SEYYID MUHAMMED RIZA, As-sebu-,s seyyar fi ahbar-i müluk-i Tatar orosz fordításban kiadta Kazem Bek, Istoriya Krymskin Hanov, Kazan' 1832.

- SIROECKOVSKIJ, V.E., Muhammed Giray i jeho vassalli:
VMU vip. 61 /1940/.
- SMIRNOV, V.D., Sbornik nekotoryh važnyh izvestij i
ofėcial'nih dokumentov kosatel'no
Turcij, Rossii i Kryma, S.-Peterburg
1881.
- SMIRNOV, V.D., Krymskoe Hanstvo pod verhovenstvom
Ottomanskoj Porty do načala XVIII.
veka, S.-Peterburg 1887.
- SMIRNOV, V.D. Krymsko-hanskie gramoty: ITUAK 50 /1913/
pp. 140-70.
- SMIRNOV, V.D., Tatarsko-hanskie jarlyki iz kollekcii
Tavričeskoj Učonnoj Arhivnoj Kommisii:
ITUAK 54 /1919/
- SOYSAL, A.Z., Jarlyki krymskie z časow Jana Kazimierza,
Warszawa 1939.
- SPULER, B., Die Goldene Horde - Die Mongolen in Rußland
1223-1502, Leipzig 1943.
- SZÁDECZKI, B., Apafi Mihály udvartartása, Budapest 1911.
- SZAKÁLY, F., Ali koppányi bég sarca: FH 2 /1973/ pp.
35-55.
- SZAPSZAL, S.M., K voprosu o tarhannih jarlykah: Akademiku
Gordlevskomu.. Sbornik Stat'ej, Moskva
1953. pp. 302-316.
- SZILÁDY, Á., -SZILÁGYI, S., Török-magyar-kori történelmi
emlékek, 9 vols Pest 1863-72, Index 1875.

- SZILÁGYI, S., Erdélyország története tekintettel a
művelődésre, Pest I-II. 1866.
- SZILÁGYI, S., Kemény János és a krimiai rabok levelei:
TT /1882/ pp. 593-621.
- TARDY, L., Régi magyar követjárások Keleten, Körösi
Csoma Kiskönyvtár 11, Budapest 1971.
- TAYMAS, A.B., Kazan yurdunda bulunmuş tarihi bir vesika,
Sahib Girey han yarlığı: TM 2 /1926/ pp.
75-101.
- TIESENHAUSEN, W., Sbornik materialov, odnosjasčijsja k
istorii Zolotoj Ordy, St. Petersburg
1881.
- THOUMANN, M., Description de la Crimée, Strasbourg 1786.
- THURY, J. ld. KARÁCSON I. - THURY J. - SZÉKFÜ GY.
de TOTT, Baron F., Mémoires du Baron de Tott, sur les
turcs et les tartares, I-II. Maestricht 1785.
- UZUNÇARŞILI, I.H., Kırımın osmanlı tabiliğine girmesi:
Belleten /1944/ pp.
- UZUNÇARŞILI, I.H., Osmanlı Tarihi, a Krimi Kânsâgra vo-
natkozó rész: III. c. 2 kisim, Ankara 1954.
- VAHIDOV, S., Issledovanija jarlyka Sahib Girei Hana:
IOAIEKU 33 /1925/ pp. 61-92.
- VAHIDOV, S., Jarlyk Hana Sahib Gireja: VNOT 1-2 /1925/
pp. 29-37.
- VÁRFALVI NAGY, J., Székely Mózes: Sz III. /1869/ pp.
526-545 és 645-661.
- VELJAMINOV-ZERNOV, V.V., Materialy dlja istorii Krymskogo
hanstva, Sanktpeterburg 1864.

VESELA-PRENOSILOVA, Z., Contribution aux rapports de
la Porte Sublime avec la Transylvanie
d'après les documents turcs: AÖ XX.
No.4 /1965/ pp. 553-599.

VITSEN, N., Nord en Oost Tartarven behelzende eene
describing von verscheidene Gewestwb I.-II.
Amsterdam 1785.

VOLOGDIN, V.P., K voprosu o čislennosti načlenija v
Krymu, do zavoevanija ego russkimi,
Krim 1927.

ZAJĄCZKOWSKI, A., Letopis' Kipčakskoj stepi, Tevarih-i
Dešt-i Qipčaq: VIIIE 2 /1969/ pp.
10-28.

ZAJĄCZKOWSKI, A., Dyplomatyka Zlotej Hordy i Krymu z
XV w. Nove materialy z archiwum tureckieg.
PH 37 /1948/ pp. 212-217.

ZETTERSTEIN, K.V., Türkische, tatarische und persische
Urkunden im Reichsarchiv, Uppsala 1945.

Rövidítésjegyzék

AÉT - Akadémiai Értekezések a Történettudományok köréből

AO - Archiv Orientalni

AOHavn. - Acta Orientalia Havniae

AOHung. - Acta Orientalia Hungarica

AÜDTCFD - Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya

Fakültesi Dergisi

BOH - Bibliotheca Orientalia Hungarica

CMRS - Cahiers du Monde Russe et Soviétique

ET - Enciklopedy of Islam

EOE - Erdélyi Országgyűlési Emlékek

FH - Folia Historica

IA - Islam Ansiklopedisi

IAN - Izvestija Akademii Nauk USSR

IOAIEKU - Izvestija Obščestva Archeologii, Istorii i

Ethografii pri Kazan'skogo Universiteta im.

V.I. Lenina

ITUAK - Izvestija Tavričeskoj Učennoj Archivnoj Komissii

JA - Journal Asiatique

LK- Levéltári Közlemények

MNY - Magyar Nyelv

MS - Mongolian Studies

PH - Przegląd Historyczny

PO - Przegląd Orientalistyczny

RHM - Revue de l'histoire des Missions

SAWPhil - Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften,

Philosophisch-historische Klasse

SRIO - Sbornik Russkogo Istoriko-geografickogo Obščestva

Sz - Századok

TM - Türkiyat Mecmuası

TMTE - Török-magyar-kori történelmi emlékek

TOSO - Trudy Archeologičeskogo S'ezda v Odesse

TT - Történelmi Tár

TTEM - Türk Tarih Encümeni Mecmuası

UAlb - Ural-Altäische Jahrbücher

VILE - Vostočnije Istočniki Istorii Južno-i Vostočnoj
Evropy

VMU - Vestnik Moskovskogo Uniuersiteta

VNOT - Vestnik Naučnogo Obščestva Tatarovedenija

ZMNP - Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveščeniija

ZOOD - Zapiski Odesskogo Obščestva Istorii i Drevnostej

15-65/1976.
.....b.sz.

Dr.Szántó Imre elvtársnak
tszv.egyetemi tanár

Ivanics Mária
Tárgy: .....
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve .....
.....
.....

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbírálni sziveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szives figyelmét felhivnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a bírálat elkészítésének és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelte értekezést a bírálat elkészítése után sziveskedjék átadni tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelyezése céljából.

Szeged, 1976. máj.24.
.....

.....
dékán

A kiadmány hiteles:

.....
előadó

Kapták: Dr.Róna-Tas András professzor
.....
Dr.Szántó Imre professzor
..... társbíró
..... tanszéki könyvtáros